

Global press – nordiska lösningar?

Nordisk globaliseringsbarometer 2009

Global press – nordiska lösningar?

Nordisk globaliseringsbarometer 2009

Av Christian Ketels

ANP 2009:724

© Nordiska ministerrådet, Köpenhamn 2009

ISBN 978-92-893-1854-9

Tryck: Scanprint as

Layout: Par No 1 A/S

Upplaga: 400

Tryckt på miljövänligt papper som uppfyller kraven i den nordiska miljövanemärkningen.

Publikationen kan beställas på www.norden.org/order. Fler publikationer på www.norden.org/publikationer

Printed in Denmark

Nordiska ministerrådet Store Strandstræde 18
DK-1255 Köpenhamn K
Telefon (+45) 3396 0200
Fax (+45) 3396 0202**Nordiska rådet**Store Strandstræde 18
DK-1255 Köpenhamn K
Telefon (+45) 3396 0400
Fax (+45) 3311 1870www.norden.org**Det nordiska samarbetet**

Det nordiska samarbetet är ett av världens mest omfattande regionala samarbeten. Det omfattar Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige samt de självstyrande områdena Färöarna, Grönland och Åland.

Det nordiska samarbetet är politiskt, ekonomiskt och kulturellt förankrat och är en viktig partner i europeiskt och internationellt samarbete. Den nordiska gemenskapen arbetar för ett starkt Norden i ett starkt Europa.

Det nordiska samarbetet vill styrka nordiska och regionala intressen och värderingar i en global omvärld. Gemensamma värderingar länderna emellan bidrar till att stärka Nordens ställning som en av världens mest innovativa och konkurrenskraftiga regioner.

Förord

De globala utmaningarna relaterade till bland annat klimat, miljö, energi, välfärd och finansmarknader är gigantiska och angelägna. Ingen av dessa utmaningar kan lösas av ett enda land eller en enda region. De kräver en samordnad insats. För de nordiska länderna är det helt naturligt att söka efter gemensamma lösningar. Norden har en gemensam historia, gemensamma starka sidor, gemensamma värderingar och gemensamma kunskaper till stöd för gemensamma insatser att ta itu med dessa utmaningar.

De nordiska statsministrarna har därför vidtagit gemensamma åtgärder för att stärka det nordiska samarbetet som ett redskap för att bättre möta globaliseringsens utmaningar. I Punkaharju i Finland uttryckte de 2007 en gemensam och positiv inställning till globaliseringens möjligheter och utmaningar. Enligt statsministrarna bör det nordiska samarbetet fokusera mer på globaliseringen och de möjligheter som denna erbjuder. De efterfrågade därför gemensamma nordiska aktiviteter relaterade till innovation, klimat och energi, forskning och utbildning, välfärd och hälsa – områden där Norden kan bli framgångsrik.

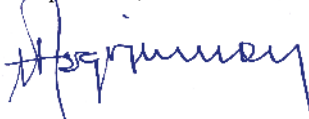
Ett nordiskt globaliseringsforum är ett av initiativen som stammar från de nordiska statsministrarnas gemensamma nordiska globaliseringspolicy. Forumets målsättning är att finna gemensamma lösningar på globaliseringens utmaningar, där de nordiska statsministrarna deltar tillsammans med representanter från industri och näringsliv, forskningsvärlden, politiken och frivilligorganisationer. Det första nordiska globaliseringsforumet genomfördes i april 2008 i Sverige, där de nordiska statsministrarna bekräftade den nordiska globaliseringsprocessen som inleddes 2007.

Det andra nordiska globaliseringsforumet genomförs den 26 och 27 februari 2009 på Island. I år kommer fokus att ligga på klimat, energi och innovation i ljuset av den aktuella ekonomiska nedgången. Förra året tog Nordiska ministerrådet initiativ till att lansera en nordisk globaliseringsbarometer på globaliseringsforumet. Barometern bidrog med värdefull information till den debatt som genomfördes under forumet, och de nordiska statsministrarna uttryckte en önskan om att se en uppdaterad version på forumet 2009. Det är därför med glädje som jag kan presentera 2009 års globaliseringsbarometer som du nu har framför dig.

Liksom 2008 identifierar 2009 års nordiska globaliseringsbarometer centrala frågor relaterade till globaliseringens dynamik. Flera saker har ändrats, både globalt och i Norden, sedan förra årets globaliseringsbarometer. Inte minst i ljuset av den ekonomiska krisen. Ett särskilt avsnitt i årets barometer ber därför en bakgrund till den ekonomiska krisen och dess efter på de nordiska länderna. En viktig fråga som vi behöver svar på är hur de nordiska länderna kan återhämta sig från den ekonomiska nedgången och även i framtiden fortsätta att vara konkurrenskraftiga globalt?

Slutligen vill jag rikta ett stort tack till författaren Christian Ketels (Harvard Business School/Handelshögskolan i Stockholm) samt till NordRegio som har bidragit med värdefulla synpunkter till rapporten. Analysen och slutsatserna i den nordiska globaliseringsbarometern är författarens egna och avspeglar inte nödvändigtvis Nordiska ministerrådets åsikter. Jag är dock övertygad om att rapporten kommer att vara ett praktiskt instrument i vårt fortsatta arbete med att implementera de globaliseringsinitiativ som blev resultatet av statsministrarnas sammarmöte i Punkaharju.

Köpenhamn, 3 februari 2009

Halldór Ásgrímsson
Generalsekreterare
Nordiska ministerrådet

Innehåll

Förord	3
Sammanfattning	5
De nordiska ländernas globala konkurrenskraft	5
Energi och miljö i de nordiska länderna	7
Finanskrisen och den nordiska globala konkurrenskraften	8
Rekommendationer.....	9
Inledning	11
De nordiska ländernas globala konkurrenskraft	14
2.1 Ekonomisk utveckling	16
2.2 Konkurrenskraft.....	19
Infrastruktur.....	24
Tillgång till kapital.....	25
Näringslivets villkor.....	26
2.3 Globaliseringsberedskap	31
2.4 Övergripande bedömning	34
Energi och miljön:	
De nordiska länderna i globalt perspektiv.....	36
3.1 Energi och miljö i de nordiska länderna: Nuläge	36
3.3 Kunskaper och kompetenser	41
3.4 Nuvarande ekonomiska betydelse.....	45
3.4 Övergripande bedömning	47
Finanskrisen och den nordiska globala konkurrenskraften	49
4.1 Krisens anatomi	49
4.2 De nordiska länderna i den globala krisen.....	56
4.3 Globaliseringen, konkurrenskraften och finanskrisen	61
Slutsatser	67
5.1 Viktiga resultat	67
5.2 Viktiga politiska följdverkningar.....	69
Referenser och fortsatt läsning.....	72

Sammanfattning

Mindre än ett år efter publiceringen av den första nordiska globaliseringsbarometern har världsekonomin tillstånd förändrats dramatiskt. En djup finanskris har drabbat investerare, låntagare och de finansinstitut som betjänar dem. En djup ekonomisk kris som hotar att tvinga världsekonomin till stagnation för första gången i modern tid. Några av de tidigare konjunkturbedgångarna och finansiella kollapserna har i och för sig haft internationella dimensioner, men detta är tveklöst den första verkligt globala krisen som påverkar i stort sett alla världens ekonomier. Det väcker en rad långsiktiga frågor om globalisering, om marknadernas funktion och om vilka lärdomar de nordiska länderna ska dra av krisen. Samtidigt som krisen fortfarande fördjupas finns det även flera frågor på kort sikt om vad som bör göras just nu för att bromsa nedgången.

Den nordiska globaliseringsbarometern ger ett bidrag till de frågor som är relaterade till ekonomins utbudssida, dvs. de faktorer som påverkar en ekonomis produktiva kapacitet på medellång sikt. Mycket av dagens politiska fokus ligger snarare på insatser på kort sikt till stöd för finanssystemen samt på kompensering för den minskade totala efterfrågan. Utmaningen ligger i att fatta sådana politiska val på kort sikt som åtgärdar de omedelbara problemen, samtidigt som de är förenliga med ökande global konkurrenskraft och produktiv kapacitet över tid. Barometern ger data till underlag för de beslut som väntar Nordens ledare i detta avseende.

De nordiska ländernas globala konkurrenskraft

Ramverket för mätning av de nordiska ländernas globala konkurrenskraft, som introducerades i förra årets nordiska globaliseringsbarometer, används även i år för att strukturera diskussionen. Dessa data visar på en bred stabilitet för Nordens övergripande konkurrenskraft och globaliseringsberedskap, fram till sista kvartalet 2008, i det ekonomiska utfallet. Det finns inga data om förändringar i konkurrenskraften och globaliseringsberedskapen efter detta, men dessa indikatorer tenderar ändå att endast förändras långsamt

över tid. Dessa data visar dock en tydlig försämring för det ekonomiska utfallet sedan krisen bröt ut med full kraft.

Redan innan krisen bröt ut i slutet av 2008 hade välståndstillväxten börjat avmattas i Norden. Detta var ett tydligt tecken på att regionen var på väg mot konjunkturcykelns topp strax innan finanskrisen bröt ut. Tillväxten för arbetsproduktiviteten började bromsa in, vilket är normalt i slutet av cykeln. Sysselsättningsgraden fortsatte att öka, men även här började talen sjunka i takt med att de nordiska ekonomierna alltmer drabbades av kapacitetsbegränsningar. Trots dessa flaskhalsar kunde de nordiska länderna ändå marginellt reducera sina nackdelar i fråga om höga inhemska priser jämfört med det europeiska genomsnittet. Detta innebär en fortsättning på trenden med långsam priskonvergens som har varit rådande de senaste åren. Sammantaget är förändringarna i det ekonomiska utfallet sedan förra året fullt förenliga med de nordiska ländernas position i konjunkturcykeln och tyder inte på några strukturella förändringar jämfört med föregående år.

Dagens höga välståndsnivå överlag i de nordiska länderna kan även i fortsättningen förklaras av deras konkurrenskraft. Norden ligger bland de tio främsta regionerna globalt sett i fråga om såväl makroekonomisk som mikroekonomisk konkurrenskraft. De enskilda länderna avviker från detta mönster i fråga om vissa dimensioner – både Island och Norge rankas till exempel lägre i fråga om mikroekonomisk konkurrenskraft. Det övergripande mönstret är dock stabilt, med mycket små förändringar jämfört med förra året. I fråga om makroekonomisk konkurrenskraft har den starka sociala infrastrukturen och de politiska institutionerna länge varit ett särdrag för de nordiska länderna. På senare tid har även en gedigen makroekonomisk politik blivit standard i regionen, även om Island visade tecken på påfrestning redan innan krisen slog till under hösten 2008. När det gäller mikroekonomisk konkurrenskraft är regionen fortsatt stark i fråga om de flesta faktorförhållanden, efterfråge- kvalitet, lika tillträde och formell öppenhet på sina marknader, samt i fråga om företagets grad av sofistikerad. Problem kvarstår i fråga om vissa delar av utbildningsväsendet, incitament för entreprenörskap och konkurrens, samt den faktiska konkurrensnivån på inhemska marknader.

Överlag är globaliseringsberedskapen fortsatt hög i de nordiska länderna, vilket inte är överraskande för små öppna ekonomier som är helt integrerade i världsekonomin. De nordiska ländernas ställning utomlands som exportörer och investerare förblir stark, med en mindre dynamisk utveckling för exporten jämfört med utlandsinvesteringarna. De nordiska ländernas förmåga att locka till sig ytterligare investeringar verkar ha drabbats, även om närvaron av redan befintliga utländska investerare i regionen förblir hög. Värdena för den faktiska flexibiliteten i Norden tenderar att vara höga, medan bilden av gällande regler och lagar är blandad.

Norden noterar överlag en **hög nivå i fråga om global konkurrenskraft**. Flera av de mer långsiktiga frågetecknen kring regionens ställning från förra årets barometer kvarstår dock i oförändrat skick. De nordiska länderna behöver upprätthålla sina solida nivåer i fråga om **arbetskraftens kompetens, infrastruktur** och **tillgång till kapital** för att klara trycket från tillväxtmarknaderna, även om dessas möjlighet att komma ifatt kan komma att hämmas tillfälligt av den globala krisen. Det försämrade resultatet i fråga

om **vetenskaplig kompetens** och **patent**, två traditionella styrkor för de nordiska länderna, fortsätter att vara en källa till oro. Beskattning och andra hinder fortsätter att påverka **entreprenörskapet**, en allt viktigare faktor i en kunskapsintensiv ekonomi. En djupare **nordisk marknadsintegration** finns kvar på dagordningen som ett verktyg för att bekämpa höga priser, låga konkurrensnivåer och det begränsade inträdet av utländska företag och nya inhemska verksamheter. Slutligen fortsätter de nordiska länderna att ha problem med hur de ska klara övergången från att exportera varor till att exportera kunskap på ett sätt som bibehåller eller till och med ökar välståndet hemma.

Energi och miljö i de nordiska länderna

Energi och miljö har blivit allt viktigare ämnen i den globala konkurrensdebatten. Utöver deras uppenbara värden i sig själva, skulle dessa områden kunna vara en väg för Norden att tydligt positionera sig själv i den internationella konkurrensen som en världsledare på just dessa specifika områden.

Nuvarande data understryker att de nordiska länderna har en stark möjlighet att skaffa sig en världsledande ställning på energi- och miljöområdet. Energiförsörjningen är överlag stabil och de nordiska länderna har redan tagit stora steg mot att använda förnybara källor i sin energi-produktion. Miljöförhållandena är sunda. Det finns betydande kunskap om energi- och miljöteknik inom nordiska forskningsinstitutioner och företag. Den nordiska energi- och miljöforskningen är dessutom starkt involverad i internationella forskningsaktiviteter. Ekoföretag spelar redan en viktig roll i de nordiska ekonomierna, större än i många jämförbara EU-länders ekonomier. Individuella kluster och företag har lyckats uppnå ledande globala positioner inom sina respektive områden i energi- och miljöbranschen.

Trots denna gedigna grund väntar även utmaningar framöver. De nordiska ländernas starka ställning inom förnybar energi är till stor del ett resultat av tillgången på naturliga energikällor. Med den naturligt givna kapaciteten till stora delar utnyttjad, måste det **framtida energibehovet** tillgodoses genom tekniska framsteg eller en övergång till nya områden. Trots den betydande användningen av förnybar energi återstår dock fortfarande mycket för de nordiska länderna innan de når Kyotoprotokollets mål. De politiska skillnaderna i en rad viktiga politiska frågor, från användning av kärnkraft till stöd åt biobränslen, underlättar inte. Större **samordning av lagstiftningen** skulle möjliggöra etablering av en mer integrerad nordisk marknad för energi och miljöprodukter, med både konkurrens- och innovations fördelar. Den nordiska ställningen i fråga om kunskapsproduktion på energi- och miljöområdet är bra men inte fantastisk. Det finns **få institutioner med global synlighet**, men ett relativt stort antal mindre universitet och andra forskningsinstitut. Detta kan vara en nackdel i takt med att större internationella forskningsinstitutioner fokuserar mer på detta område. Individuella kluster och företag från Norden har en stark ställning på energi- och miljömarknaden. Men **marknadsstorleken** kan återigen bli ett problem. I takt med att investerare i USA och de stora länderna i kontinental Europa satsar kraftigare på denna marknad, kommer de enskilda nordiska länderna att få det svårt att behålla sin globala synlighet som marknadsledare.

Finanskrisen och den nordiska globala konkurrenskraften

Den globala finansiella och i allt högre grad även ekonomiska krisen utmanar många synsätt om den globala marknadsekonomin. För de nordiska länderna väcker den frågan om hur dessa kan behöva förändra sitt arbete med att förbereda sig för allt högre nivåer av global konkurrenskraft.

Den nuvarande finanskrisen beror på en rad sammanhängande politiska beslut och förändringar i den ekonomiska kontexten de senaste tio till femton åren. Sammantaget har dessa gett en grogrund för finansmarknadernas naturliga tendens att skapa bubblor som reaktion på ändrade externa förhållanden. När den bredare kontexten förändrades utvecklades finansbranschen från att ha varit tillgångsdriven kring räntegapet mellan insatta medel och krediter till att bli transaktionsdriven kring handel och avgifter. Under processens gång sköt bankernas balansräkningar, handelsvolymerna och även bankchefernas ersättningsnivåer i höjden i takt med att finansinstituten i allt högre grad använde sig av instrument med hävstångsverkan. När USA började närma sig de senare stadierna av en lång konjunkturcykel i slutet av 2005 inleddes den normala dynamiken hos en finanskris. Men denna gång förvandlade beskaftenheten hos de nya finansiella instrument som introducerats under det gångna decenniet ett normalt betalningsproblem till ett storskaligt förtroendeproblem. Osäkerheten kring vem som var exponerad gentemot vilka risker, särskilt efter Lehmankonkursen i september 2008, förde hela finanssystemet till randen av kollaps. I efterdyningarna av denna dramatiska kulmen på händelserna gick finansmarknaderna in i en utdragen fas med minskade belåningsgrader och omvärderade risker som fortsätter i dag. Chockvågorna överfördes därefter snabbt till finansmarknader utanför USA, den verkliga ekonomin i USA och slutligen till ekonomier över hela världen.

De nordiska länderna hade en relativt liten direktexponering gentemot de finansmarknader i USA som utgjorde krisens epicentrum. I takt med att krisen spred sig till finansbranschens bredare segment drabbades dock även de nordiska kapitalmarknaderna. Effekterna nådde en ny nivå när krisen fick en verkligt global dimension. Som små öppna ekonomier med självständiga valutor (med undantag för Finland) drabbades Norden både av nedgången i den globala efterfrågan och av flykten till säkerheten i större valutaområden. Island blev ett dramatiskt offer. Stora delar av landets banksektor hade satt full tilltro till de nya finansmarknadsstrukturerna med till synes obegränsad likviditet. När finanskrisen slog till satt de isländska bankerna fast inte bara utan möjligheter till omfinansiering utan även utan en tillräckligt stor centralbank eller statskassa som kunde täcka deras exponering. Bördan för det isländska folket förvärrades av de senaste årens aggressiva utlåning i utländsk valuta på den inhemska marknaden som nu har orsakat betalningsproblem för många isländska konsumenter.

Krisen väcker flera grundläggande frågor om globalisering och konkurrenskraft, samt om vilken kurs de nordiska länderna nu ska slå in på. Globalisering och fokusering på stärkt konkurrenskraft har inte orsakat den nuvarande krisen. Men de politiska beslut som gjorde det möjligt för dem att blomstra var inte förenliga med en icke hållbar tillväxt i finanssystemen. Detta måste beaktas vid utformandet av en mer robust global ekonomisk struktur för framtiden. På kort sikt behöver dock globalisering och konkur-

renskraft vara vägledande principer för krishantering. Att offra dem skulle bara göra återhämtningen mindre sannolik och mycket långsammare. För de nordiska länderna understryker krisen behovet av att upprätthålla en hög grad av ekonomisk flexibilitet. Små öppna ekonomier kan gynnas enormt av att integreras i världsekonomin, men de behöver även ha en systemmässig möjlighet att hantera exponeringen för de globala chocker som detta öppnar. På ett mer fundamentalt plan behöver de nordiska länderna föra en seriös diskussion kring kostnaderna och fördelarna med självständiga valutor samt, primärt för Island, att stå utanför EU. Om krisen i den nya globala omgivningen blir alltför djup kan det skydd som en större ekonomisk region ger medföra ytterligare fördelar.

Rekommendationer

Konkurrenskraftens grunder kommer sannolikt att bli än viktigare när den nuvarande krisen är över. Norden behöver behålla sina **främsta styrkor**, särskilt i fråga om kompetens och forskning. Detta är områden där det nordiska samarbetet kan bidra, till exempel genom att gå ytterligare i riktning mot ett integrerat nordiskt innovationsområde. Norden behöver dessutom ta itu med några av sina djupt rotade **svagheter**, framför allt den låga nivån av entreprenörskap och den svaga inhemska konkurrensen. Detta är områden där det nordiska samarbetet i alla fall kan bidra på ett meningsfullt sätt, till exempel genom en kraftfull marknadsintegration som öppnar upp nya möjligheter för nya aktörer och konkurrenter. Det finns även tecken på att den **nordiska modellen** behöver utvecklas ytterligare. Hög flexibilitet är en alltmer fördelaktig kvalitet, men de nordiska länderna behöver utreda om de nuvarande mekanismerna fortfarande uppfyller denna ambition. Inhemska möjligheter kan tillvaratas på många nya sätt i världsekonomin, men de nordiska länderna behöver utreda om den nuvarande politiken är tillräcklig för att regionen ska kunna dra nytta av dem.

I fråga om **energi och miljö** står Norden inför en betydande möjlighet att positionera sig själv som världsledare på ett område med stor framtida tillväxt, men måste aktivt vidta åtgärder för att behålla försprånget till framväxande konkurrenter. De politiska skillnaderna i en rad viktiga politiska frågor, från användning av kärnkraft till stöd åt biobränslen, skapar förvirring och begränsar möjligheterna för ny teknik i regionen. Större **samordning av lagstiftningen** skulle möjliggöra etablering av en mer integrerad nordisk marknad för energi och miljöprodukter, med både konkurrens- och innovationsfördelar. Den nordiska ställningen i fråga om kunskapsproduktion på energi- och miljöområdet är bra men inte fantastisk. Det finns **få institutioner med global synlighet**, men ett relativt stort antal mindre universitet och andra forskningsinstitut. Ett integrerat nordiskt innovationsområde skulle skapa en värdefull motkraft. Frågor om energieffektivitet och miljömässig hållbarhet skär tvärs igenom **flera sektorer i ekonomin**. Det politiska etablissemangen behöver bredda sitt perspektiv i detta avseende och samarbeta med företagen, kanske via klusterspecifika plattformar, kring miljöstrategier för viktiga sektorer.

I sin **reaktion på finanskrisen** behöver de nordiska länderna balansera kravet på kort sikt att avvärja en djup recession mot behovet på lång sikt att stärka konkurrenskraften. På kort sikt är den viktigaste uppgiften att **und-**

vika att underminera den framtida konkurrenskraften. Det är avgörande att behålla öppenheten för global konkurrens, vilket kan vara lättare att se i de mindre, öppna nordiska ekonomierna än i vissa av de större OECD-länderna. Offentliga utgifter som kompensation för utebliven efterfrågan bör åtminstone delvis fokusera på investeringar som leder till stärkt konkurrenskraft. I nästa steg kommer **insatser för att förhindra en upprepning av krisen** att stå på dagordningen. Bättre samordning i fråga om finansmarknadernas reglering är en uppenbar uppgift, men kommer att kräva samarbete utanför de nordiska länderna. På regional nivå kan **gemensam riskövervakning** (bostadsmarknad, bytesbalans, sektoriell exponering, valuta) och **ex ante förberedelser för krishantering** bidra. Slutligen måste de nordiska länderna diskutera om världsekonomin förändringar kräver mer grundläggande förändringar av deras ekonomiska politik. Balansen mellan kostnader och fördelar för att ha en självständig **valuta** och stanna utanför **EU** kan ha förändrats. Även om den är både ekonomiskt och politiskt komplex, bör frågan om medlemskap i Eurozonen/EU åter diskuteras mot bakgrund av erfarenheterna i Norden. Om detta är rätt väg att gå återstår att se. Att inte ställa frågorna skulle dock vara dåraktigt mot bakgrund av den senaste tidens händelser.

2009 års nordiska globaliseringsbarometer är den andra i serien. Barometern lanserades förra året vid Riksgränsen i Sverige och har utarbetats på begäran av de fem nordiska statsministrarna. Vid sitt möte i juni 2007 i Punkaharju, Finland, lanserade de ett gemensamt nordiskt initiativ för att ytterligare förbereda regionen på globaliseringens möjligheter och utmaningar. Inom ramen för detta initiativ ger den nordiska globaliseringsbarometern ett ramverk för strukturering av diskussionen kring globalisering, samlar in relevanta data om de nordiska ländernas ställning relativt sina globala konkurrenter samt identifierar politiska frågor som behöver tas upp på regional nivå. 2008 års utgåva av barometern publiceras som en del av det andra nordiska globaliseringstoppmötet på Island.

Mindre än ett år efter publiceringen av den första nordiska globaliseringsbarometern har världsekonomin tillstånd förändrats dramatiskt. En djup finanskris har drabbat investerare, låntagare och de finansinstitut som betjänar dem. En djup ekonomisk kris som hotar att sänka den globala BNP-tillväxten till under 1 %, den lägsta nivån i modern tid (IMF, 2009a). Några av de tidigare konjunkturnedgångarna och finansiella kollapserna har i och för sig haft internationella dimensioner, men detta är tveklöst den första verkligt globala krisen som påverkar i stort sett alla världens ekonomier. Det väcker en rad långsiktiga frågor om globalisering, om marknadernas funktion och självfallet om vilka lärdomar de nordiska länderna ska dra av denna händelse. Samtidigt som krisen fortfarande fördjupas finns det även flera frågor på kort sikt om vad som bör göras just nu.

Den nordiska globaliseringsbarometern ger ett bidrag till en specifik delmängd av dessa frågor. Fokus ligger på vad ekonomer kallar ekonomins ”*utbudssida*”, dvs. de faktorer som påverkar en ekonomis produktiva kapacitet. Den produktiva kapaciteten är viktig eftersom den i slutändan bestämmer vilken levnadsstandard invånarna i de nordiska länderna kan upprätthålla på medellång sikt i en global konkurrenssituation. Mycket av den nuvarande krisen, specifikt nedgången i den verkliga ekonomin som har börjat framträda, är i stället relaterad till problem på ekonomins ”*efterfrågesida*”, dvs. de faktorer som bestämmer hur mycket av ett lands produktiva kapacitet som faktiskt används för att betjäna kunder villiga att betala för varor och tjänster. Dessa två områden kräver visserligen olika analyser och politiska svar, men är inte helt obesläktade. En långsiktig svacka i efterfrågan kan undergräva tillgången, till exempel genom att pressa tillbaka investeringarna och underminera förmågan hos medarbetare som förlorar sin kompetens i samband med arbetslöshet. Insatser som sätter fart på efterfrågan kan bidra till förbättringar på tillgångssidan, till exempel när investeringar görs för att stärka ekonomins samlade aktiekapital. Den nordiska globaliseringsbarometern tar upp de dimensioner av den nuvarande krisen som är relaterade till politiska beslut på utbudssidan.

Den nordiska globaliseringsbarometern 2009 är indelad i tre delar. Kapitel 2 diskuterar de nordiska ländernas globala konkurrenskraft. Kapitlet gör en uppföljning av förra årets barometer och bedömer hur de nordiska ländernas globala konkurrenskraft förändrades under förra året. Det diskuterar tre olika dimensioner:

- Först beskriver kapitlet förändringarna av den ekonomiska utvecklingen, det yttersta sättet på vilket konkurrenskraft omvandlas till välbefinnande. Indikatorerna motsvarar i stort sett dem som behandlades förra året. Snabba förändringar av ekonomiska nyckeltal drivs i hög grad av förändrad efterfrågan. Den övergripande nivån ger dock viktiga insikter om en ekonomisk bakomliggande fundament.
- Sedan går kapitlet igenom konkurrenskraftens främsta aspekter. Med hjälp av förbättringar av metodiken som introduceras i Global Competitiveness Report behandlas förändringar av den breda uppsättning kategorier som introducerades förra året. På kort sikt tenderar ett lands ställning i fråga om sådana fundament inte att förändras så mycket. Dagens dynamik kan ge värdefull information om i vilken riktning en ekonomi rör sig.
- Slutligen behandlar kapitlet specifika företagsåtgärder som är viktiga för att ett land ska kunna prognostisera sin konkurrenskraft inom ramen för världsekonomin. De breda kategorierna för mätning av vad som här kallas "globaliseringsberedskap" ligger nära dem som introducerades förra året. Några av indikatorerna, framför allt inåt- och utåtriktade utländska direktinvesteringar, fluktuerar kraftigt från år till år, medan andra, såsom mått på marknadens flexibilitet, tenderar att vara mer stabila över tid. Båda är viktiga för att bedöma hur ett land påverkas av chocker i världsekonomin.

Kapitel 3, utarbetat av Johanna Roto, Patrick Galera-Lindblom och José Sterling från Nordregio, Stockholm, ser närmare på de nordiska ländernas ställning på energi- och miljöområdet. Ämnet är relaterat till de nordiska ländernas globala konkurrenskraft, men har även en oberoende, direkt effekt på den levnadsstandard invånarna i de nordiska länderna kommer att kunna åtnjuta i framtiden. En god miljö och stabil energiförsörjning är ett nödvändigt inslag i en hög livskvalitet. I fråga om konkurrenskraft kan energi och miljö bli ett av de områden som definierar Nordens unika position i världsekonomin. Kapitlet är indelat i tre avsnitt:

- Först sammanfattar kapitlet faktiska utfall och valda politiska frågor på miljö- och energiområdet. Detta ger en bakgrund till hur dessa områden för närvarande påverkar levnadsstandarden i de nordiska länderna. Det karakteriserar även den kontext inom vilken konkurrensfördelar skulle kunna uppstå på dessa områden.
- Sedan diskuterar kapitlet de kunskaper och kompetenser kring miljö- och energifrågor som finns i Norden. Detta ger en uppfattning om vilken potential för ekonomiska fördelar som regionen skulle kunna få från sin ställning på detta område.
- Slutligen presenterar kapitlet en översikt av de bidrag som företag som arbetar med miljö- och energifrågor för närvarande lämnar till de nordiska ländernas ekonomiska utveckling.

Kapitel 4 i barometern diskuterar därefter den globala finansiella och ekonomiska krisen. Målet för diskussionen är att bättre förstå sambandet mellan den nuvarande krisen och den globala konkurrenskraften samt att börja identifiera framtida politiska följder. Med krisen och förståelsen av dess

dynamik fortfarande under utveckling är det inte realistiskt att räkna med att några definitiva slutsatser ska kunna dras. Avsikten är i stället att presentera en översikt av senare strukturella händelser som gör det möjligt för diskussionen att fokusera på några väntande viktiga politiska frågor. Mot bakgrund av barometerns karaktär fokuserar diskussionen på beslut på medellång sikt som ledarna i de nordiska länderna kommer att ställas inför så snart den omedelbara krisen börjar avta. Frågor kring storleken av eller tidpunkten för stimulanspaket, eller det specifika tillvägagångssättet för att ta itu med finanssystemets inneboende problem, ligger till stora delar utanför barometerns syfte. Kapitlet är indelat i tre avsnitt:

- Först dissekerar kapitlet den nuvarande krisen, från dess förstadium i den ekonomiska och regulatoriska miljön det senaste decenniet och omvandlingen av finansbranschen under denna period till finanskrisens utbrott och den allvarliga ekonomiska nedgång som denna utlöste. Målet är att utreda en del av krisens viktigaste dynamik och drivkrafter, framför allt att förstå vilken roll som globaliseringen har spelat i denna process.
- Sedan ger kapitlet en översikt av hur den globala krisens olika permutationer har påverkat de nordiska länderna. Det ger viss bakgrund till den situation som de nordiska länderna befann sig i före krisen, följer hur krisen började påverka regionen och diskuterar sedan några av de faktorer som kommer att bli viktiga för den inriktning händelseutvecklingen kommer att ta den närmaste framtiden.
- Slutligen diskuterar kapitlet ett antal framväxande lärdomar. Några av dem är generella och relaterade till en bredare syn på globaliseringen och hur länderna bör förbereda sig på den. Andra är mer specifika för Norden och identifierar prioriterade åtgärder som är en följd av de nordiska ländernas ställning som små öppna ekonomier med självständiga valutor (med undantag för Finland).

Barometern avslutas med ett antal sammanfattande kommentarer om de främsta resultaten och politiska slutsatserna.

Kapitel 2

De nordiska ländernas globala konkurrenskraft

Inom ramen för världsekonomin förblir konkurrenskraft ett begrepp behäftat med stora skillnader i hur det används. För barometerns syfte definieras konkurrenskraft som förmågan för ekonomier att uppnå höga välståndsnivåer på globala marknader utgående från den produktiva miljön de ger företagen. Denna definition är lämpligast när faktorerna som stödjer höga välståndsnivåer står i fokus.

Förra årets nordiska globaliseringsbarometer introducerade ett ramverk för mätning av de nordiska ländernas globala konkurrenskraft. Årets barometer fortsätter att tillämpa detta ramverk, men anpassar några av de enskilda indikatorerna beroende på datatillgängligheten. De nordiska ländernas ställning inom världsekonomin utvärderas i tre huvudkategorier:

- **Ekonomisk utveckling**, framför allt en hög levnadsstandard, är den ekonomiska politikens yttersta mål. Barometer följer övergripande mått på välstånd och välståndsskapande, inklusive BNP per capita, arbetsproduktivitet, arbetskraftsmobilisering och lokala prisnivåer.
- **Konkurrenskraft** är den kombination av faktorer som avgör vilken produktivitetsnivå som företagen på en viss ort kan uppnå, dvs. den främsta långsiktiga avgörande faktorn för den levnadsstandard som en ort kan upprätthålla. Utgående från det förfinade ramverk som introduceras i nya Global Competitiveness Index (Porter m.fl., 2008), skiljer barometern mellan makroekonomisk och mikroekonomisk konkurrenskraft.
 - Under makroekonomisk konkurrenskraft diskuteras kvaliteten på sociala och offentliga institutioner såväl som makroekonomisk politik. Denna kategori motsvarar ”sammanhang” i förra årets barometer, men utelämnar ”förutsättningar”. Förutsättningar, såsom naturresurser eller geografiskt läge, utelämnas på grund av att även om de påverkar välståndet så kan de inte ändras genom politiska beslut.

– Under mikroekonomisk konkurrenskraft ligger fokus på olika dimensioner av affärsklimatets kvalitet och företagens grad av sofistikerad. Denna kategori motsvarar direkt ”mikroekonomiska grunder” i förra årets barometer. Positionering, den tredje parametern som användes förra året för att fullborda ”konkurrenspyramiden”, diskuteras inte i detalj i år. En fokusering på miljö kvalitet, en dimension som antydde vara speciell för Norden i förra årets barometer, behandlas i år i detalj i kapitel 2. Andra dimensioner av liknande unik vikt för Norden kan komma att tas upp i framtiden.

- **Globaliseringsberedskap** beskriver en Orts förmåga att agera framgångsrikt i världsekonomin och tillvarata sin fulla konkurrenskraft. Barometern följer tre kategorier av relevanta indikatorer. För det första, förmågan att sälja varor, tjänster och idéer på de globala marknaderna. Dessa indikatorer visar om ett land kan tillvarata sina möjligheter och förvandla dem till välstånd genom att sälja utomlands. För det andra, förmågan att attrahera globalt kapital, företag, idéer och människor. Dessa indikatorer visar om en ort är en magnet för andra som sedan bidrar till värdeskapandet lokalt. För det tredje, flexibiliteten att klara strukturella förändringar och reagera på externa chocker. Dessa indikatorer visar om en ort klarar att reallokera resurser när den globala efterfrågan förändras och exponeringen för externa chocker ökar med antalet kopplingar till andra länder och regioner.

Liksom förra året har den nordiska globaliseringsbarometern målsättningen att hitta en medelväg mellan tillgänglighet, dvs. att vara tillräckligt koncis för att beslutsfattarna ska använda informationen, och relevans, dvs. att tillhandahålla tillräcklig bredd och djup för att möjliggöra en meningsfull diskussion kring åtgärder. Den bygger på befintlig statistik och forskning, snarare än på omfattande primära analyser. De nordiska ländernas positioner individuellt och kombinerat sammanfattas med hjälp av nedanstående enkla färgschema (grå färg används om inga data är tillgängliga). Källorna för den detaljerade statistiken anges och datamängderna görs tillgängliga elektroniskt men återges inte i rapporten.

Jämfört med förra årets barometer är fokuseringen större på de senaste förändringarna i alla data. Där så är möjligt presenteras data om nivå, förändring relativt förra året samt förändringens dynamik, dvs. tillväxttaktens förändring. Detta är en avvikelse från förra året, då fokus låg mer på förändringar på medellång sikt de senaste fem åren.

Grönt för en plats bättre än genomsnittet för OECD och EU-15, eller bland de 10 främsta globalt, eller en förbättring

Gult för en plats mellan genomsnittet för OECD och EU-15, en plats mellan 10 och 20 globalt, eller ingen förändring

Rött för en plats mellan genomsnittet för OECD och EU-15, en plats under 20 globalt, eller en försämring

En speciell utmaning för årets barometer är den dramatiska förändringen från 2007 till 2008, eller snarare från första halvåret 2008 till sista kvartalet, samt den enorma osäkerheten kring hur ekonomierna kommer att utvecklas under 2009. Barometern avser att använda de bästa datakällorna med den nödvändiga täckningen i fråga om länder. För flera av dessa källor, framför allt de som täcker indikatorer på bakomliggande makroekonomisk och mikroekonomisk konkurrenskraft, omfattar senast tillgängliga data 2007. Även om detta är en klar nackdel med tanke på hur mycket det ekonomiska klimatet har förändrats, förändras flera av dessa fundamentala faktorer som påverkar ekonomins utbudssida mycket mindre och är därför fortfarande viktiga data att analysera. För att få mått på det ekonomiska utfallet har vi dock försökt att använda uppdaterade data för 2008 så långt det har varit möjligt.

2.1 Ekonomisk utveckling

Integration i världsekonomin är inte ett mål i sig. Den är bara relevant eftersom den möjliggör en högre levnadsstandard än vad som skulle vara möjligt i en sluten ekonomi. Det är förklaringen till varför det yttersta testet på ett lands möjlighet att lyckas i världsekonomin är den levnadsstandard som dess medborgare kan åtnjuta. Den viktigaste indikatorn för mätning av **välståndet** är genomsnittlig BNP per capita, justerad för lokala prisskillnader, den så kallade köpkraftspariteten (PPP). Arbetsproduktiviteten och arbetskraftsmobilisering bestämmer tillsammans med lokala prisnivåer välståndet ur ett redovisningsperspektiv.

Välstånd mäts som BNP per capita, justerat för köpkraftsparitet. Nivådata avser 2008, tillväxt är relativt 2007, och tillväxtdynamiken är förändringen av den årliga tillväxttakten från 2007 till 2008. Färgskala relativt OECD/EU. Källa: The Conference Board, 2009.

Välstånd			
	Nivå	Tillväxt	Tillväxtdynamik
Norden			
Danmark			
Finland			
Island			
Norge			
Sverige			

De nordiska länderna får fortsatt höga rankingar i fråga om BNP per capita (PPP), ett mått som speglar en ekonomis långsiktiga fundamentala faktorer och som inte förändras snabbt över tid. Totalt sett har regionen, samt de nordiska länderna var för sig, högre nivåer av genomsnittligt välstånd än OECD och EU15. Utsikterna på kort sikt för tillväxten 2008, samt tillväxttaktens förändring mellan 2008 och 2007, vilka utgör mått på dynamiken på kort sikt och mer är en avspeglning av chocker och konjunkturförändringar på kort sikt, är betydligt mindre gynnsamma. Hjälpta av en stark norsk och solid finsk välståndstillväxt under 2008 lyckades Norden totalt sett ändå bättre än OECD och EU-15. Island och Sverige har dock redan fallit under OECD:s jämförelsetal i detta avseende, och Danmark ligger till och med efter genomsnittet för EU-15. För alla länderna, i synnerhet Island, avspeglar dock inte den årliga tillväxttakten den dramatiska försämringen under sista kvartalet. I fråga om välståndstillväxtens dynamik är bilden ännu mörkare. Norden har sett sin tillväxttakt falla mer än sina konkurrenter i EU-15 och

OECD. Bara Norge noterade en mer måttlig nedgång, medan Danmark började bromsa in redan 2007. Nedgången är helt klart en källa till oro, men det är alldeles för tidigt att tolka den som ett tecken på att den bakomliggande konkurrenskraften håller på att gå förlorad. Lika förenligt med data – och mer sannolikt med tanke på andra belägg i denna barometer – antyder detta bara nedgångens omfattning i små öppna ekonomier som är helt integrerade i världsekonomin.

De nordiska länderna får fortsatt solida **produktivitetstal**, mätt som BNP (PPP-justerad) per arbetad timme. Det höga värdet för Norge – i hög grad drivet av andelen olje- och gasintäkter i landets BNP – drev dock upp detta resultat kraftigt förra året. Övriga nordiska länder har produktivetsnivåer under EU-15, Island till och med under OECD. Produktivitetstillväxten i Norden var svagt negativ under 2008, medan EU-15 noterade samma produktivetsnivå som under 2007. Redan förra året var produktivitetstillväxten i Norden ganska låg, vilket då var en följd av den höga ökningen av arbetskraftsmobiliseringen mot slutet av konjunkturcykeln. Därför noterar de nordiska länderna nu en mindre uttalad minskning av produktiviteten än sina konkurrenter i OECD och EU-15. Det nordiska undantaget är Finland, som noterade en mycket hög produktivitetstillväxt förra året och fortfarande uppnår en positiv produktivitetstillväxt under 2008 trots en dramatiskt minskad tillväxttakt. I fråga om välbefinnande är produktivetsdata på kort sikt sannolikt mer en indikation på det nuvarande ekonomiska klimatet än på bakomliggande konkurrenskraft. Nivådata visar dock att de nordiska länderna har fortsatt potential för förbättrad produktivitet.

Arbetsproduktivitet

	Nivå	Tillväxt	Tillväxtdynamik
Norden			
Danmark			
Finland			
Island			
Norge			
Sverige			

Arbetsproduktivitet mäts som BNP per arbetad timme. Nivådata avser 2008, tillväxt är relativt 2007, och tillväxtdynamiken är förändringen av den årliga tillväxttakten från 2007 till 2008. Färgskala relativt OECD/EU.

Källa: The Conference Board, 2009.

De nordiska ländernas placering i fråga om **arbetskraftsinsats**, här mätt som antal arbetade timmar per capita – ett sammanfattande mått som inkluderar inverkan av demografi, arbetslöshetstal och anställdas arbetstid – är gynnsam jämfört med andra utvecklade ekonomier. Med 820 timmar ligger den väsentligt över nivån i EU-15 och överträffade till och med genomsnittet i OECD under 2008. Bara Norge fortsätter att ligga något efter sina nordiska konkurrenter med omkring 800 timmar per år. I genomsnitt registrerades elva fler arbetstimmar per invånare i de nordiska länderna under 2008 jämfört med 2007. Bara Danmark och Island hade något lägre ökning av arbetskraftsinsatsen under genomsnittet för EU-15. Danmark högst sannolikt på grund av att landet råkade ut för allvarliga flaskhalsar mot slutet av konjunkturcykeln och Island möjligen på grund av den dramatiska nedgången mot slutet av året. Under 2007 ökade arbetskraftsinsatsen i hela Norden ännu mer, både jämfört med 2008 och med 2007 i EU-15 och OECD. Den

minskade tillväxten under 2008 blev därför mer uttalad i Norden än i andra länder. Bara i Finland, där tillväxten inte var särskilt stor förra året, låg ökningen av arbetskraftsinsatsen kvar på i stort sett samma nivåer som 2007. Three key factors have an impact on the Nivå of labor input countries reach: Tre nyckelfaktorer påverkar vilken nivå på arbetskraftsinsatsen som länderna uppnår: arbetstid per anställd, arbetslöshet bland den arbetsföra befolkningen samt andel av befolkningen i arbetsför ålder. I fråga om **arbetstid per anställd** är spridningen stor mellan de nordiska länderna. Isländska anställda arbetar mest, även mer än sina konkurrenter i EU-15 och OECD. Islands placering i fråga om arbetstid har inte förändrats mycket de senaste åren, men den tydliga minskningen 2008 kan tyda på att den ekonomiska nedgången åtminstone delvis kommer att resultera i minskad arbetstid. Norge ligger i andra änden av spektret med arbetstider långt under sina nordiska och globala konkurrenter. Gapet mellan Norge och landets konkurrenter har dock minskat något de senaste åren. Sverige hade högst ökning av arbetskraftsinsatsen av alla nordiska och europeiska länder under 2007, och låg kvar i nivå med sina ledande konkurrenter 2008, även om tillväxten har avstannat. En betydande del av skillnaden i arbetstid per anställd drivs av en högre andel deltidsanställning i de nordiska länderna, framför allt bland kvinnor (EU-kommissionen, 2008b).

Arbetskraftsinsats mäts som antal årsarbetstimmar per capita. Nivådata avser 2008, tillväxt den relativa förändringen mellan 2008 och 2007 samt tillväxtdynamik den procentuella förändringen mellan 2008 och 2007. Färgskala relativt OECD/EU. Källa: The Conference Board, 2009.

Arbetskraftsinsats			
	Nivå	Tillväxt	Tillväxtdynamik
Norden			
Danmark			
Finland			
Island			
Norge			
Sverige			

I fråga om **andelen sysselsatta av befolkningen** har de nordiska länderna traditionellt legat före sina konkurrenter i EU-15 och OECD. Gapet ökade under 2008 trots en kraftigt minskad dynamik jämfört med 2007. Norge och Finland registrerade den starkaste ökningen av andelen sysselsatta av befolkningen under 2008. En viktig faktor bakom dessa förändringar är arbetslösheten. De senaste åren har de nordiska länderna haft en lägre arbetslöshet än OECD och EU-15. Gapet ökade under 2007 i takt med att arbetslösheten fortsatte att minska. Data för 2008 tyder på en kraftig dämpning av arbetslöshetens minskning i Norden, med snabbt stigande arbetslöshet mot slutet av året. Mätt över hela 2008 fortsatte arbetslösheten i de nordiska länderna att utvecklas bättre än för konkurrenterna i EU och OECD, men det är tveksamt om detsamma gäller för sista kvartalet.

I fråga om **demografisk profil** diskuterade förra årets barometer de nordiska ländernas ställningar mer i detalj. Samtidigt som tydliga utmaningar väntar de nordiska länderna till följd av åldrande befolkningar, är deras ställning mer gynnsam än för många andra utvecklade ekonomier.

Nivå är en normaliserad prisnivå för en korg varor och tjänster relativt genomsnittet för EU-27 under 2007. Relativ förändring är förändringen av denna relativa prisnivå mellan 2006 och 2007. Källa: Eurostat, 2008.

Inhemska prisnivåer		
	Nivå	Rel. Förändring
Norden		
Danmark		
Finland		
Island		
Norge		
Sverige		

De nordiska länderna har traditionellt haft relativt höga **lokala kostnadsnivåer**. En kombination av höga skatter, små inhemska marknader, hög inhemsk köpkraft och andra faktorer har resulterat i höga priser. Under 2007 noterade dock Norden överlag lägre prisökningar än EU. Detta är delvis en avspeglning av den höga inflationen i EU:s nya medlemsländer (ekonomer kallar detta för Balassa-Samuelson-effekten), men även jämfört med EU-15 har Norden hållit priserna under kontroll. Enda undantaget var Island där priserna ökade mycket snabbt redan 2007, vilket var en indikator på den överhettning som den isländska ekonomin var på väg in i.

Den snabba inflationsökningen under 2008, mest dramatisk för Island men även kraftig i Finland och till en lägre grad i Danmark, var främst ett tecken på tilltagande flaskhalsar i ekonomin. I slutet av 2008 föll inflationstakten snabbt i alla länderna som en reaktion på den förestående krisen.

2.2 Konkurrenskraft

Arbetsproduktivitet, arbetskraftsinsats och prisnivåer förklarar visserligen välståndet ur ett redovisningsperspektiv, men de kan inte förklara välståndets yttersta orsaker. Alla tre är mellanliggande indikatorer som avspeglar andra bakomliggande egenskaper hos ekonomin som utgör den egentliga grunden för välståndet. Dessa bakomliggande egenskaper utgör fokus för bedömningen av Nordens konkurrenskraft.

I barometern mäts konkurrenskraft utgående från det förfinade ramverk som introduceras i nya Global Competitiveness Index (Porter m.fl., 2008). För att underlätta för beslutsfattare att identifiera specifika prioriterade åtgärder är nya Global Competitiveness Index strukturerat som en pyramid med indikatorer på olika nivåer. De olika grupperna av indikatorer, från makroekonomiska indikatorer högst upp till mikroekonomiska, omfattar olika politiska områden, men differentieras även genom den politiska processen och de ansvarsområden som krävs för att hantera dem. Den andra nordiska globaliseringsbarometern är den första publikationen som presenterar rankingen av de nordiska länderna för en bredare publik.

De nordiska ländernas traditionellt starka placering i Global Competitiveness Report bekräftas av den nya metodiken. Tre nordiska länder hör till de fem främsta i världen, och alla fem hör till de tio främsta. Detta är delvis en avspeglning av den nya metodiken som har en rad egenskaper som gynnar de nordiska länderna. (Solid budgetpolitik och starka institutioner, två av regio-

nens styrkor, tillmäts högre vikt. Marknadsstorlek, en svaghet i regionen, tas bort från indexet och behandlas i stället som en förutsättningsfaktor). Än viktigare är dock att detta är en avspeglning av de starka fundamentala värden som de nordiska ekonomierna kan förlita sig på.

Affärsklimatets övergripande kvalitet på mäts genom en samlad ranking av konkurrenskraften med användande av den nya metodiken som presenteras i Global Competitiveness Report 2008. Förändring mäts som förändringen av denna ranking mellan 2008 och 2007. Färgskala relativt absolut ranking och förändring av ranking. Källa: opublicerad analys, Global Competitiveness Report, 2008.

Övergripande konkurrenskraft

	Nivå	Förändring
Norden		
Danmark		
Finland		
Island		
Norge		
Sverige		

Island är ett av tre nordiska länder som förbättrade sin ranking 2008. Data samlades in i början av 2008 och kan därmed vara ett av de sista tecknen på den övertro som höll på att byggas upp i den isländska ekonomin. Trots att Island fortsatt är det lägst rankade av de nordiska länderna, har landet ändå hela tiden hört till världens 15 mest konkurrenskraftiga ekonomier sedan 2001, det första året med jämförbara data. Detta är ett tecken på den verkliga potential som Islands ekonomi fortsätter att ha, trots den stora börda som väntar efter sammanbrottet i landets finanssystem.

Även om konkurrenskraftens övergripande nivå är en viktig indikator för mätning av den grundläggande uthålligheten i ett lands levnadsstandard, ger den bara mycket begränsad vägledning till beslutsfattarna. Det är nödvändigt att gå på djupet i konkurrenskraftens olika dimensioner och identifiera de unika mönstren i ett lands styrkor och svagheter för att skapa underlag för en dagordning med riktade åtgärder.

Nivå mäts genom rankingarna av makroekonomisk konkurrenskraft i Global Competitiveness Index 2008, institutioner genom rankingarna av social infrastruktur och politiska institutioner, samt makroekonomisk politik genom rankingarna av makroekonomisk politik. Färgskala relativt absolut ranking. Källa: opublicerad analys, Global Competitiveness Report, 2008.

Makroekonomisk konkurrenskraft

	Nivå	Institutioner	Makro. politik
Norden			
Danmark			
Finland			
Island			
Norge			
Sverige			

Makroekonomisk konkurrenskraft täcker två breda områden som definierar det allmänna klimat i vilket företagen verkar:

- **Social infrastruktur och politiska institutioner** är ett område där det råder en bred samsyn i litteraturen om dess positiva inverkan på långsiktiga skillnader i välbstånd mellan länder. Global Competitiveness Index mått på detta utgörs av omfattningsindikatorer för grundläggande mänsklig

utveckling, lagstiftningens roll samt de politiska institutionernas kvalitet. Det är också ett område inom vilket de nordiska länderna traditionellt utmärker sig. Under 2008 hörde de alla fortfarande till världens tio främsta länder i fråga om de relevanta måtten i Global Competitiveness Index, med tre av dem på de tre främsta platserna. Andra källor bekräftar denna bild. Världsbankens senaste analys av samhällsstyret placerar alla de nordiska länderna på genomsnittet för samtliga indikatorer i den ledande gruppen. Detsamma gäller för 2008 års korruptionsindex (Corruption Perception Index). I båda fallen noterade Norge en svag tillbakagång, medan övriga nordiska länder behöll sina rankningar.

- **Makroekonomisk politik** är ett område där välståndets inverkan över tid diskuteras mycket mer ingående. Medan det till exempel råder en klar samsyn om att hög inflation och stor statsskuld är skadliga, finns det många olika uppfattningar om vad som är ”hög” och ”stor”. Global Competitiveness Index mått på detta område är relaterade till budgetunderskott och statsskuld, inflationstakt samt räntegap. De nordiska länderna rankas i allmänhet högt i fråga om den makroekonomiska politikens kvalitet, en placering som de i stort sett behöll jämfört med förra året (den senast tillgängliga statistiken för 2008 års rapport var från 2007) trots en viss press från ökande inflation. Islands lägre rankning totalt förklaras framför allt av ett relativt stort räntegap, vilket avspeglar valutarisken. Sverige har en något större statsskuld än sina nordiska konkurrenter, men rankas överlag högt inom världens 15 främsta länder.

Mikroekonomisk konkurrenskraft täcker två breda områden som inverkar direkt på den produktivitet som företagen kan uppnå:

- **Affärsklimatets kvalitet** inkluderar fyra grupper med indikatorer enligt den struktur som föreslås av Michael Porters inflytelserika diamantmodell för konkurrenskraft (Porter, 1990):
 - Faktorförhållanden (insatser), här mätta som data kring utbildning och vetenskap, infrastruktur och finansmarknader
 - Kontext för strategi och konkurrens, här mätt med data om regler och lagstiftning för näringslivet samt konkurrensens beskaffenhet
 - Relaterade och stödjande branscher, här mätta genom indikatorer för närvaro och styrka hos leverantörer samt specialisttjänster, såväl som klusterpolitikens styrka
 - Efterfrågeförhållanden, här mätta genom indikatorer för efterfrågeregleringar och konsumenternas grad av sofistikerad
 - Företagens grad av sofistikerad i fråga om operativ praxis och strategi omfattar en rad mått relaterade till företagets strategi och operativa effektivitet, organisatoriska struktur och internationalisering

De nordiska länderna tenderar att notera starka resultat i fråga om båda dimensionerna. Island och Norge rankas något efter sina nordiska konkurrenter, men ligger båda bland världens 20 främsta länder. Norge, och till en mindre grad Island, noterar även betydande förbättringar för dessa indikatorer de senaste åren.

Mikroekonomisk konkurrenskraft

	Nivå	Affärsklimat	Företagens grad av sofistikerings
Norden			
Danmark			
Finland			
Island			
Norge			
Sverige			

Nivå mäts som samlad ranking av mikroekonomisk konkurrenskraft i Global Competitiveness Index 2008. Affärsklimat och företagens grad av sofistikerings mäts som ländernas respektive delrankningar. Färgskala relativt absolut ranking. Källa: opublicerad analys, Global Competitiveness Report, 2008.

Utbildning och vetenskap

Världsekonomin förändringar har ökat fördelarna med högre kompetensnivåer. Dessutom blir förmågan till nytänkande alltmer betydelsefull för att tillvarata viktiga delar av de värden som skapas i världsekonomin värdekedjor. Kvaliteten på de lokala utbildnings- och forskningssystemen är avgörande för båda.

Utbildningsresultat: Vetenskap

	Nivå	Förändring	Rel. förändring
Norden			
Danmark			
Finland			
Island			
Norge			
Sverige			

Nivå mäts med poängtalet i OECD:s PISA-studie av utbildningsresultat inom vetenskap. Nivådata avser 2006. Förändring är den absoluta förändringen i medelpoäng för perioden 2003 till 2006. Relativ förändring är förändringen i ranking relativt genomsnittet för OECD. Färgskala relativt absolut ranking/OECD. Källa: OECD, 2007.

En första indikator är **kvaliteten på kompetenserna** i ett land. De nordiska länderna har alla fortsatt höga inskrivningstal på alla nivåer i sina utbildningssystem. Förra årets barometer framhöll att de faktiska resultaten i matematik var mer blandade. De data om vetenskapliga utbildningsresultat som presenteras här visar en liknande bild. Regionen klarar sig överlag bra och har förbättrat sin medelpoäng mellan 2006 och 2003. Dessa resultat drivs dock till stor del av det starka finska resultatet, medan övriga nordiska länder endast noterade måttligt förbättrade eller, i fallet med Sverige och Island, fallande poäng. En genomgång av en lång rad tillgängliga internationella analyser av utbildningsresultaten på grundskolenivå ger en något mer positiv bild, men visar på negativa trender i Norge och Sverige (Skolverket, 2009).

Nivå mäts som samlad ranking i Global Competitiveness Index 2008 av innovationsinfrastruktur (inklusive flera mått på universitetsforskning och utbildningssystem). Förändring mäts som förändring av ranking mellan 2008 och 2007. Färgskala relativt absolut ranking.

Källa: opublicerad analys, Global Competitiveness Report, 2008.

Innovationsinfrastruktur		
	Nivå	Förändring
Norden		
Danmark		
Finland		
Island		
Norge		
Sverige		

Ett bredare mått på den tillgängliga **innovationsinfrastrukturen** analyseras av Global Competitiveness Index. Den sammansatta indikatorn fångar olika aspekter av utbildnings- och forskningssystemen, och ger Norden höga poäng överlag, med bara Norge utanför världens tio främsta länder. Både Sverige och Norge har tappat placeringar marginellt mellan 2008 och 2007. Island noterade en kraftig förbättring, möjligen en avspiegling av att förändringar av innovationssystemen börjar få effekt.

Det **immateriella rättighetssystemets** kvalitet får allt större betydelse för innovationsinfrastrukturens kommersiella genomslag. De nordiska länderna lyckas bra i fråga om detta mått, men inte lika bra som i andra avseenden av innovationssystemet. Finland och Danmark rankas bland världens fem främsta länder i fråga om det index för immateriella rättigheter (Intellectual Property Rights Index) som beräknas av Property Rights Alliance. Norge, Sverige och Island följer efter på placeringarna 15, 17 respektive 23. För länder med ett så tydligt fokus på kunskap, i fallet med Sverige även i fråga om musikexport, verkar dessa rankingar överraskande låga.

Patent mäts som inlämnade patentansökningar per capita i USA. Förändring är förändringen av antal patentansökningar per capita 2007 relativt 2006. Relativ förändring är förändring av antal patentansökningar relativt OECD (utan US) och EU-15. Färgskala relativt absolut tal. Källa: USPTO, 2008

Patenting			
	Nivå	Förändring	Rel Förändring
Norden			
Danmark			
Finland			
Island			
Norge			
Sverige			

I fråga om utbildnings- och forskningssystemets produktion är **patent** fortsatt ett viktigt mått. Nivån på patenteringen i Norden är fortsatt hög, väsentligt högre än för EU-15 i fråga om antal patent per capita. Trenden med lägre nordiska patenteringsfrekvenser i USA har dock fortsatt under 2007, det sista året med tillgängliga data. De nordiska länderna har sett sin patenteringsintensitet minska snabbare än både OECD (exklusive USA, som får snedvridning som hemland i dessa data) och EU-15. Det enda landet som stärker sin ställning är Norge, traditionellt det svagaste av de nordiska länderna. I Times Higher Educations analys av **universitet** förbättrade de nordiska länderna sina rankingar kraftigt under 2008. Fem mot tidigare

två nordiska institutioner placerar sig bland världens 100 främsta, och med ett undantag har samtliga nordiska universitet bland världens 200 främsta förbättrat sina rankingar.

De nordiska länderna hör fortsatt till världens mest innovations- och kunskapsdrivna ekonomier. På individuell landsnivå finns det dock behov av åtgärder för att det ska förbli så (OECD, 2008). Sverige är kraftigt beroende av FoU-investeringar från stora utlandsägda företag, av vilka några kan vara hotade i den nuvarande krisen. Norge ligger fortfarande efter sina nordiska konkurrenter i fråga om en rad innovationsindikatorer. Danmarks examineringsnivåer inom vetenskap och teknik är otillräckliga för att behålla nuvarande nivåer av kompetensintensitet och tillgodose framtida behov. Det finska innovationssystemet är fortsatt starkt, om än något isolerat och mycket beroende av några få företag och elektronik. Island har förbättrat sin innovationsranking kraftigt de senaste åren, men står nu inför problemet att behålla denna i ett mycket tuffare allmänt ekonomiskt och politiskt klimat.

Infrastruktur

Infrastrukturen är fortsatt en viktig drivkraft för konkurrenskraften och företagens produktivitet. Det blir allt svårare för utvecklade ekonomier att få verkliga konkurrensfördelar från infrastrukturen, och svagheter på detta område kan begränsa tillväxten och driva ekonomiska aktiviteter till alternativa lokaliseringar.

Norden rankas generellt sett högt i fråga om kvaliteten på den **fysiska infrastrukturen** för transporter och kommunikationer. I fråga om respektive sammansatt indikator i Global Competitiveness Index ligger Danmark och Finland stabilt bland världens ledande länder. Sverige lämnade de tio främsta under 2008, medan Norge och Island tog plats bland de tjugo främsta. Världsbankens logistikprestationsindex (Logistics Performance Index) analyserar en rad olika transport- och logistikrelaterade faktorer. Här rankas Sverige högst på fjärde plats i världen, troligen en avspeglning av en stark bas med logistikrelaterade tjänster, med Danmark, Finland och Norge på platserna 13, 15 och 16.

Norden klarar sig mycket bra i fråga om **informations- och kommunikationsinfrastrukturens** förekomst och kvalitet. Till och med Finlands och Norges något sämre placeringar i fråga om respektive sammansatt indikator

Logistik (GCI) mäts som rankingen av logistikinfrastruktur i Global Competitiveness Index 2008, logistik (Världsbanken) som rankingen i Världsbankens Logistical Performance Index och IKT (GCI) som rankingen i Communications Infrastructure Index i Global Competitiveness Index 2008. Färgskala relativt absolut ranking. Källa: opublicerad analys, Global Competitiveness Report 2008, Världsbankens Logistical Performance Index 2008.

Fysisk infrastruktur			
	Logistik (GCI)	Logistik (Världsbanken)	IKT (GCI)
Norden			
Danmark			
Finland			
Island			
Norge			
Sverige			

i Global Competitiveness Index är sannolikt mer ett uttryck för den stora utvecklingen bort från fast telefoni, en av de analyserade indikatorerna, än någon svaghet. De nordiska länderna rankas även bland världens femton främsta länder i fråga om internetleverantörer per capita, bredbandsanslutningar per capita och säkra servrar per capita. Island rankas som nummer ett i världen i fråga om alla tre indikatorerna.

Tillgång till kapital

Finansiellt kapital är, tillsammans med det mänskliga och fysiska kapital som diskuterades i de två föregående avsnitten, en kritisk tredje insatsfaktor som behövs i näringslivet. Ett starkt finanssystem är helt avgörande för att allokera kapital produktivt och förse lovande affärsidéer med nödvändig finansiering.

De nordiska länderna rankas fortsatt högt i fråga om den övergripande kvaliteten på kapitalmarknadens infrastruktur. Danmark och Sverige rankas högst överlag, Danmark efter ytterligare förbättringar i omdömena om kvaliteten på den regulatoriska miljön för finansmarknader under 2008. Island drabbades av ett kraftigt fall i fråga om måtten på tillgång till kapital, vilket knuffade ned landet till tionde plats totalt. Finland och Norge förbättrades även i fråga om regelverk och lagstiftning, Finland även i fråga om vissa mått på tillgång till kapital. De nordiska länderna rankas även högt i Milken Institutes index för tillgången till kapital. Sverige, Finland och Norge rankas bland världens tio främsta länder, alla med förbättringar relativt förra året. Danmark kommer in på en oförändrad fjortonde plats (Island omfattas inte av denna ranking).

Nivå mäts som rankingen i Global Competitiveness Index kategori för kapitalmarknadens infrastruktur 2008. Förändring mäts som förändringen av detta mått mellan 2008 och 2007. Tillgång till kapital är rankingen i Milken Institutes Capital Access Index 2007. Färgskala relativt absolut ranking.

Källa: opublicerad analys, Global Competitiveness Report 2008, Capital Market Access Index 2008.

Kapitalmarknadens infrastruktur			
	Nivå	Förändring	Tillgång till kapital
Norden			
Danmark			
Finland			
Island			
Norge			
Sverige			

De nordiska ländernas ställning som **finansiella centra** är relativt anspråkslös (City of London, 2008). Stockholm rankas högst, på 32:a plats i världen och 10:e i Europa, Helsingfors (40:e i världen), Köpenhamn (44:e) och Oslo (45:e) följer efter. Jämfört med föregående år behöll de nordiska finansiella centra sina ställningar eller noterade måttliga försämringar av rankingen. Dessa data är förenliga med att Nordens finansiella centra spelar en roll som regionala finansiella nav, inte som centra med stark global räckvidd.

En traditionell styrka för framför allt den svenska finansmarknaden är den höga aktivitetsnivån i fråga om **riskkapital**. Under 2007 attraherade de nordiska länderna 12 % av alla europeiska riskkapitalinvesteringar, mer än regionens andel på 8 % av BNP och även mer än deras andel på 9 % av allt

tillgängligt riskkapital (EVCA, 2008). Under första halvåret 2008 föll riskkapitalinvesteringarna i de nordiska länderna med 33 % relativt samma period 2007, jämfört med 17 % för Europa som helhet. Den relativt höga nivån i fråga om riskkapitalaktiviteter är ett belegg för förekomsten av många intressanta nya företag samt en välutvecklad finansiell infrastruktur i de nordiska länderna. Den nuvarande nedgången tyder dock på att riskkapitalet i Norden även är mer exponerat för den globala turbulensen på finansmarknaderna.

Näringslivets villkor

Den strategi- och konkurrenskontext som företagen möter avgör om myndigheters föreskrifter och lagstiftning gör det mer eller mindre attraktivt för dem att använda sig av de tillgängiga faktorförhållandena för att skapa värdefulla varor och tjänster.

I fråga om **lättheten att driva företag**, dvs. administrativa föreskrifter och lagstiftning som påverkar kostnaderna för att driva företag, klarar sig de nordiska länderna i allmänhet ganska bra, om än inte lika bra som i fråga om de flesta faktorförhållanden. Danmark och Finland rankas bland världens tio främsta länder, med övriga nordiska länder på mellan tionde och tjugonde plats. Jämfört med förra året behöll Danmark och Island sina rankningar, medan övriga nordiska länder noterade små försämringar av sina placeringar. Deras måttliga försämringar av rankningen drevs av förbättringar i andra länder snarare än absoluta försämringar av de villkor som näringslivet möter i de nordiska länderna. Framför allt har Finland genomfört ett stort antal reformer de senaste åren, trots den svaga tillbakagången i år. I fråga om **administrativ infrastruktur**, en sammansatt indikator beräknad i Global Competitiveness Index för att fånga olika aspekter av hur effektiva myndigheter är på att utföra sina tilldelade arbetsuppgifter, klarar sig Norden ännu bättre. Detta är i överensstämmelse med deras starka ställning i fråga om social infrastruktur och politiska institutioner som diskuteras ovan.

Nivå mäts som den samlade rankningen i Världsbankens Doing Business-index 2009. Förändring är förändringen av rankningen mellan 2009 och 2008. Administrativ infrastruktur är rakningen i denna kategori i Global Competitiveness Report 2008. Färgskala relativt absolut ranking. Källa: Världsbankens Doing Business-index 2009, opublicerad analys, Global Competitiveness Report 2008.

Regler och lagstiftning för näringslivet			
	Nivå	Förändring	Administrativ infrastruktur
Norden			
Danmark			
Finland			
Island			
Norge			
Sverige			

I fråga om graden av **statlig inblandning på marknaderna**, rankas Norden fortsatt i nivå med flera av sina konkurrenter bland de utvecklade ekonomierna och bättre än många andra europeiska länder. Framför allt Danmark och Norge förbättrade sina rankningar, medan Sverige noterade en svag försämring jämfört med 2007. Överlag anses de nordiska länderna ha mycket öppna marknader med lika villkor för alla företag. Den offentliga sektorns

Ekonomisk frihet mäts med den samlade rankningen i Heritage-stiftelsens ekonomiska frihetsindex. Nivådata avser 2008, förändringar mellan 2008 och 2007. Färgskala relativt absolut rankning.
Källa: Heritage-stiftelsens ekonomiska frihetsindex 2009.

Ekonomisk frihet		
	Nivå	Förändring
Norden		
Danmark		
Finland		
Island		
Norge		
Sverige		

stora storlek ses dock som en faktor som reducerar den domän inom vilken privata företag kan verka.

I fråga om attraktionskraften i att driva företag, framför allt nivån på de skatter som måste betalas, har de nordiska länderna en mycket svagare position. Förra årets barometer redovisade de absoluta **skattenivåerna** och visade att de nordiska länderna låg i toppen av inkomstskatteskalen för fysiska personer globalt. I fråga om beskattning av företag rankades de mycket bättre, något under genomsnittet för de utvecklade ekonomierna. Denna position förändrades inte mycket under 2008, även om vissa skattesänkningar, framför allt skatter på arbete, har trätt i kraft i några av de nordiska länderna. Nivån på och nyligen genomförda förändringar av de faktiska skattenivåerna avspeglas i omdömena om effekterna av beskattning på incitament och konkurrens som dokumenteras i Global Competitiveness Index. I fråga om skattesystemets uppfattade totala incitamenteffekt rankas de nordiska länderna alla lågt, med Island och i viss grad Norge som undantag. Med undantag för Danmark rankas samtliga nordiska länder något bättre i detta avseende än förra året. I fråga om snedvridning av konkurrensen till följd av beskattning och subventioner är bilden marginellt bättre än för incitamenteffekten. Även på detta område rankas dock framför allt Danmark och Finland långt efter sina starka positioner i fråga om andra aspekter av konkurrenskraften.

Incitamenteffekt är rankningen för Global Competitiveness Index indikator ”(låg) inverkan på incitament att arbeta och investera” 2008. Förändring är förändringen av denna rankning mellan 2008 och 2007. Snedvridande effekt är rankningen för Global Competitiveness Index indikator ”(låg) snedvridande effekt av skatter och subventioner på konkurrensen”. Färgskala relativt absolut rankning.
Källa: opublicerad analys, Global Competitiveness Report, 2008.

Effekt av beskattning			
	Incitament effekt	Förändring av incitamenteffekt	Snedvridande effekt
Norden			
Danmark			
Finland			
Island			
Norge			
Sverige			

En del av skattebördan kan avspegla val från samhällets sida och kompenseras av de solida faktorförhållanden den hjälper till att finansiera. Incitament- och snedvridningseffekter av beskattning och transfereringar/subventioner är dock även en avspegling av det specifika sätt på vilket de tas ut, inte bara deras absoluta nivå. Det bör vara möjligt att införa andra förbättringar i fråga om den administrativa börda som hänger samman med skattebetalningar. Trots jämförbara totala beskattningsnivåer noterar Världsbankens Doing Business-index mycket stora skillnader i administrativ smidighet för beskattningsprocedurer mellan de nordiska länderna. Finland rankas på en skral 97:e plats globalt i detta avseende med Sverige därefter på 42:a plats, oförändrat från föregående år. Danmark (13:e, upp tre placeringar) och Norge (18, oförändrat) visar att skatter kan höjas utan att det medför väsentligt större byråkratiska bördor för privatpersoner och företag.

Sammanhang för konkurrens

Intensitet och typ av konkurrens på den inhemska marknaden är en central drivkraft för den produktivitet och innovationsnivå som en ekonomi ytterst kan uppnå. Det är lika mycket en avspegling av myndigheternas regelverk som av de beslut företagen fattar som svar på de villkor de möter.

De nordiska länderna fortsätter att uppnå bra rankingar i fråga om samlat **sammanhang för inhemsk konkurrens**. Med undantag för Sverige, som till och med efter en svag tillbakagång i år fortfarande är näst bästa land i Norden, förbättrade samtliga nordiska länder sina rankingar i detta avseende. Trots dessa positiva allmänna förhållanden fortsätter den faktiska konkurrensnivån på inhemska marknader att rankas relativt lågt. Detta är inte följden av en slapp konkurrenspolitik, ett område där samtliga nordiska länder uppnår starka rankingar bland världens femton främsta länder.

Totalt mäts som rankingen i Global Competitiveness Index mått på sammanhang för strategi och konkurrens 2008. Förändring mäts som förändringen av detta mått mellan 2008 och 2007. Konkurrensintensitet är rankingen för Global Competitiveness Index indikator för inhemsk konkurrensintensitet 2008. Färgskala relativt absolut ranking. Källa: opublicerad analys, Global Competitiveness Report, 2008.

Sammanhang för konkurrens

	Overall	Förändring	Konkurrensintensitet
Norden			
Danmark			
Finland			
Island			
Norge			
Sverige			

Den låga nivån av faktisk **konkurrens** är i linje med de höga prisnivåer som fortsätter att reducera välståndet i Norden. Såsom anfördes redan i förra årets barometer är det mer sannolikt att de nordiska ekonomiernas måttliga storlekar samt avsaknaden av verklig integration mellan dem är en viktig drivkraft som reducerar inträdet av utländska företag trots den höga graden av formell öppenhet. Den låga nivån av entreprenörskap, en annan svaghet i Norden som framhölls i förra årets barometer, är både resultat och orsak när det gäller avsaknaden av mer konkurrensutsatta inhemska marknader. Marknader med djupt rotade strukturer kan bidra till lägre nivåer av entreprenörskap, särskilt när staten kontrollerar en stor andel av BNP och skattenivåerna är

høga. Frånvaron av entreprenörer som utmanar befintliga finansmarknadsstrukturer gör det lättare för redan etablerade entreprenörer att försvara sina befintliga marknadspositioner.

Förekomst av kluster

Kluster är regionala koncentrationer av producenter, leverantörer, tjänsteleverantörer, forsknings- och utbildningsinstitutioner osv., sammanlänkade genom köp och försäljning av varor och tjänster, kunskapsspridning, gemensam användning av marknader samt andra kopplingar. Det finns omfattande belegg för att deras förekomst stärker företagets produktivitetspotential (Ketels, 2009). Om det finns ett aktivt samarbete utöver den rent geografiska närheten kan styrkan i dessa kopplingar och deras fördel för företagets produktivitet vara ännu högre.

I fråga om närvaron av **relaterade och stödjande branscher**, grunden för kluster, fortsätter de nordiska länderna att uppnå høga poäng överlag. Detta är desto mer anmärkningsvärt eftersom mindre länder ställs inför ett konkret val att specialisera sig i kluster eller omfatta en bred uppsättning ekonomiska aktiviteter. Data tyder på att de nordiska länderna på det hela taget har använt möjligheterna till full integrering i världsekonomin för att specialisera sig. Detta gäller fortsatt trots en svag tillbakagång i Sveriges ranking, driven av en mycket mer skeptisk syn på lokal leverantörskvalitet jämfört med förra året. **Klusterpolitiken**, dvs. offentliga program till stöd för och utveckling av klustrens konkurrenskraft, verkar ha haft viss betydelse för denna process. Den låga ranking som den svenska klusterpolitiken får i undersökningar bland företagsledare utgör tveklöst en besvikelse för de myndigheter som har lagt stor möda på sådana program de senaste åren. Detta kan antyda ett behov av att integrera de enskilda klustersatsningarna i en bredare nationell strategi.

Relaterade och stödjande branscher			
	Nivå	Förändring	Omfattning av klusterpolitik
Norden			
Danmark			
Finland			
Island			
Norge			
Sverige			

*Nivå mäts som rankingen i Global Competitiveness Index kategori för relaterade och stödjande branscher 2008. Förändring mäts som förändringen av detta mått mellan 2008 och 2007. Omfattning av klusterpolitik är rankingen i Global Competitiveness Index för denna indikator. Färgskala relativt absolut ranking.
Källa: opublicerad analys, Global Competitiveness Report, 2008.*

Förra årets barometer tog data från European Cluster Observatory till grund för att analysera **specialiseringsnivåer** inom kluster i Norden jämfört med deras europeiska konkurrenter. Det visade sig att de nordiska länderna tenderar att ha en relativt låg andel av sina anställda inom klustersektorn i starka regionala kluster, dvs. kluster som uppvisar betydande regional koncentration ($LQ > 2$). I ett bredare mått som ger personalintensiva klusterkategorier större tyngd klarar sig de nordiska länderna bättre. Detta är i överensstämmelse med den nordiska specialiseringen på mer teknik- och kunskapsintensiva kluster såsom avancerade tjänster, telekomprodukter och biovetenskap.

Efterfrågeförhållanden

Krävande kunder och lagstadgade krav sätter press på företagen. Även om detta kan vara en börda på kort sikt, kan det leda till högre produktivitet och innovationsdynamik över tid.

Förra årets barometer identifierade **efterfrågans sofistikering** som en central styrka för Norden. Den antydde att detta kan vara en av de dimensioner

Nivå mäts som rankningen i Global Competitiveness Index kategori för efterfrågeförhållanden 2008. Förändring mäts som förändringen av detta mått mellan 2008 och 2007. Lagstadgade krav mäts som rankningen i Global Competitiveness Index indikator för krävande lagstadgade krav 2008. Färgskala relativt absolut ranking. Källa: opublicerad analys, Global Competitiveness Report, 2008.

Efterfrågans sofistikering

	Overall	Förändring	Lagstadgade krav
Norden			
Danmark			
Finland			
Island			
Norge			
Sverige			

som verkligen skiljer ut regionen från dess globala konkurrenter, och därför kan vara en del av dess unika position i världsekonomin. Data från 2008 bekräftar denna bedömning. Samtliga nordiska länder hör nu till världens tio främsta i fråga om Global Competitiveness Index samlingsmått för efterfrågans sofistikering. Fyra av dem har förbättrat sin ranking. Sverige behåller sin placering bland de fem främsta i världen trots en marginell tillbakagång med en placering. **Lagstadgade krav**, den del av efterfrågeförhållandena som enklast kan påverkas av myndigheternas regelverk, är en särskild styrka för Norden. Utarbetande av konsekvent lagstiftning som främjar innovation och förebådar utvecklingen av globala marknadstrender förblir en viktig uppgift för de nordiska beslutsfattarna.

Företagens grad av sofistikering

Företagens grad av sofistikering, dvs. deras införande av nya ledningsmetoder och sätt att konkurrera, markerar det slutliga steget mot att uppnå produktivitetsnivåer som till fullo tillvaratar den inneboende potentialen i kvaliteten på ett lands affärsklimat.

Företagens grad av sofistikering

	Nivå	Förändring	Konkurrensfördelar
Norden			
Danmark			
Finland			
Island			
Norge			
Sverige			

Nivå mäts som rankningen i Global Competitiveness Index kategori för företagens drift och strategi 2008. Förändring mäts som förändringen av detta mått mellan 2008 och 2007. Konkurrensfördelar är rankningen för Global Competitiveness Index indikator för typ av konkurrensfördelar 2008. Färgskala relativt absolut ranking. Källa: opublicerad analys, Global Competitiveness Report, 2008.

De nordiska länderna har fortsatt en stark position totalt i fråga om **företagens grad av sofistikering**. Tre av dem rankas bland de tio främsta i världen och samtliga ligger bland de 20 främsta i världen. Fyra av dem har förbättrat sina rankningar sedan 2007. Sverige behöll sin placering, men har på 5:e plats i världen nu passerats av Danmark på 3:e plats i fråga om nordisk topplacering. Typen av företagens konkurrensfördelar, dvs. om de konkurrerar med låga kostnader eller med differentierade strategier baserade på innovation och unikheter, är en av de viktigaste aspekterna av företagens samlade grad av sofistikering. Det är ett område där de nordiska företagen fortsätter att få höga rankningar. Finland noterade den största positiva förändringen för denna indikator genom att gå från 12:e till 5:e plats.

Ny forskning som jämför **ledningskvalitet** för en större uppsättning uppgifter och ett antal länder bekräftar uppfattningen att de nordiska länderna har välskötta företag. Sverige, det enda nordiska landet som regelbundet omfattas av dessa bedömningar, rankas bland de främsta länderna i fråga om samlad ledningskvalitet (Bloom m.fl., 2007).

2.3 Globaliseringsberedskap

På en global marknad räcker det inte att ha starka grunder för konkurrenskraften för att kunna upprätthålla och utveckla högt välstånd. Länderna måste även agera aktivt i världsekonomin, skapa kopplingar utåt och inåt samt förbereda sig på de chocker som kan drabba dem via dessa kanaler. Det är anledningen till varför förra årets barometer introducerade begreppet "globaliseringsberedskap" som ett mått på hur bra de nordiska länderna presterar i fråga om dessa tre dimensioner.

Försäljning på utländska marknader

Export av varor och tjänster är det traditionella sättet att tillvarata inhemska styrka på en världsmarknad. De nordiska länderna har fortsatt en marknadsandel av världsexporten på närmare 4 %, omkring 70 % högre än deras andel av världens BNP (WTO, 2008). Även om förändringarna var små på en samlad nivå, har Danmark backat något samtidigt som Sverige och framför allt Island har vunnit terräng. För Island är detta ett tydligt tecken på att ekonomin har en exportpotential utöver den nu avsomnade finanssektorn. Den andra förändringen var en fortsatt övergång från export av varor till export av tjänster, en trend som har pågått en tid och som är ännu mer uttalad för de nordiska länderna än för världshandeln totalt. Exporten av varor är dock fortfarande betydligt större mätt i totalt värde.

Förändring av andelen av världens export			
	Totalt	Varor	Tjänster
Norden			
Danmark			
Finland			
Island			
Norge			
Sverige			

*Totalt mäts som den relativa förändringen mellan 2007 och 2006 av den totala andelen av världsexporten. Varor och tjänster mäts på samma sätt för respektive underkategori av den totala handeln. Färgskala relativt absoluta förändringar.
Källa: WTO, 2008.*

Utåtriktade utländska direktinvesteringar är ett annat sätt att exportera kunskaper och kompetenser. De nordiska länderna fortsätter att prestera starkt i fråga om detta mått. Norge och Finland hamnar i stort sett i nivå med andra utvecklade ekonomier i fråga om sina andelar av **globalt utåtriktade utländska direktinvesteringar** relativt storleken på sina ekonomier. Övriga nordiska ekonomier ligger väsentligt högre. Island låg långt före i fråga om detta mått efter flera års stark ökning av de utåtriktade utländska direktinvesteringarna. Det var dock bräckligheten i den utländska finansieringen av dessa aktiviteter utomlands som fick den isländska finanssektorn på fall. I fråga om absolut förändring av andelen av de utåtriktade utländska direktinvesteringarna, noterar de nordiska länderna en svagare utveckling. Med undantag för Island har alla förlorat marknadsandelar i fråga om globala utåtriktade utländska direktinvesteringar. Det antyder att värdet på framför allt befintliga danska och svenska utåtriktade utländska direktinvesteringar inte har utvecklats lika starkt, trots att båda uppvisar solida utåtriktade utländska direktinvesteringsflöden.

Förra årets barometer framhöll även att de nordiska länderna har ett stort antal multinationella företag med huvudkontor i regionen. Det har inte skett någon större förändring i detta avseende, även om företagens marknadsvärden drabbades av de globala aktiemarknadernas kollaps i slutet av 2008.

Andel mäts som världsmarknadsandelen 2007 av utåtriktade utländska direktinvesteringar relativt andelen av världens BNP. Flöde mäts som världsmarknadsandelen 2007 av utåtriktade utländska direktinvesteringsflöden relativt andelen av världens BNP. Stockförändring mäts som procentuell förändring av världsmarknadsandelen av utåtriktade utländska direktinvesteringar mellan 2007 och 2006. Färgskala relativt EU:s jämförelsetal för utvecklade ekonomier. Källa: UNCTAD, 2008.

Utåtriktade utländska direktinvesteringar			
	Stock	Flöde	Stock Förändring
Norden			
Danmark			
Finland			
Island			
Norge			
Sverige			

Attraktionskraft för utländska intressen

Inga ekonomier kan konkurrera utgående enbart från sina egna resurser och möjligheter i världsekonomin. De måste även locka till sig investeringskapital, humankapital och idéer. De måste dessutom behålla sina egna företag och människor i den mån dessa kan välja var de vill investera respektive leva och arbeta. Global attraktionskraft är både en indikator och katalysator för global konkurrenskraft, precis som förmågan att anlägga ett internationellt synsätt. Det är bara konkurrenskraftiga orter som kan attrahera utländska intressen. Samtidigt blir en ort mer konkurrenskraftig av inflödet av kapital och kompetenser från utlandet.

De nordiska länderna fortsätter att svara för en relativt stor andel **inåtriktade utländska direktinvesteringar** relativt storleken på deras ekonomier. Norge fortsätter att ligga efter i fråga om attraktionskraft för utländska direktinvesteringar och förra årets siffror bara bekräftar denna bild. Den senaste tidens inflöde till Norden har överlag legat i linje med regionens ekonomiska

Andel mäts som världsmarknadsandelen 2007 av inåtriktade utländska direktinvesteringar relativt andelen av världens BNP. Flöde mäts som världsmarknadsandelen 2007 av inåtriktade utländska direktinvesteringsflöden relativt andelen av världens BNP. Stockförändring mäts som procentuell förändring av världsmarknadsandelen av inåtriktade utländska direktinvesteringar mellan 2007 och 2006. Färgskala relativt EU:s jämförelsetal för utvecklade ekonomier. Källa: UNCTAD, 2008.

Inåtriktade utländska direktinvesteringar			
	Stock	Flöde	Stock Förändring
Norden			
Danmark			
Finland			
Island			
Norge			
Sverige			

storlek, men var inte tillräcklig för att undvika en minskning av Nordens världsmarknadsandel av inåtriktade utländska direktinvesteringar.

Förra årets barometer såg även närmare på inflödet av utländsk kompetens till Norden. Den fann flera tecken på att de nordiska länderna ligger efter flera av sina utvecklade konkurrentländer i fråga om att locka till sig och därefter integrera utbildade personer. De senaste trenderna är dock något mer uppmuntrande. Analyserade patenteringsdata tyder på att de nordiska länderna är attraktiva för lokalisering av forskning för utländska företag samt att forskare från Norden ofta samarbetar i forskningsprojekt med utländska samarbetspartners. Institutioner från de nordiska EU-länderna har även tagit på sig en relativt stor andel av projektledningen i EU:s ramverksprogram relativt deras respektive länders BNP (Ketels, 2008).

Flexibilitet

Förmågan att anpassa sig till ändrade förhållanden blir allt viktigare i världsekonomin. Det kan ibland ses som stående i motsats till behovet av specialisering, men är faktiskt nära förknippat med detta. Regionala ekonomier kan bara lyckas i världsekonomin om de uppnår den höga produktivetsnivå som ekonomisk specialisering kräver. Men specialisering exponerar i sin tur regionala ekonomier för effekterna av externa chocker. Höga välförhållanden kan bara upprätthållas när regioner kan omvandla sina produktiva resurser till nya ekonomiska aktiviteter. På kort sikt kan en ökad flexibilitet tyckas vara till nackdel, eftersom företagen finner det mindre kostsamt att minska personalen i flexibla ekonomier än i stela. På längre sikt ger det dock mycket mer attraktiva investeringsvillkor för företagen, vilket skapar konkurrenskraftiga anställningsmöjligheter.

De nordiska länderna fortsätter att visa upp en blandad bild i fråga om viktiga formella regler och lagstiftning som påverkar deras flexibilitet. I fråga om **arbetsmarknadens flexibilitet** ger Världsbankens analys dem fortsatt mycket svaga poäng. Redan förra årets barometer framhöll dock att den faktiska flexibiliteten på de nordiska arbetsmarknaderna kan vara mycket högre. OECD:s forskning kring arbetsmarknadens utfall pekar starkt i den riktningen. Ett annat arbete som har studerat relationen mellan anställningstrygghet och anställningsbarhet kommer fram till en liknande slutsats (European Foundation, 2008a). I fråga om kostnaderna förknippade med **företagsnedläggningar** har de nordiska länderna traditionellt sett varit ganska starka. Detta fortsatte att gälla under 2008. På kort sikt kan press uppstå för att skapa fler hinder för att lämna marknaden i takt med att multinationella fö-

Arbetsmarknad mäts som rankningen i Världsbankens Doing Business-index 2009 för arbetsmarknadens flexibilitet. Nedläggning av företag mäts som rankningen i Världsbankens Doing Business-index 2009 för denna indikator. Etablering av företag mäts som rankningen i Världsbankens Doing Business-index 2009 för denna indikator. Färgskala relativt absolut ranking. Källa: Världsbanken, 2008.

Flexibilitet			
	Arbetsmarknad	Nedläggning av företag	Etablering av företag
Norden			
Danmark			
Finland			
Island			
Norge			
Sverige			

retag finner det lättare att lägga ned verksamheter i de nordiska länderna än i till exempel kontinentala Europa. På längre sikt kommer dock denna högre grad av flexibilitet sannolikt att möjliggöra en snabbare återhämtning efter krisen. I fråga om kostnaderna för **etablering av företag** framstår de nordiska länderna som svaga. Komplexa och byråkratiska regler för att starta företag har betydelse även om flera andra faktorer inverkar på etablerandet av nya företag. Det är anmärkningsvärt att de nordiska länderna ligger efter flera av sina konkurrentländer i fråga om sina respektive lagstiftningar, framför allt mot bakgrund av den starka politiska viljan och retoriken i hela regionen om vikten av entreprenörskap.

2.4 Övergripande bedömning

De data som presenteras i 2009 års nordiska globaliseringsbarometer visar på en bred stabilitet för den höga konkurrenskraft och globaliseringsberedskap som har uppnåtts i Norden. Förändringarna på kort sikt för välståndet och dess aritmetiska drivkrafter drivs till stor del av positionen i konjunkturcykeln. Det finns inga tecken på strukturella förändringar som skulle motsäga vad som kan förväntas för de nordiska länderna mot bakgrund av deras positioner i cykeln.

Den höga konkurrenskraften förklarar fortsatt de höga nivåerna av dagens välstånd för de nordiska länderna överlag. Detta borde kunna dämpa oron för den nuvarande ekonomiska krisen. Konkurrenskraften, i allt väsentligt ett utbudsmått på en ekonomis produktiva potential, kan inte skyddas mot en nedgång i den globala efterfrågan. Över tid kommer dock ekonomin att återgå till sin normala aktivitetsnivå, delvis genom automatiska justeringar och delvis till följd av politiska ingripanden. Därefter kommer konkurrenskraftens grunder återigen att bli avgörande för ekonomisk utveckling, utsikter som lovar gott för de nordiska länderna.

Detta otidsenligt optimistiska påstående är till och med delvis sant för Island. De data som presenteras i denna barometer antyder att Island inte står inför något problem med konkurrenskraften. Däremot står Island helt klart inför ett dramatiskt makroekonomiskt problem, vilket diskuteras mer i detalj i denna barometers sista kapitel. Det finns även risk för att följderna av den makroekonomiska krisen, både i fråga om dess direkta effekter på medborgare och företag samt i fråga om dess indirekta effekter på den inriktning av den ekonomiska politiken som Island nu väljer, kan reducera landets konkurrenskraft och långsiktiga välstånd.

Även om den nuvarande nivån på konkurrenskraft och globaliseringsberedskap i Norden är hög, kvarstår frågetecknen från förra årets barometer i oförändrat skick:

- Andra länder fortsätter att **komma i fatt**, även om den nuvarande krisen under en tid medför att tillväxten dämpas för många tillväxtekonomier. Det gör det nödvändigt för de nordiska länderna att vara vaksamma och upprätthålla sina solida nivåer för arbetskraftens kompetens, infrastruktur och tillgång till kapital.
- **Övergången till kunskapsbaserad konkurrens** fortsätter. Detta väcker oro kring det försämrade resultatet i fråga om vetenskaplig kompetens och patent, två traditionella styrkor för de nordiska länderna.
- Övergången från välstånd skapat av stora, kapitalintensiva företag till välstånd skapat av **kunskapsintensiva entreprenörer** fortsätter. Detta kommer att öka kostnaden för nuvarande beskattningsmönster och andra hinder som nya aktörer möter, vilket redan är uppenbart genom den relativt låga nivån för entreprenörskap i Norden.
- Norden fortsätter att betala priset för sin avsaknad av en djupare **marknadsintegration**. Detta är en av de främsta orsakerna till den låga graden av konkurrens på regionens marknader. Det minskar möjligheterna för nya entreprenörer som söker fler potentiella kunder, begränsar regionens attraktionskraft för utländska investerare och reducerar de nordiska medborgarnas välståndsnivåer genom högre prisnivåer än nödvändigt.
- Sättet på vilket konkurrenskraft omvandlas till välstånd i världsekonomin fortsätter att flyttas **från export till utländska direktinvesteringar till kunskapsflöden**. De nordiska länderna upplever denna övergång direkt. Det är därför fortsatt viktigt att hitta vägar för detta som bidrar till det nordiska välståndet. Förra årets barometer ställde frågor kring hur det skulle kunna säkerställas att de isländska företagens aggressiva utåtriktade utländska direktinvesteringar gynnade den isländska ekonomin. Dessa frågor framstår i nytt ljus mot bakgrund av de senaste månadernas händelser.
- Globaliseringen har förändrat de **risknivåer** som ekonomier exponeras för. Flexibilitet i sättet att reagera på sådana kriser blir i framtiden en alltmer central del av den globala konkurrenskraften. De nordiska länderna behöver upprätthålla, samt där det behövs öka, flexibiliteten i sina ekonomier.

En av de mer komplexa utmaningarna i dagsläget för de nordiska ländernas långsiktiga globala konkurrenskraft är beslutfattarnas bristande intresse. Samtidigt som den finansiella och ekonomiska krisen (se kapitel 4 för en mer ingående diskussion) tvingar regeringarna till massiva insatser på kort sikt, är risken stor att mer långsiktiga konkurrenskraftsfrågor stryks från dagordningen. På kort sikt kan krisen minska pressen på begränsade faktorförhållanden och stärka de nordiska ländernas relativa konkurrenskraft. På längre sikt kan dock en negligering av konkurrenskraften som en konsekvens av den nuvarande krisen få påtagligt negativa följder.

Kapitel 3

Energi och miljön: De nordiska länderna i globalt perspektiv*

* Detta kapitel har utarbetats av Johanna Roto, Patrick Galera-Lindblom och José Sterling från Nordregio, Stockholm.

Trygg energiförsörjning och en god miljö är viktiga mål i sig själva, och bidrar direkt till ett lands levnadsstandard. Båda har dessutom en fast plats i diskussionen om global konkurrenskraft i och med att trygg energiförsörjning och god miljö gör det möjligt för ekonomier att fungera mer produktivt. Produktiva ekonomier använder i sin tur mindre energi och är även mer effektiva i sin användning av andra naturresurser. Även om miljörelaterade och ekonomiska mål ibland står i konflikt med varandra, finns det många områden där de båda sammanfaller i hög grad, framför allt på längre sikt (Porter/Van der Linde, 1995).

För de nordiska länderna är även två andra aspekter viktiga. För det första har energi- och miljöteknik potential att **positionera** Norden i världsekonomin. Som förra årets barometer framhöll blir allmänna kvaliteter alltmer otillräckliga för att nå framgång i världsekonomin. Orter behöver kunna erbjuda en unik uppsättning kvaliteter eller värdeerbjudanden som skiljer dem från sina konkurrenter. Energi- och miljöområdet skulle kunna spela en sådan roll för de nordiska länderna. Detta skulle vara särskilt attraktivt på grund av den växande roll som varor och tjänster relaterade till energi och miljö väntas få i världsekonomin.

För det andra är energi och miljö områden där **gränsöverskridande** samarbete spelar en viktig roll. Elnäten täcker flera länder och är väl utbyggda i Norden. Många miljöproblem stannar inte vid gränserna och kan bara åtgärdas effektivt genom gränsöverskridande insatser. 2009 års program under det isländska ordförandeskapet i Nordiska ministerrådet anger främjandet av miljö- och energiforskning som en av sina huvudprioriteringar. De nordiska ländernas ambitioner på detta område kommer även att synas på det kommande klimattoppmötet i Köpenhamn i december 2009.

Detta kapitel presenterar tre olika perspektiv för den potentiella roll som energi och miljö kan spela för de nordiska ländernas globala konkurrenskraft. Det första avsnittet diskuterar nuläget för användning och produktion av energi, miljöförhållanden samt bredare politiska trender inom de nordiska länderna för dessa två områden. Det andra avsnittet diskuterar de nordiska ländernas möjligheter inom energi och miljö. Det tredje avsnittet presenterar data om mätbara uppnådda ekonomiska utfall. Ett sista avsnitt avslutar med ett antal övergripande observationer och politiska rekommendationer.

3.1 Energi och miljö i de nordiska länderna: Nuläge

Ländernas energi- och miljöförhållanden är resultatet av de naturgivna omständigheter de har att förhålla sig till, men även av den politik och de beteenden dessa utlöser. Följande avsnitt presenterar en översikt över energimarknaden, miljön samt några viktiga politiska frågor och utmaningar som väntar de nordiska länderna.

Energi

De nordiska ländernas geografiska läge orsakar ett högt energibehov. Uppvärmningskostnaderna drivs upp av de låga genomsnittstemperaturerna i den

klimatzon som de nordiska länderna ligger i. Transportkostnaderna drivs upp av låg befolkningstäthet och stora avstånd i Norden. Trots de krävande förhållandena har de nordiska länderna en måttlig energiförbrukning överlag i förhållande till sin BNP (Ketels, 2009). Danmark uppnår en särskilt hög energieffektivitet för hela sin ekonomi, men även Norge och Sverige presterar bättre än det europeiska genomsnittet. Danmark och Sverige har också ökat sin energieffektivitet betydligt det senaste decenniet, mycket mer än sina europeiska konkurrenter. Även Finland har förbättrats i detta avseende, ungefär i samma takt som det europeiska genomsnittet. Norge och Island uppnådde en i stort sett stabil energieffektivitet för hela ekonomin.

Energiproduktion per energikälla i de nordiska länderna, 2006. Olja och gas inkluderar råolja, petroleumprodukter och naturgas, andra förnybara källor inkluderar sol, biomassa, avfall och geotermisk energi. Källa: Eurostat, International Energy Agency (2009)

Lande	Inhemsproduktion	Total primär energiförsörjning							Energi beroend % i 2005
	Total energi produktion i 1000 toe	Totalt, i 1000 toe	% producerat per ..???					Övrig	
			Olja & Gas	Kol	Kärnkraft	Vattenkraft	Vindkraft		
Danmark	29511	21505	59,4	25,5	0,0	0,0	2,4	12,7	-51,6
Finland	17787	36785	40,4	20,2	16,1	2,7	0,0	20,6	54,7
Island	3259	4248	23,3	0,0	0,0	14,8	0,0	62,0	28,8
Norge	223650	24943	50,5	2,9	0,0	41,2	0,2	5,3	-609,1
Sverige	32275	50251	30,8	5,4	34,4	10,6	0,2	18,7	37,2
EU-15	693947	1537627	63,6	14,2	15,0	1,5	0,5	5,2	57,7

De nordiska länderna har stora **energitillgångar**. Som region skulle Norden kunna tillgodose alla sina energibehov internt, och även ha en del kapacitet över för export. Det finns dock betydande skillnader mellan de nordiska länderna i fråga om tillgången på energiresurser. Norge producerar över 600 % mer energi än vad landet självt behöver, och exporterar stora mängder olja och gas till världsmarknaden (fossil energi som bidrar till CO²-utsläpp i importlandet, (The Economist 2009). Danmarks energiproduktion täcker omkring 50 % av landets behov, delvis från egna olje- och gasfyndigheter och delvis från förnybara källor. Norge och Island, men även Sverige, har en betydande elproduktion baserad på vattenkraft. I Finland och Sverige är kärnkraft en stor energikälla. Island använder geotermisk energi som ett viktigt bidrag till energiförsörjningen. Finland och Sverige är beroende av utländsk import av fossila bränslen för att täcka de återstående gapen i sin energiförsörjning.

De nordiska länderna genererar i genomsnitt fyra gånger större andel av sin el från **förnybara energikällor** än sina konkurrenter i OECD. För värmeproduktion är andelen tre gånger större. De förnybara energikällorna skiljer sig åt mellan de nordiska länderna till följd av den inhemska tillgången. Danmark producerar förnybar energi från främst kommunalt avfall, biomassa och vindkraft. I Finland och Sverige är biomassa och vattenkraft viktiga. Under 1990-talet har Sverige även investerat kraftigt i regional fjärrvärme. Island har gott om vattenkraft och geotermisk energi som har lockat energiintensiv aluminiumproduktion till ön. Norge har stora vattenkraftstillgångar.

Danmark har under denna period ökat sin andel av elförbrukningen producerad från förnybara källor från 5,8 % (1995) till 28,2 % (2005). I Finland och Sverige har användningen av förnybara energikällor varit relativt stabil de senaste tio åren. Användningen av förnybara energikällor för värmeproduktion

Förnybar energiproduktion mäts som andel av den totala energiproduktionen. Data har beräknats separat för el (vind, biomassa, biogas, solenergi, vattenkraft och geotermisk energi) i GWh och värme (geotermisk energi, solenergi och biomassa) i TJ. Förändring avspeglar den årliga genomsnittliga förändringen för båda dessa. Nivådata avser 2005, förändringar perioden 2000–2005. Källa: IEA 2008

Förnybar energiproduktion

	El	Värme	Förändring
Norden			
Danmark			
Finland			
Island			
Norge			
Sverige			

i de nordiska länderna har relativt sett ökat mer än i övriga OECD-länder. Vissa förnybara energikällor har exploaterats till nära nog deras naturliga kapacitet och framtida produktion måste nu komma från andra källor. I Norge och Sverige verkar till exempel vindkraft vara alternativet med störst omedelbar potential för utbyggnad. Havsbaserade vindkraftsparker har blivit ett gemensamt intresseområde för de nordiska länderna.

EU-kommissionen (2008) har definierat ett **energisårbarhetsindex** som kombinerar de tre elementen intern och extern försörjningssäkerhet, energianvändning och energieffektivitet samt koldioxidutsläpp. Samtliga nordiska länder, inklusive energiintensiva Finland, är bättre förberedda på de kommande årens utmaningar på energiområdet än genomsnittet i EU. De nordiska ländernas befintliga energimix medger lägre utsläpp av växthusgaser och mindre beroende av fossil energi för elproduktion.

Miljö

De nordiska länderna får höga poäng för de flesta miljö kvalitetsindikatorer. Den låga befolkningstätheten minskar trycket på naturen från ekonomiska aktiviteter i de nordiska länderna och kan vara en av förklaringarna, även om den högst sannolikt inte är den enda.

Yale Environmental Performance Index identifierar brett accepterade mål för miljöarbetet och mäter hur nära vart och ett av de 149 rankade länderna kommer dessa mål. Indexet fokuserar på de två övergripande miljömålen att minska negativa miljöeffekter på människors hälsa samt att främja ekosystemens livskraft och en god hantering av naturresurser. De fem främsta länderna i 2008 års EPI är Schweiz, Sverige, Norge, Finland och Costa Rica.

Nordens poängsätts i miljöprestationsindexen Yale Environmental Performance Index (EPI) och Sustainable Society index (SSI) samt de miljörelaterade Lissabon-indikatorerna. SSI omfattar de tre mätta miljöaspekterna bara som enkla genomsnitt. De europeiska strukturella miljöindikatorerna, de s.k. Lissabonindikatorerna (index över utsläpp av växthusgaser i CO₂-ekvivalenter, inbems bruttoförbrukning av energi dividerad med BNP i kg oljeequivalenter per 1000 euro, volym transporterat gods relativt BNP samt el producerad från förnybara källor) har mätts som den genomsnittliga poängen för dessa indikatorer. Källa: Yale University, Sustainable Society Foundation, Eurostat 2008.

Miljöprestationsindex

	EPI	SSI	Lissabon
Norden			
Danmark			
Finland			
Island			
Norge			
Sverige			

Även Island och Danmark rankas bland världens 25 främsta länder. Framför allt är statusen för de politiska kategorierna miljöhälsa och vattenresurser mycket god i de nordiska länderna. Danmark får något lägre poäng än övriga nordiska länder på grund av sin intensiva jordbrukssektor.

De nordiska länderna hamnar i topp i undersökningen **Sustainable Society Index (SSI)**, som omfattar 151 länder. Hela listan toppas av Sverige, med Norge på tredje, Finland på fjärde, Island på sjätte och Danmark på fjortonde plats. Undersökningen omfattar sammanlagt 22 indikatorer grupperade i fem kategorier. Två av dessa, ”personlig utveckling” och ”välbalanserat samhälle” är mer socioekonomiskt orienterade (dvs. genus- och utbildningsrelaterade indikatorer), medan övriga dimensioner är mer miljöorienterade. Finland kommer på första plats i fråga om miljöhälsa, följt av Norge på fjärde plats. Island, Norge, Sverige och Finland är de fyra främsta länderna i fråga om hållbar resursanvändning. Norden får lägst poäng i kategorin ”hållbar värld”, framför allt för indikatorerna för bevarande av biologisk mångfald, utsläpp av växthusgaser samt samhällets samlade ekologiska fotavtryck. I fråga om dessa indikatorer får de nordiska länderna i stort sett samma poäng som andra utvecklade ekonomier.

En av de fyra hörnstenarna i **Lissabonstrategin** som beslutades 2006 är att öka ekonomins miljömässiga hållbarhet, ett mål som fastställdes vid Europarådets möte i Göteborg. Utvecklingen mot detta mål mäts med en uppsättning av tre strukturella indikatorer som ger ett verktyg för en objektiv bedömning av framstegen i fråga om Lissabonmålen:

- Indexet för **utsläpp av växthusgaser** mäter hur långt respektive land ligger från EU:s fördelningsöverenskommelse (Burden Sharing Agreement) som en del av Kyotoprotokollet. Sverige är för närvarande det enda nordiska landet som uppfyller målet. Finland och Island är de nordiska länder som ligger längst från målet. Samtliga nordiska länder ligger dock under nivån per capita i OECD som helhet (11,02 ton CO² per capita 2005).
- Såsom nämdes tidigare skiljer sig de nordiska ekonomiernas **energiintensitet** åt. Generellt sett har de nordiska länderna blivit mindre energiintensiva de senaste tio åren. Danmark är den mest effektiva energianvändaren i EU, medan Island är en höggradigt energiintensiv ekonomi. Trots att höggradigt energiintensiva aluminiumverk har tagits i drift har Island ändå lyckats behålla intensiteten på ungefär samma nivå av den totala energi-effektiviteten. Med en tung industrisektor ligger även Finland över det europeiska genomsnittet.
- Volymen **transporterat gods** relativt BNP visar en total ökning inom både EU15 och EU27. Av de nordiska länderna är det bara Island som har ökat antal tonkilometer (inrikes transporter) och BNP snabbare än genomsnittet i EU27, medan volymen har minskat anmärkningsvärt i Sverige och framför allt i Danmark och Finland. Norge ligger mellan genomsnittet i EU15 och EU27.

El producerad från förnybara källor har nyligen tagits med i indexet som ytterligare en strategisk Lissabonindikator. Såsom diskuteras ovan får samtliga nordiska länder bra poäng i fråga om denna indikator.

EU-kommissionen (2008) har definierat ett **sårbarhetsindex för klimatförändringar** som kombinerar både fysiska och ekonomiska effekter av bakomliggande klimatförändringsprocesser. De nordiska länderna kan räkna med relativt begränsade problem i detta avseende. Samtliga nordiska länder lyckas bättre än genomsnittet i EU, med Finland som det minst påverkade landet i Europa.

Politik för energi och minskade klimatförändringar

Över tid har de nordiska ländernas energipolitik avspeglat föränderliga ekonomiska och politiska förhållanden. Under 1970-talet dominerade försörjningssäkerheten den politiska dagordningen. Kolkraftsproduktion valdes i Danmark, medan Sverige och Finland valde kärnkraft. De mycket goda möjligheterna att utveckla vattenkraften i Norge har resulterat i en omfattande användning av denna resurs som huvudkälla i landets energiförsörjning. Under samma period intensifierade Island användningen av både vattenkraft och geotermisk energi, en energikälla som har utnyttjats för fjärrvärme sedan 1930-talet. Oron för miljön under 1980- och 1990-talen föranledde en övergång till förnybara energikällor, huvudsakligen vindkraft i Danmark och fjärrvärme baserad på biomassa i Sverige och Danmark. I Finland och Norge var användningen av nya förnybara energikällor måttlig under samma period, förutom i den finska industrins värmeproduktion där förbränning av biomassa blev en viktig energikälla. I Finland och Sverige utgjorde skogsbaserade energisystem en första drivkraft för att integrera energipolitiken och miljöpolitiken med en rad former av politik för industriell utveckling, innovation, regional planering och regional utveckling. De senaste två decennierna har utvecklingen på energiområdet resulterat i en fortgående minskning av kärnkraftskapaciteten i Sverige, medan Finland har gått i motsatt riktning och inlett uppförandet av ett nytt kärnkraftverk som planeras att tas i drift vid årsskiftet 2010–2011.

Ett gemensamt särdrag för energisektorn i Norden har varit en tilltagande avreglering i riktning mot **marknadsbaserad elhandel**, en framgångsrik process som har stötts generellt av de nationella myndigheterna. För att åstadkomma detta har kraftledningsnäten mellan de berörda länderna gjorts kompatibla med varandra genom fastställande av gemensamma tekniska standarder och utarbetande av gemensamma regelverk. I linje med detta opererar elbranschen i dag på en integrerad marknad med nationellt reglerade nätoperatörer som samarbetar inom ramen för Nordel.

Den nordiska energisektorns främsta utmaning är den nya fokuseringen på minskade klimatförändringar. Enligt ett förslagspaket från EU-kommissionen från början av 2008 förväntas varje medlemsstat i EU uppfylla följande mål till år 2020:

- Minskade **utsläpp av växthusgaser** med 20 % från 1990 års nivåer
- Ökad andel **förnybara energikällor** i energiförbrukningen till en nivå på 20 % (genomsnittet i EU är i dag 8,5 %)
- Ökad **energieffektivitet** med 20 %

Paketet omfattar förnybar energi, inklusive biobränslen, hur idéer om EU:s samlade mål för växthusgaser ska kunna utbytas mellan medlemsstaterna,

revidering av EU:s system för handel med utsläppsrätter (EU ETS), spridning av minskningsinsatserna utanför utsläppshandelssystemet samt ett förslag till direktiv om införande av avskiljning och lagring av koldioxid (CCS) vid kraftverken. Island och Norge har också anslutit sig till EU:s system för handel med utsläppsrätter. Inom ramen för Kyotoprotokollet har samtliga nordiska länder enats om utsläppsmål för **växthusgaser**. Trots att Island och Norge kan öka sina utsläpp från 1990 års nivåer med 10 respektive 1 procent, har båda länderna långtgående ambitioner i fråga om utsläppsmålen. I Norge har regeringen målsättningen att göra landet kolneutralt till 2030. Island har fastställt ett minskningsmål genom landets klimatförändringsstrategi med sikte på en nivå kring 50-75 % av nettoutsläppen 1990.

De nordiska länderna har infört åtgärder i form av stödmekanismer för produktion av **biobränslen**, främst bioetanol och biodiesel, samt för användningen av dessa inom transportsektorn. Det europeiska målet på 5,75 procent biobränsle i transportsektorn till 2010 har ratificerats av Danmark, Finland och Sverige. Norge har ett mål på 5 procent till 2009. Forskning och utveckling relaterad till biobränsleteknik är också omfattande i samtliga nordiska länder. I fråga om skatterelaterade incitament är Sverige och Norge de enda länderna där skatteundantag tillämpas för biobränslen. Framför allt Sverige använder flera skatteförmåner för att gynna miljövänliga bilar.

I allmänhet är de nordiska ländernas framgångar med produktion av el och värme från **förnybara energikällor** ett resultat av olika stödprogram för respektive teknik, såsom feed-in-tariffer med fast pris eller premium (Danmark), gröna certifikat (Sverige), investeringsstöd (Finland, Norge och Sverige), skatteförmåner, beskattning av fossila bränslen för värmeproduktion (Finland, Sverige och Danmark), driftstöd (Sverige och Danmark), handel med utsläppsrätter samt FoU-stöd. Islands goda tillgång på vattenkraft och geotermisk energi har inneburit att statsbidrag och andra stödprogram för elproduktion inte har varit nödvändiga för användning av dessa energikällor. Island räknar med att kunna uppfylla de europeiska energi- och klimatmålen genom landets användning av vattenkraft och geotermisk energi.

Den europeiska miljöpolitiken implementeras i allt högre grad genom ekonomiska instrument såsom **miljöskatter**. En granskning av de samlade intäkterna från miljöskatter som andel av BNP visar att Danmark är det ledande landet i Europa med en andel på 6 %, men även Finland, Norge och Sverige ligger över genomsnittet i EU på 2,6 %. Resultatet blir mer eller mindre detsamma för de totala intäkterna från miljöskatter som andel av de totala intäkterna från skatter och sociala avgifter. De största källorna till miljörelaterade skatteintäkter utgörs av bensin och diesel. De nordiska länderna har även använt **produktmärkning** för att främja miljövänliga produkter. Den nordiska miljömärkningen Svanen har blivit en välkänd symbol som har lett till utveckling av andra miljömärkningar, såsom den europeiska Blomman.

3.3 Kunskaper och kompetenser

De nordiska länderna är generellt sett starka i fråga om kompetensintensitet och forskning, såsom kapitel 2 av barometern har visat. Ska energi och miljö bli en särskild styrka för regionen behöver denna lyckas särskilt väl i fråga om kunskaper och kompetenser relaterade till dessa områden.

I fråga om energirelaterade FoU-kostnader som andel av BNP är Finland ledande i Europa, och är även det enda nordiska land som ligger över genomsnittet för EU-15. Norge är mindre FoU-intensivt totalt, men investerar en högre andel av sina FoU-kostnader i energirelaterade aktiviteter än något annat europeiskt land. Sveriges investeringar i energirelaterad FoU är relativt låga, men landet har en ledande ställning på flera specifika områden som biobränslen, värmepumpar och solceller. De nuvarande mönstren för produktion och användning av energi inverkar starkt på forskningsprioriteringarna. Danmark fokuserar på investeringar inom förnybara energikällor och Finland inom energieffektivitet. Sverige fokuserar på båda dessa sektorer, medan Norge i stället fokuserar på fossila bränslen.

		Norden	Danmark	Finland	Norge	Sverige
Totala energirelaterade FoU-investeringar, MEUR €		320,3	81,1	79,3	85,6	74,4
Huvudtema för investeringar i energi-FoU, i % av totala investeringar	Energieffektivitet	17,8	9,4	30,7	2,7	30,6
	Fossila bränslen	20,8	6,4	8,9	63,3	0,0
	Förnybara energikällor	22,7	37,1	15,7	6,4	33,4
	Kärnkraft	8,1	2,3	12,5	10,2	7,3
	Vätgas och bränsleceller	9,7	25,3	--	10,0	2,6
	Annan teknik	6,9	0,8	15,5	3,5	8,4
annan teknisk forskning		14,0	18,7	16,7	3,9	17,7

FoU-investeringar i energiteknik under 2006 (Finland 2005).

Källa: Eurostat, IEA, 2008.

Ett viktigt mått på internationellt **FoU-samarbete** är deltagandet i EU:s ramverksprogram för forskning. Aktivitetsområdet "Hållbar utveckling, klimatförändringar och ekosystem – SD&CC" svarade för 7 % av samtliga projekt i EU:s sjätte ramverksprogram. För de nordiska länderna var 15 % av all projektmedverkan relaterad till SD&CC. Av de 719 projekten inom ramen för SD&CC leddes 12 % av en nordisk partner. Tillsammans med Tyskland och Nederländerna var de nordiska länderna de som ledde relativt sett flest projekt på detta aktivitetsområde. Totalt 785 nordiska partners var involverade i SD&CC-projekten.

Nordiskt deltagande i det sjätte ramverksprogrammet inom aktivitetsområdet ”Hållbar utveckling, klimatförändringar och ekosystem”. Deltagare avser det totala antalet nordiska partners i SD&CC-projekt. Ledning anger hur många av SD&CC-projekten som leddes av en nordisk partner. Andel anger det nordiska deltagandet i SD&CC som procentandel av alla FP6-projekt.
Källa: CORDIS

SD&CC - projekt i sjätte ramverksprogrammet

	Deltagare	Ledning	Andel
Norden	785	11.8	15.5
Danmark	194	14.4	16.4
Finland	139	12.2	13.2
Island	20	10.0	18.5
Norge	173	8.7	19.4
Sverige	259	12.0	14.3

En lång rad nordiska **forskningsinstitutioner** är aktiva inom energi- och miljöforskning, flera av dem av internationell betydelse. Det finns ett antal studier som mäter och rankar dessa institutioner. JYTU (Institute of Higher Education Shanghai) rankar världens universitet och identifierar universiteten i Köpenhamn, Århus, Uppsala och Helsingfors som ledande i Norden i fråga om antal publicerade artiklar i Nature och Science mellan 2002 och 2006. I listan över bästa universitet inom naturvetenskap och matematik placerar sig fyra nordiska universitet bland världens hundra främsta. Dessa är universitetet i Lund, Köpenhamn, Århus och Stockholm. Det spanska nationella forskningsrådet (CSIC) publicerar ”Webometrics Ranking of World Research Centers”. Totalt 164 nordiska forskningsinstitutioner återfinns bland de 2500 institutioner som listas globalt. En tredjedel av alla inkluderade nordiska forskningscentra arbetar med energi- eller miljörelaterade frågor.

Vetenskapliga artiklar på energiteknikområdet, inklusive solenergi, vindkraft, andra generationens biobränslen, CO²-teknik, vattenkraft och vätgasenergi. Relativ andel vetenskapliga artiklar har beräknats utgående från totalt antal artiklar på området per 100 000 personer. Artikel eller medförfattare avser den artikelkategori där minst 30 % av teknikartiklarna har publicerats.
Källa: ISI Web of Science, NIFU STEP 2008

Vetenskapliga artiklar – Energiteknik

	Rel. Andel	Artikel	Medförfattare
Norden	14,8	Sol och vatten	Vatten
Danmark	10,5	Vind	Vatten
Finland	13,1	Sol och vatten	Sol och vatten
Island	6,9	Vatten	Vind och vatten
Norge	12,1	Vatten	Vatten
Sverige	19,9	Sol och vatten	Sol och vatten

I förhållande till den totala befolkningen publicerar samtliga nordiska länder fler granskade **vetenskapliga artiklar** på området energiteknik än genomsnittet för konkurrenterna i OECD. På nordisk nivå var studier kring vätgas och solenergi de vanligast förekommande. I fråga om internationellt medförfattarskap i vetenskapliga publikationer var studier av vätgasenergi till och med ännu mer populärt. På institutionsnivå är det de största nordiska universiteten som är mest synliga. Danmarks Tekniska Universitet, universitetet i Uppsala och Lund, KTH i Stockholm samt Chalmers i Göteborg är, i den ordningen, de mest synliga institutionerna på energiteknikområdet i det nordiska urvalet av artiklar mellan 1998–2006. Dessutom ingår några offent-

liga forskningsinstitut, såsom VTT:s Tekniska Forskningscenter i Finland och SINTEF i Norge bland de 20 främsta instituten.

De nordiska länderna har en stark ställning inom **internationell patentering** av energi- och miljöteknik. Upp till 25 % av alla patent relaterade till förnybar energi i EU-27 är utvecklade i de nordiska länderna. Danmark hör till världens fem främsta länder i fråga om patentering av energi- och miljöteknik. Danmark, Sverige och Norge uppvisar liknande eller bättre samlade årliga ökningar av antal patent inom förnybar energi än genomsnittet i OECD. I fråga om patent på vindkraftområdet leder Danmark i Norden med 107 patent, följt av Sverige (13), Norge (8) och Finland (5). Norge noterar ett betydande antal patent inom vattenkraft samt framväxande expertis inom solcellsteknik. Aktiviteterna i Norge är koncentrerade på kiselbaserade solceller, medan patenteringen i Sverige är specialiserad på andra generationens solceller. Betydande patenteringsfrekvenser förekommer även inom andra generationens biobränslen baserade på cellulosätanol. Danmark har det största antalet patentansökningar (52), följt av Sverige (14), Finland (12) och Norge (7). Inom kärnkraftsteknik svarade Sverige för över hälften av det totala antalet nordiska patent 2005. Nordiska patent svarade för 4 % av samtliga OECD-patent på detta område. I fråga om teknik för att begränsa utsläppen från bilar svarar Sverige för 5 % av det totala antalet patent i OECD.

Patent relaterade till förnybar energi i de nordiska länderna. Antal avser det totala antalet patentansökningar relaterade till förnybar energi 1995–2005 till EPO, tillväxt den genomsnittliga tillväxten under denna period och typ det förnybara energiområdet med flest patent. Patentantal baseras på prioritetsdatum, uppfinnarens hemortsländ samt användningen av andelar av antal för PCT-ansökningar under den internationella fasen (EPO:s beteckningar).

Källor: OECD, patentdatabas, juni 2008, EPO Worldwide Statistical Patent Database, oktober 2007.

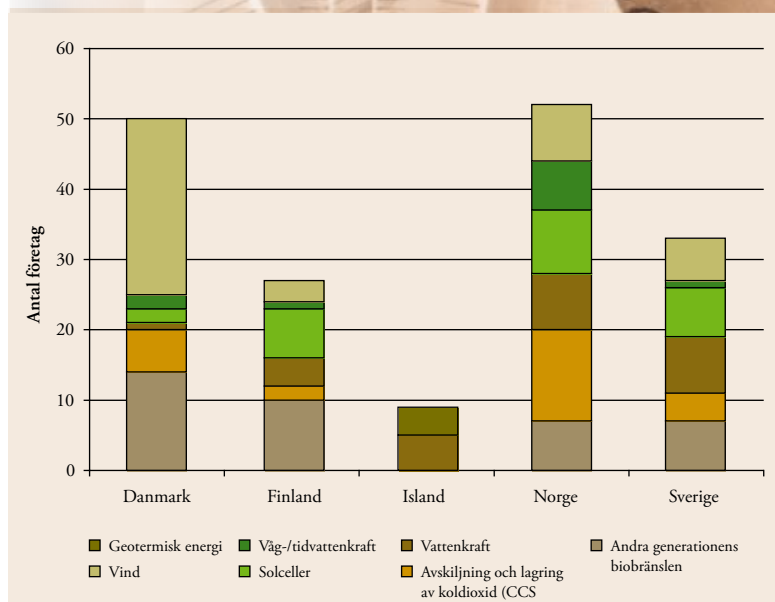
Patent inom förnybar energi

	Antal	Tillväxt	Typ
Norden	398	11,2	Vind
Danmark	189	20,4	Vind
Finland	43	-7,8	Biobränslen
Island	4	1,0	--
Norge	101	28,4	Vind
Sverige	62	13,5	Sol

NIFU-STEP (2008) har identifierat företag med starka FoU-profiler inom olika dimensioner av energitekniken. Nordiska företag med höga energirelaterade FoU-investeringar är företag som norska Statoil och Norsk Hydro (olja- och gasproducenter), svenska Vattenfall (elproduktion) samt danska Vestas Wind Systems (elektriska komponenter och utrustning till vindkraft). Tydliga skillnader i specialisering mellan länderna framträder, vilket är i linje med den specifika profilen för energiproduktionen i respektive land.

FoU-profil för företag inom valda områden av energiteknik. Urvalskriterierna har varit dokumenterade FoU-aktiviteter i patentstatistik, bibliometrisk statistik, FoU-projekt finansierade genom Eufp5 eller nordisk energiforskning samt forskningsrapporter.
Källa: NIFU STEP

Företag med höga FoU-investeringar i förnybar energi

3.4 Nuvarande ekonomiska betydelse

Företag aktiva inom energi- och miljöteknik har en direkt inverkan på ekonomin. EU-kommissionen och OECD definierar **ekoindustrier** som "aktiviteter som producerar varor och tjänster som mäter, förhindrar, begränsar, minimerar eller åtgärdar miljöskador på vatten, luft och mark, såväl som problem relaterade till avfall, buller och ekosystem. Det inkluderar tekniska lösningar, produkter och tjänster som reducerar miljörisiker samt minimerar föroreningar och resursanvändning".

De nordiska EU-länderna (Danmark, Finland och Sverige) svarar för 9 % av EU:s ekoindustri enligt EU, väsentligt över regionens andel av Europas BNP. Ekoindustrins totala omsättning i de nordiska länderna uppgår till 2 638 miljoner euro med en samlad sysselsättning motsvarande omkring 300 000 heltidstjänster. I förhållande till nationell BNP är ekoindustrins omsättning högst i Danmark. Finland noterade den mest dramatiska tillväxten mellan 1999 och 2004 med 54 %. Både Sveriges och Danmarks andelar av tillväxten ligger över nivån inom EU-15 (18 %). Sverige och Danmark toppar rankingen i fråga om föroreningshanterings totala andel av ekoindustrins omsättning med värden på 70–80 %, medan andelen i Finland är betydligt mindre (40%). De danska och svenska omsättningarna från företag relaterade till rening av avloppsvatten, avfallshantering samt återvinning är betydande. Dessa två kategorier utgör delar av de tre största ekoindustrisektorerna i EU. I fråga om resurshantering är både de finska och danska siffrorna väsentligt högre inom förnybar energi, i Danmark i form av vindkraft och i Finland i form av biomassa.

De nordiska länderna svarar för omkring 7 % av EU:s totala export från ekoindustrin, varav Sverige ensamt svarar för 4 %. Det största nordiska exportkategorier 2004 inkluderar:

- Annan miljöutrustning (282,3 miljoner euro eller 11 % av EU:s export)
- Luftföroreningshantering (185,91 miljoner euro eller 7 %)
- Vattenföroreningshantering (160 miljoner euro eller 7,5 %)

Danmark är en av världens fem främsta producenter av vindkraftteknik. Med en total export på 4,7 miljarder euro 2007, slog den danska vindkraftsindustrin nytt rekord. Jämfört med föregående år ökade exporten med 1,1 miljarder euro eller 30,7 %.

Norden har ett antal **miljöteknikkuster** såsom vindkraftsklustret i Danmark, det geotermiska klustret på Island samt de finska bioenergi- och skogs-klustren. En viktig förklaring till den goda finska utvecklingen på bioenergiområdet är integrationen med skogsindustriklustret. Skogsindustrikomplexen är självförsörjande i fråga om energi. Tack vare integrationen har det varit möjligt att minska investerings- och driftkostnaderna samt uppnå tillräckliga stordriftsfördelar. Liknande modeller är möjliga för jordbruksgrödor, och flera typer av biomassebaserade bränslen kan förbrännas tillsammans med kol eller torv. En sådan kombination av fossila och biomassebaserade bränslen har varit en viktig energikälla för kombinerade el- och fjärrvärmeverk i Danmark.

Det isländska geotermiska energiklustret

Av: Hallgrímur Jónasson, RANNÍS

Island har rikliga tillgångar på geotermiska resurser. I grova drag kommer 54 % av den primära energin från geotermiska källor (Orkustofnun m.fl., 2007). Den isländska staten har uppmuntrat geotermisk prospektering och forskning i flera decennier. Nya och effektiva prospekteringstekniker har utvecklats för att hitta geotermiska resurser. Det isländska djupborringsprojektet (IDDP) räknar med att borra och testa en rad borrhål som ska kunna möjliggöra en tiofaldig ökning av effektuttaget jämfört med konventionella brunnar. Islands universitet och Reykjavíks universitet är ledande inom geotermisk forskning. Två nystartade skolor, Renewable Energy School (RES) i Akureyri och Reykjavík Energy Graduate School of Sustainable Systems (REYST), fokuserar på forskarutbildning inom förnybar energi. FN:s universitets geotermiska utbildningsprogram (UNU-GTP) har bedrivits på Island sedan 1979 och startade år 2000 ett Master of Science-program.

Tre större energiföretag och omkring 200 mindre värmeföretag är verksamma på Island. Orkuveita Reykjavíkur (Reykjavíks Energi) är den ledande vatten- och energileverantören till Reykjavík med omnejd, där 67 % av Islands befolkning bor. HS Orka hf (Suðurnes fjärrvärmebolag) var en pionjär med uppförandet av det kombinerade el- och värmeverket i Svartsengi. Landsvirkjun (det statliga kraftbolaget) är landets största elproducent med elva vattenkraftverk och två geotermiska kraftverk. Flera isländska företag exporterar know-how och erfarenhet kring geotermisk energi och vattenkraft. Reykjavík Energy Invest (REI), Reykjavík Energis internationella affärsutvecklings- och investeringsdivision, är aktieägare i Enex, ett företag

som tillhandahåller lösningar för geotermisk energi och som driver projekt på Island samt i Europa, Afrika och Asien. Geysir Green Energy (GGE) bildades 2007 och är ensam aktieägare i Icelandic Drilling Company, världens största geotermiska specialistbörningsföretag. GGE äger även Exorka International, en specialistutvecklare av geotermisk elproduktion vid låga temperaturer (Kalina). REI och GGE äger tillsammans Envent Holding, som arbetar med prospektering av geotermiska resurser i Filippinerna, och har en gemensam andel i Enex-China, som bygger ett betydande fjärrvärmenät i en stor stad i centrala Kina. GGE utvecklar även geotermiska energiprojekt i Kalifornien i USA och British Columbia i Kanada.

Ett stort antal **enskilda företag** i de nordiska länderna fokuserar starkt på energi- och miljörelaterade produkter och tjänster. Av de 72 nordiska företag som finns med på Forbes lista 2008 över världens ledande företag, arbetar tio med energi- och miljöteknik. Inom förnybar energi är företag som Vesta och Renewable Energy Corporation ASA (REC) världsledande på sina områden. Tretton nordiska företag ingår på Innovest Strategic Value Advisors globala lista över de 100 mest hållbara företagen 2008. En genomgång av certifieringarna enligt ISO 14001:2004 visar att Sverige erhöll 3 800 av de 154 572 certifieringar som utfärdades i hela världen, vilket är det nionde största antalet för något land. I förhållande till den totala befolkningen ligger de nordiska länderna över genomsnittet för både EU-15 och OECD i detta avseende.

3.4 Övergripande bedömning

De nordiska länderna har en **stark möjlighet** att skaffa sig en världsledande ställning på energi- och miljöområdet. Energiförsörjningen är överlag stabil och de nordiska länderna har redan tagit stora steg mot att använda förnybara källor i sin energiproduktion. Miljöförhållandena är sunda. Det finns betydande kunskap om energi- och miljöteknik inom nordiska forskningsinstitutioner och företag. Den nordiska energi- och miljöforskningen är dessutom starkt involverad i internationella forskningsaktiviteter. Ekoföretag spelar redan en viktig roll i de nordiska ekonomierna, större än i många jämförbara EU-länders ekonomier. Individuella kluster och företag har lyckats uppnå ledande globala positioner inom sina respektive områden i energi- och miljöbranschen.

Trots denna gedigna grund väntar även **utmaningar** framöver.

- De nordiska ländernas starka ställning inom förnybar energi är till stor del ett resultat av tillgången på specifika naturliga energikällor. Med den naturligt givna kapaciteten till stora delar utnyttjad, måste det **framtida energibehovet** tillgodoses genom tekniska framsteg eller en övergång till nya områden. Trots den betydande användningen av förnybar energi återstår dock fortfarande mycket för de nordiska länderna innan de når Kyotoprotokollets mål.
- De politiska skillnaderna i en rad viktiga politiska frågor, från användning av kärnkraft till stöd åt biobränslen, underlättar inte. Större **samordning av lagstiftningen** skulle möjliggöra etablering av en mer integrerad nordisk

marknad för energi och miljöprodukter, med både konkurrens- och innovationsfördelar.

- Den nordiska ställningen i fråga om kunskapsproduktion på energi- och miljöområdet är bra men inte fantastisk. Det finns **få institutioner med global synlighet**, men ett relativt stort antal mindre universitet och andra forskningsinstitut. Detta kan vara en nackdel i takt med att större internationella forskningsinstitutioner fokuserar mer på detta område. Bättre samordning av nätverket mellan befintliga institutioner skulle kunna vara ett första viktigt steg för att ta itu med denna utmaning.
- Individuella kluster och företag från Norden har en stark ställning på energi- och miljömarknaden. **Men marknadsstorleken** kan återigen bli ett problem. I takt med att investerare i USA och de stora länderna i kontinentala Europa satsar kraftigare på denna marknad, kommer de enskilda nordiska länderna att få det svårt att behålla sin globala synlighet som marknadsledare.

Finanskrisen och den nordiska globala konkurrenskraften

Som små öppna ekonomier är de nordiska länderna fullt exponerade för den nuvarande finanskrisen som på bred front nu förväntas övergå i den allvarligaste ekonomiska nedgången sedan depressionen. Det är oundvikligt att en kris av sådana proportioner väcker grundläggande frågor om den ekonomiska politikens inriktning. Hur uppstod krisen? Hur inverkar den på de nordiska länderna? Vilka politiska slutsatser kan dras på såväl kort som lång sikt?

Dessa frågor kommer att diskuteras ingående i många år. Barometern anlägger ett begränsat synsätt och frågar vilka lärdomar som kan dras av att studera krisen ur perspektivet av det konceptuella ramverk som globaliseringsbarometern baseras på. Hur mycket är denna kris relaterad till den ekonomiska globaliseringens mer generella processer? Vilka lärdomar kan den nordiska globaliseringsbarometerns ramverk med sin fokusering på långsiktiga grunder för ekonomisk tillväxt på utbudssidan erbjuda i den nuvarande omedelbara krisen på efterfrågesidan?

Avsnittet är indelat i tre delar. Den första delen presenterar en översiktlig struktur som beskriver hur krisen uppstod. Den andra delen använder denna struktur för att diskutera hur krisens effekter överfördes till de nordiska länderna. Den tredje delen presenterar sedan observationer av hur krisen påverkar synen på globaliseringen, bedömningen av de nordiska ländernas ställning inom världsekonomin samt de politiska åtgärder som nu diskuteras.

4.1 Krisens anatomi

Ekonomer är traditionellt sett mycket bättre på att förklara en tidigare kris än på att identifiera nästa. Detta förblir sant även om några analytiker de senaste åren har varnat för en dämpande kris, antingen för att de alltid har intagit en pessimistisk ståndpunkt eller för att de verkligen var mer klarsynta än många andra.

Om de enskilda analytikerna hade rätt eller inte är dock mindre viktigt än att förstå vilken dynamik som har orsakat de dramatiska utsikter som nu väntar världsekonomin. En analys av krisens anatomi är nödvändig för att skapa underlag för politiska åtgärder som kan åtgärda de nuvarande problemen och förhoppningsvis undvika att de upprepas utan att orsaka onödiga förluster i ekonomin.

Krisens förstadium

Finanskriser är inget nytt. De har förekommit många gånger i länder på alla stadier av den ekonomiska utvecklingen (Reinhart/Rogoff, 2008; Ferguson, 2008). Inga kriser är dock helt lika. För att kunna dra slutsatser är det nödvändigt att reda ut de olika faktorer som kan ha haft betydelse för den nuvarande krisen. Denna gång är krisen verkligen global och av en tidigare ej skadad styrka. Flera av de element som bidrog till krisens utbrott har förekommit tidigare, men deras speciella mix och samverkan är unik denna gång:

- **Finansiella bubblor.** Tendensen för finansmarknader att utveckla ”bubblor”, dvs. att priser på risker och finansiella tillgångar avviker från sina

bakomliggande värden, är känd sedan lång tid tillbaka (Shiller, 2005). Framför allt under längre perioder av stadig tillväxt finns det en tendens att tillgångarnas priser stiger i takt med att förväntningarna på framtida tillväxt ökar. Samtidigt faller priset på risker när sannolikheten för negativa chocker alltmer negligeras i takt med att minnet av den senaste krisen bleknar och nya generationer företagsledare gör sitt intåg i branschen. Detta hänger samman med två olika sätt att se på värderingen av finansiella tillgångar. Det fundamentala tillvägagångssättet är att definiera en tillgångs värde som det förväntade diskonterade framtida värdet för alla betalningar som hänger samman med tillgången. Det marknadsorienterade tillvägagångssättet är att definiera tillgångens värde som det pris som balanserar tillgångens efterfrågan och utbud. De två tillvägagångssätten ger samma värdering vid jämvikt, men kan avvika från varandra om till exempel efterfrågan påverkas av en (irrationell) förväntan om framtida höjningar av tillgångens pris som inte stöds av de betalningsströmmar som hänger samman med tillgången.

- **Reglering.** Förändringar av finanssystemets politiska och regulatoriska miljö de senaste åren är en andra viktig drivkraft (Blundell-Wignall m.fl. 2008). Den amerikanska regeringen började 2004 söka nya vägar för att öppna bolånemarknaden för familjer med låga inkomster samtidigt som den införde ytterligare restriktioner för de statligt ägda institut som traditionellt har dominerat denna marknad. Affärsbankerna sökte sig aggressivt till marknaden för värdepapperiserade högrisklån. Samma år öppnade Basel II-överenskommelsen (Tarullo, 2008) en väg mot internationella bankregler som gav bankernas interna riskbedömningssystem större vikt vid beräkning av kapitalbehovet. Under samma period förändrades även redovisningspraxis, framför allt värderingen av tillgångar till gällande marknadsvärde, vilket i slutändan påverkade bankernas beteenden. Totalt sett ökade dessa förändringar attraktiviteten hos tillgångar utanför balansräkningen och värdepapperiserade lån, samt flyttade ut en större andel av finansmarknadens aktiviteter utanför tillsynsmyndigheternas traditionella kontroll. Detta introducerade samtidigt nya systemrelaterade risker som inte förstods eller reglerades i tillräckligt hög grad.
- **Globalisering.** Den kraftiga ökningen av världshandeln och de finansiella flödena var en tredje viktig faktor, både genom de direkta förändringarna av de globala finansmarknaderna samt genom de mer indirekta förändringarna i form av finansiella följdverkningar för de nyligen framvuxna ekonomiska strukturerna i världsekonomin. Finansmarknadernas öppnande och integrering globalt skapade många fler möjligheter att flytta runt kapital (Abdelal, 2007), men introducerade även mycket mer konkurrens mellan finansinstitut. Ökningen av gränsöverskridande handel och investeringar skapade en stor tillgång på kapital som kunde kanaliseras från länder med höga kapitalöverskott, som Kina, till länder med kapitalunderskott, som USA. Tillväxtekonomiernas beredvillighet att skapa stora överskott förstärktes av erfarenheterna från den senaste krisen de upplevde, då underskott i bytesbalansen var en central utlösare.

Dessa tre faktorer har helt klart även samverkat. En avgörande faktor var effekterna på penningpolitiken av samverkan mellan den traditionella cykliska expansionsdynamiken och globaliseringen. Om globaliseringen verkligen

erbjöd ett nytt ekonomisk klimat med högre potentiella tillväxttal och låg inflation, skulle höjningen av finansmarknadernas priser och ökningen av finansbranschens totala storlek inte vara något att oroa sig för. Det hela avspeglade då bara övergången till ett nytt jämviktsläge med högre tillgångs- priser och ökad finansiell förmedlingsverksamhet. Var drivkraften däremot den traditionella expansionsekonomin mekanismer, så var finansmarkna- dernas utveckling mycket mer oroande. Det visade sig att den amerikanska penningpolitiken antog synsättet att strukturella förändringar till följd av globalisering var viktiga och att de medgav att tillgångarnas priser ökade. Så länge inflationen förblev låg, allmänt sett som resultatet av kinesisk konkur- rens som reducerade leverantörernas prissättningsförmåga, sågs tillgångarnas ökade priser och likviditetssupbyggnaden av inte som något stort problem. Samtidigt som Federal Reserve antog detta förtröstansfulla synsätt, började budgetunderskotten ackumuleras och den privata sektorns sparkvot falla i takt med att konsumenterna inkasserade värdet av sina stigande bostadstill- gångar för att finansiera konsumtion.

Sammantaget skapade kombinationen av en traditionell överhettning i konjunkturen, samspelet mellan en rad välmentade politiska förändringar och de strukturella förändringarna i världsekonomin en situation där en normal bankkras kunde utvecklas till en av de allvarligaste ekonomiska kriserna under denna generation.

Finansbranschens förvandling

Kombinationen av en växande och snabbt alltmer global ekonomi, en tillmötesgående penningpolitik i USA, men även i andra länder, samt för- ändringar av den regulatoriska miljön resulterade i ett klimat där finansbran- schen frodades.

I många länder växte finansbranschens storlek mätt i samlad BNP och de relativa lönerna inom sektorn ökade snabbare än någon annanstans i ekono- min. Finansinstitutens balansräkningar växte i snabb takt, mycket snabbare än BNP. Aktiviteterna utanför balansräkningen spred sig snabbt. Andra aktörer än banker, såsom försäkringsbolag, sökte sig också till området, vilket skapade en snabbt växande marknad för försäkring av de nya finansiella instrumentens kreditrisker utanför finansbranschens tillsyn. Handelsvoly- merna ökade snabbt och kapitalmarknadernas likviditet verkade närmast obegränsad. Storleken på de transaktioner som kunde finansieras genom marknaden slog ständigt nya rekord. De globala kopplingarna mellan de nationella kapitalmarknaderna blev allt starkare (Farrell m.fl., 2008). Det blev allt svårare att se om finansbranschens starka tillväxt avspeglade den förbättrade globala kapitalallokering som den möjliggjorde eller de växande systemrelaterade risker som höll på att byggas upp därunder.

Finansbranschens tillväxt möjliggjordes av de grundläggande förändringarna i världsekonomin. I slutänden drevs den dock av pressen på bankerna att leverera högre avkastningar, till både sina ägare och de investerare som anför- trodde sitt kapital åt dem. En mer global finansmarknad med fler alternativ hade ökat pressen på aktörerna att tillhöra de mest lönsamma institutionerna för att vinna eller bara försvara sina marknadspositioner. Den hade även krympt räntegapet mellan bankernas inlåning och utlåning, traditionellt deras viktigaste intäktskälla. Enda sättet att tillfredsställa investerarnas krav

på högre avkastningar var att i allt högre grad använda instrument med hävstångsverkan som omvandlade måttliga prisändringar i underliggande tillgångar till mycket större prisändringar i de framtagna derivaten. Och enda sättet att tillfredsställa ägarnas krav på högre lönsamhet på en alltmer konkurrensutsatt marknad var att gå från en tillgångsbaserad bankmodell med låg tillväxt baserad på räntegapet mellan inlåning och utlåning till en **transaktionsbaserad bankmodell** baserad på handel och serviceavgifter. Bankerna blev alltmer effektiva på att maximera den risknivå de kunde ta på sig givet det egna kapitalet. Bankerna hade även ett gigantiskt incitament att skapa finansiella tillgångar, en verksamhet som både genererade attraktiva avgifter och kunde paketeras med välbetalda råd till kunderna. I processen såldes tillgångar med lägre kvalitet på andrahandsmarknaden (Berndt/Gupta, 2008), ofta, som det visade sig, med begränsad förståelse av de underliggande riskerna.

I takt med att finansbranschen förändrade sitt sätt att arbeta, fick en rad nya **finansiella produkter** en framträdande ställning. Hedgefonder dök upp som kunde mobilisera stora mängder kapital för att utnyttja alla uppfattade felaktiga prissättningar av tillgångar eller arbitragemöjligheter. Credit Default-swappar (CDS), ett svagt reglerat bud på borgenärs betalningsunderlåtelse, förvandlades från ett exotiskt instrument till en marknad som omfattade ett kalkylmässigt värde på över 50 biljoner i fordringar 2008 (Fender m.fl., 2008). Currency carry trade, i allt väsentligt ett bud på ränteskillnader mellan valutor, blev en stor verksamhet som pressade upp smala valutor som den ungerska forint och den isländska kronan till rekordnivåer. Handelsvolymerna för dessa små valutor översteg kraftigt valutabehovet för handel eller långfristig finansiering, vilket ökade risken för en valutakris. Värdepapper med säkerhet i tillgångar, inklusive de baserade på högrisklån, blev ett brett använt tillgångsslag som handlades i mycket större omfattning än tidigare. Med investerare mer än villiga att köpa dessa tillgångar, började lån erbjudas till allt gynnsammare räntor. I de mest extrema fallen finansierade lån med negativt eget kapital fastigheter plus gav förtida utbetalningar under antagandet att lånebetalningarna skulle täckas genom stigande fastighetsvärden och att betalningsunderlåtelse skulle ligga kvar på historiskt låga nivåer. Lånebranschen hade förändrats från ”skapa för att behålla” till ”skapa för att dela ut”, med risk för att tillgångarna blev allt mindre transparenta för köparna av värdepapperiserade grupperade fordringar och derivat baserade på dessa (Barth m.fl., 2009).

Det krävs ett antal mekanismer för att säkerställa att konkurrens leder till innovation och värdeskapande med sociala och inte bara individuella fördelar. Internt bör **stymekanismerna** samordna den individuella ersättningen med det riskjusterade värde som skapas för banken. Externt bör kreditvärderingsinstitut ta fram information som ger bankerna incitament att agera i sina aktieägares intressen. Lagstiftarna bör införa regler som säkerställer att bankerna inte tar onödiga risker på uppdrag av vare sig insättare eller allmänheten i stort. Sett i backspegeln gav alla tre mekanismerna otillräcklig vägledning för att styra in finansbranschen i en mer hållbar riktning. De interna kontrollmekanismerna pressade i själva verket på mot ökat risktagande, inte minst på sätt som inte verkade kräva något eget kapital. Kreditvärderingsinstitut hade svårt att på ett korrekt sätt ta hänsyn till de systemrelaterade risker som bankerna exponerades för och bidrog till. Lagstiftningen kunde

inte hålla jämna steg med de innovativa nya finansiella produkter som lanserades på marknaden. Förändringarna efter Enron-skandalen ökade byråkratin och förstärkte bara uppfattningen att självreglering var en bättre väg att gå för att stödja en effektiv finansbransch.

Sammantaget hamnade finansbranschen i en position med mycket starkare dynamik, men med otillräcklig lagstiftning för att förvandla denna dynamik till en kraft för värdeskapande i stället för risktagande.

Krisen utvecklas

Utvecklingen av den faktiska krisen följde på de första stegen av den normala händelseutvecklingen vid tidigare störningar på finansmarknaden. Med tiden skulle dock det nya sammanhanget inom vilket krisen utvecklades mångdubbla följdverkningarna.

Efter flera år med stark tillväxt började världsekonomin alltmer visa tecken på problem på utbudssidan. Priserna på naturresurser och livsmedel började öka allt snabbare i takt med att de växande tillväxtekonomierna började bli betydande köpare parallellt med OECD-länderna. Lönerna i Kina och andra tillväxtekonomier ökade och världens utvecklade ekonomier började drabbas av kompetensbrist.

Den **amerikanska bostadsmarknaden** blev det första offret. Inflationstakten började stiga i takt med att världsekonomin drabbades av ökande kostnader och centralbankerna, framför allt Federal Reserve, höjde räntorna under 2005 och första halvåret 2006. Den amerikanska bostadsmarknaden fortsatte inledningsvis att notera stigande priser, men toppen nåddes under andra kvartalet 2006. Betalningsinställelserna började snart öka, framför allt på den mer riskbetonade delen av bolånemarknaden där finansieringen var beroende av låga räntor, och fallande fastighetspriser lämnade snabbt kunderna med negativa nettovärden från en kombination av inteckningar och fast egendom.

Från bostadsmarknaden spred sig problemen till **finansinstituten**. De första offren var finansinstitut med exponering gentemot den mer riskbetonade delen av amerikanska bolånemarknaden. Därefter följde mer allmänt fastighetsorienterade institut som såg sina värderingar rasa. Institut som ägde andra typer av värdepapper med säkerhet i tillgångar följde efter. Under 2007 förvandlades vad som hade börjat som ett problem på några avgränsade marknader till ett systemtäckande problem. De nya finansiella instrument som användes för riskhandel gav upphov till en stor osäkerhet i fråga om de enskilda finansinstitutens faktiska exponering för de risker som hade sitt ursprung i bostadsmarknaden. Bankernas balansräkningar började försämrats i takt med att värdet på deras tillgångar föll, vilket tvingade dem att få in nytt kapital eller avveckla sina positioner. Viljan att ge kredit till andra finansinstitut urholkades i dramatisk takt. Likviditeten på marknaderna sinade snabbt. Samtidigt blev allmänheten alltmer oroad över bankernas förmåga att fullgöra sina åtaganden, manifesterat genom det historiska massuttaget i Storbritannien från Northern Rock i september 2007.

I början av 2008 hade situationen förvärrats ytterligare och påverkade allt fler delar av finansbranschen. I mars blev Bear Stearns krisens första offer

på hög nivå. Dess förhållande mellan främmande kapital och eget kapital på 35:1 (11 miljarder USD i eget kapital mot 395 miljarder USD i tillgångar) var högt mätt även med Wall Streets mått mätt. Investerarna flydde från bankens aktier och motparterna var ovilliga att handla med dem eftersom de ifrågasatte deras förmåga att finansiera transaktionerna. JP Morgan tog över banken med stöd från Federal Reserve. Under sommaren försökte flera banker stötta sina egna balansräkningar genom att ta in nytt kapital från externa investerare. **Lehman Brothers** presenterade en ny investerare i augusti, men när affären inte gick igenom ansökte banken om konkurs 15 september. Denna gång beslöt den amerikanska regeringen att inte stödja ett arrangerat samgående med ett annat företag. I efterdyningarna av denna vattendelande händelse flydde de kvarvarande amerikanska investeringsbankerna antingen in i samgåenden med stora bankkoncerner eller ansökte om vanliga banklicenser, vilket satte dem under striktare tillsyn från registreringsmyndigheterna. Samtidigt behövde ett stort antal banker i andra länder räddas. I slutet av september förstärktes isländska Glitnir, varefter merparten av Islands banksektor ställdes under konkursförvaltning.

I takt med att krisen inom finansbranschen tilltog, började även andra företag drabbas. Inledningsvis drabbades investerare som hade lånefinansierat sina positioner kraftigt med hjälp av sina tillgångar för att finansiera ytterligare förvärv. Med en allt svårare refinansiering behövde investeringspositionerna likvideras, vilket ökade trycket på aktiemarknaderna som redan var omskakade av banksektorns problem. Aktiemarknaderna började falla i oktober/november 2007, först i måttlig och sedan i allt snabbare takt. Efter Lehman Brothers kollaps i september 2008 blev nedgången även synlig i en bredare uppsättning ekonomiska indikatorer utöver aktiekurser. Finansskrisen förvandlades till en **ekonomisk nedgång**. Ett antal krafter verkade i den riktningen:

- Den direkta effekten av en inbromsande byggbransch drabbad av bostadsmarknadens kollaps
- De ökade restriktioner som företag och konsumenter drabbades av när de ansökte om kredit från banksystemet (Ivashina/Scharfstein, 2008)
- Väststandseffekten för konsumenter som såg värdet på sina hus och besparingar på aktiemarknaden falla i värde
- När dessa problem började uppträda, förstärkte stigande arbetslöshet och försämrade utsikter för företag och konsumenter den ekonomiska aktivitetens nedåtgående trend ytterligare

Inledningsvis väcktes ett litet hopp om att **tillväxtekonomierna** skulle kunna ge viss stabilitet åt världsekonomin. Det stod dock snart klart att även de skulle påverkas kraftigt av krisen. Den isländska staten, som från ett kollapsat banksystem fått överta åtaganden flera gånger större än landets BNP, tvingades förlita sig på utländsk hjälp från de nordiska länderna och IMF för att stabilisera sitt finanssystem. Länder kraftigt beroende av extern finansiering krävde öppet hjälp och snart kallades IMF in för att erbjuda räddningsfinansiering i Ukraina, Pakistan, Ungern och Lettland. I Ryssland drabbades den nyligen etablerade finanssektorn tidigt när kraftigt lånefi-

nansierade positioner behövde avvecklas och utländska investerare drog sig ur under krisen i Georgien i augusti 2008. När sedan oljepriset föll från en toppnivå på omkring 150 USD i juli 2008 under hela andra halvåret 2008 och början av 2009, började den ryska rubeln komma under ökad press och BNP-tillväxten rasade. Till och med Kinas exporttillväxt drabbades av den snabbt kollapsande amerikanska efterfrågan, och landet riskerar nu stigande arbetslöshet i exportzonerna runt Hongkong och Shanghai.

Regeringarna reagerade med en rad tidigare ej skådade **politiska åtgärder** på alla områden av penning- och finanspolitiken, en process som fortfarande pågår. Staterna tog positioner i stamaktier och majoritetsposter i finansinstitut, centralbankerna sänkte räntorna kraftigt och engagerade sig mycket mer direkt i att tillhandahålla krediter till industriföretag, och finansministerierna tillkännagav massiva utgiftsprogram för att uppväga förlusten av hushållens och företagens efterfrågan.

Sammantaget har överföringen av en kollapsande bubbla i delar av finanssystemet till andra delar av systemet och därefter till den verkliga ekonomin, aldrig tidigare gått så snabbt, nått en sådan storlek och påverkat en så stor del av världsekonomin. Finanssystemet har blivit allt viktigare och alltmer i stånd att stödja ekonomisk tillväxt. Men medan den växande komplexiteten har gjort det möjligt för systemet att bättre hantera lokala chocker (marknadsvolatiliteten sjönk före krisen), har den ökat faran för ett totalt stopp i hela systemet som reaktion på en mer spridd kris.

Dystra utsikter

De flesta internationella ekonomiska prognoser förutspår en kraftig krympling av den ekonomiska aktiviteten 2009, följt av en i bästa fall låg positiv tillväxt 2010 (EU, 2009; IMF, 2009a; IMF, 2008f). Historiska erfarenheter antyder att det kommer att ta några år att komma igenom krisen, och att kostnaderna kommer att bli höga i såväl förlorat välstånd som ökad statskuldsättning (Reinhardt/Rogoff, 2008c). Visst stöd kommer i slutändan att komma från konsumtion i takt med att hushållen och företagen återgår till att köpa kapitalvaror som bilar. Ett bilköp kan lätt skjutas upp en tid, men bara ett fåtal avstår helt från att köpa bilar. Det väntar dock ytterligare problem i takt med att krisens efterdyningar sprider sig genom ekonomin. Minskande skatteintäkter och ökande arbetslöshetskostnader kommer bara att öka trycket på de offentliga finanserna, skrämja upp finansmarknaderna ytterligare samt sätta förtroendet hos konsumenterna och skattebetalarna på prov. Det finns även en oro för att lånefinansieringen av de tillkännagivna enorma stimulanspaketen i USA och andra stora OECD-länder kommer att göra det svårare för utvecklings- och tillväxtekonomier att skaffa fram kapital. Det kan begränsa deras tillväxtpotential ytterligare.

Mycket beror på hur den **ekonomiska tilltron** utvecklas som reaktion på regeringarnas åtgärder på grund av krisen. Tror konsumenter och investerare att åtgärderna kommer att bli effektiva, kan de bli en självuppfyllande profetia. Detsamma gäller om de inte gör det. Det finns inget enkelt samband mellan storleken på en regerings utgiftspaket och sannolikheten för en positiv effekt på den ekonomiska tilltron. För lite, och de direkta ekonomiska effekterna kommer att ses som för små för att rättfärdiga ett mer optimistiskt synsätt. För mycket, och de direkta effekterna kan lätt uppvägas av att

hushållen konsumerar mindre i väntan på framtida skatthöjningar som ska finansiera utgifterna (Barro, 1974) eller den djupa nedgång som regeringen signalerar att den väntar.

I små öppna ekonomier försvinner även en betydande andel av den skapade efterfrågeeffekten i form av ökad import. I USA är denna effekt mindre än i de flesta andra länder på grund av ekonomins storlek. Det starkt protektionistiska inslaget av ”köp amerikanskt” i det nu diskuterade stimulanspaketet syftar till att ytterligare begränsa dessa förluster. Kostnaderna för sådana villkor är dock höga och deras effektivitet för att få ned de inhemska kostnaderna högst tveksam (Hufbauer/Schott, 2009).

En stor utmaning som skiljer denna kris från dess föregångare är frånvaron av ett självklart lok som kan dra tillväxten i världsekonomin. Nedgången påverkar flera ekonomier samtidigt och den gamla modellen med devalvering för att kickstarta exporttillväxten är inte möjlig i någon meningsfull skala. En satsning på att rädda nationella branscher, eventuellt i kombination med protektionistiska inslag, kommer mer sannolikt att prövas som ett försök att åstadkomma ett liknande resultat. Det finns dock all anledning att tro att sådana satsningar bara kommer att förvärra krisen ytterligare genom att underminera världsekonomin produktiva potential och belasta de offentliga finanserna ännu mer.

4.2 De nordiska länderna i den globala krisen

Liksom många andra delar av världsekonomin har de nordiska länderna de senaste tre åren gått från att ha varit externa observatörer till att bli fullskaliga deltagare i krisen. Detta avsnitt ger en ögonblicksbild av hur Norden påverkades.

De nordiska länderna innan krisen slog till

De närmaste åren före krisen upplevde de nordiska länderna en stark ekonomisk tillväxt. Såsom diskuterades i förra årets barometer baserades denna starka utveckling på en gedigen konkurrenskraft och full användning av de möjligheter som globaliseringen erbjöd små öppna ekonomier. Samtliga nordiska länder hade öppnat upp sig på liknande sätt för global handel och globala investeringar. Alla utom Island hade haft överskott i bytesbalansen de senaste åren. Alla hade fullt konvertibla valutor (Finland som en del av eurozonen), men skilde sig åt i fråga om sina lösningar för hantering av utländsk valuta, vilket skulle komma att spela roll för krisens utveckling.

Liksom USA befann sig de nordiska länderna i ett förstadium till krisen med tilltagande tecken på att **konjunkturcykelns** topp närmade sig. Arbetslösheten föll, bostadspriserna steg och konsumentkrediterna ökade snabbt. Alla dessa effekter var mest uttalade på Island. Därutöver började många konsumenter ta upp lån i andra valutor, framför allt i euro, i förväntan på en ytterligare stigande isländsk krona. I de nordiska länderna föll sparkvoten utanför de obligatoriska pensionssystemen överlag i takt med att hushållen kände sig mer optimistiska om framtiden och rikare genom sitt ägande av bostäder och aktier. Inflationen var i stort sett under kontroll innan krisen bröt ut, men blev ett allt större problem för penningpolitiken. Den tillämpade finanspolitiken var anticyklisk, och efter 2004 noterade samtliga nordiska

länder solida överskott i de offentliga finanserna. För att bereda vägen för de skattemässiga effekterna av en åldrande befolkning eftersträvade regeringarna överskott i de offentliga finanserna under hela konjunkturcykeln, inte bara under uppgångarna.

De **nordiska ländernas finanssystem** hade blivit alltmer integrerade det senaste decenniet (Wajid m.fl., 2007). Den serie samgåenden som samlade samtliga nordiska börser under samma tak var ett synligt tecken på denna process. Den nordiska investeringsbanken (NIB), som grundades av i mitten 1970-talet av de nordiska regeringarna för att motverka begränsningarna av separata nationella finansmarknader, hade flyttat sin verksamhet alltmer mot traditionell ekonomisk utveckling. Ett mindre antal nordiska bankkoncerner var aktiva i hela regionen, medan banker utanför Norden hade liten närvaro annat än som investeringsbanker och på företagsmarknaden. Utländska investerare ägde dock mellan 24 % (Danmark) och 51 % (Finland) av aktiemarknadens totala värde på de nationella börserna. Island, Sverige och Finland hade relativt koncentrerade bankmarknadsstrukturer, medan Norge och Danmark fortsatte att ha ett stort antal mindre regionala banker. Danmark, Island och Sverige hade den största finanssektorn relativt storleken på sina ekonomier, och framför allt på Island svarade bankerna även för en stor andel av börsvärdet på landets fondbörs. Svenska banker hade blivit en dominerande aktör i de baltiska länderna. Detta bidrog starkt till deras lönsamhet före finanskrisen, men blev senare en källa till oro. De isländska bankerna hade internationaliserats aggressivt sedan 1998 gentemot Storbritannien och kontinentala Europa, men även gentemot några av de övriga nordiska länderna. I övrigt hade de nordiska bankerna en relativt begränsad närvaro utomlands.

En viktig erfarenhet som formade den nordiska banksektorn utanför Island var den **nordiska bankkrisen i början av 1990-talet**. Den gången hade bankerna i Finland, Norge och Sverige hamnat i en cirkel av alltför aggressiv utlåning som slutade i katastrof när räntorna började stiga och kreditförlusterna hopade sig (Drees/Pazarbasioglu, 1998; Englund, 1999). Inte olik under den nuvarande krisen skapade förändringar av det regulatoriska systemet – i de nordiska länderna avregleringen av banksektorn – möjligheter för en mycket mer effektiv bransch. Men detta blev även utgångspunkt för en väg som slutade i en kostsam kris när bankerna använde sin nya frihet för att anlägga ett beteende som i slutänden underminerade finanssystemet. Trots de betydande makroekonomiska kostnaderna betraktas sättet som krisen hanterades på, sett i backspegeln, som en förebild för andra länder. Framför allt visade sig användningen av en ”ond bank” för att isolera så kallade giftiga tillgångar och möjliggöra ny utlåning från banksektorn fungera mycket bra (Bergstråm m.fl., 2002).

Delvis på grund av kriserfarenheten fanns det ett tydligt fokus på sund finansiering av bankerna. Regionens centralbanker genomförde regelbunden ”stresstestning”, dvs. analyser av om bankernas kapitalstrukturer kunde klara vissa externa chocker och fann få skäl att ifrågasätta **soliditeten i de nordiska ländernas finanssystem**. Dessa positiva bedömningar fortsatte att stämma även sedan finanskrisen hade slagit till (Danmarks Nationalbank, 2008; Norges Bank, 2008; Riksbanken, 2008a).

De nordiska länderna dras in i krisen

När finanskrisen började utvecklas var effekterna för de nordiska länderna inledningsvis begränsade. Det fanns **liten direktexponering** gentemot den mer riskbetonade delen av bolånemarknaden, till skillnad från bland de mer globalt orienterade bankerna i Storbritannien och kontinentala Europa. Mer oroväckande var hur det skulle gå att undvika samma problem på bostadsmarknaden i de nordiska länderna där priserna hade gått upp snabbt och framför allt Danmark hade en av Europas största bolånemarknader. Men en kombination av åtstramning i penningpolitiken och de specifika egenskaperna hos den danska bolånemarknaden som skilde sig markant från den amerikanska ansågs ge tillräckligt skydd. En viss avkylning för att bekämpa inflationen på bostadsmarknaden och i andra sektorer skulle bli nödvändig, eventuellt även med en rätt restriktiv penningpolitik, men det var ett känt scenario.

När finanssektorn kände av smärtan mer allmänt under andra halvåret 2007, började krisen även få mer påtagliga effekter för de nordiska länderna. **Aktie-marknaderna** började falla i kölvattnet på de amerikanska marknaderna och som reaktion på stigande räntor i de nordiska länderna. De svenska bankerna med engagemang i Baltikum drabbades när framför allt utländska investerare blev alltmer nervösa inför risken att en ekonomisk kris skulle drabba Baltikum och därmed de svenska bankernas kreditportfölj. Individuella nordiska investerare drog det kortaste strået, inte minst ett antal norska kommuner som hade investerat i komplexa derivat baserade på den imploderande amerikanska obligationsmarknaden. Under 2008 förvärrades situationen. I augusti 2008 kollapsade en mindre dansk bank (Roskilde Bank), lika mycket på grund av den krympande danska bostadsmarknaden som av den globala finanskrisen. Lehman Brothers kollaps i september resulterade därefter i en ökande skepsis kring finansinstitutens likviditet rent generellt. I de flesta nordiska länderna kunde följdverkningarna begränsas även om finanssystemets arbetssätt, framför allt bankernas utlåning till varandra, drabbades svårt under en tid.

Som reaktion på den försämrade situationen började de nordiska länderna fatta **politiska beslut till stöd för finansbranschen**. För att avvärja den omedelbara faran för massuttag, höjde Danmark, Sverige och Finland sina insättningsgarantier, medan Norge redan hade en mycket mer omfattande garanti än övriga OECD-länder (Schich, 2008). Sverige, Norge, och senare Danmark, erbjöd även bankerna direkta garantier och alternativ för rekapitalisering. Medan regeringarna i Storbritannien, Tyskland, Schweiz och Beneluxländerna tvingades rekapitalisera en rad större banker, hände inte något liknande i Skandinavien och Finland. Trots att bankernas kollaps kunde avvärjas genom regeringarnas löften om att ingripa, utnyttjade de nordiska bankerna faktiskt inte regeringarnas erbjudanden utan förblev försiktiga i fråga om ny utlåning. Regeringarna hade hoppats kunna få bankerna att återuppta utlåningen som motprestation för kapitaltillskott eller garantier. Bankerna vägrade dock att delta för att undvika negativa effekter för sina anseenden samt de direkta kostnaderna förbundna med ett sådant statligt stöd. Nivån på dessa kostnader granskades enligt EU-kommissionens konkurrensregler och blev en politisk tvistefråga.

På Island ledde the Lehmans kollaps mycket snabbt till sammanbrott för de viktigaste delarna av det isländska banksystemet. Till skillnad från sina föregångare under den nordiska bankkrisen som drabbades av försämrade till-

gångar, dvs. kreditportföljerna, stod de isländska bankerna nu inför problem på skuldsidan. Deras balansräkningar var långt större än den isländska ekonomin och dominerades i allt högre grad av euro än isländska kronor. I takt med att de globala kreditmarknaderna sinade, rann även möjligheterna ut för de isländska bankerna att refinansiera sina tillgångar. När riskpremierna för att refinansiera isländska lån sköt i höjden, försökte de isländska bankerna locka till sig mer insättningar från privatpersoner i Europa genom att erbjuda höga räntor. Beloppen räckte dock inte till för att överbrygga refinansieringsgapet. Det handlade inte i första hand om att ha för litet eget kapital – de flesta tecknen tydde inte på att de isländska bankerna var speciellt sårbara jämfört med sina nordiska eller andra internationella konkurrenter i detta avseende. Det egna kapitalet och de kapitalkrav som fastställdes i Basel II-överenskommelsen gav en buffert mot förluster av stora tillgångar, inte mot en kollaps på refinansieringsmarknaderna. I sådana fall kan bara en långgivare i sista hand ge de försäkringar som en banks motparter letar efter. För de isländska bankerna var dock inga trovärdiga långgivare i sista hand tillgängliga. Den isländska centralbanken kunde inte ”skapa” de euro som de isländska bankerna behövde och finansministeriet hade inte resurserna att backa upp bankernas tillgångar som hade vuxit till flera gånger Islands BNP (Buitert/Siebert, 2008b). Kollapsen var då bara en fråga om tid (Buitert/Siebert, 2008a), även om vissa politiska misstag bidrog till hur de isländska bankernas kollaps utvecklades i oktober/november 2008 (Portes, 2008). Den allmänna omvärderingen i fråga om risker påverkade även **valutakurserna** med skilda resultat för Norden. Som en del av eurozonen förblev Finland opåverkat. Med fokus på inflationen i stället för en stabil valutakurs genom ländernas penningpolitik drabbades Sverige och Norge av betydande nedskrivningar mot euron och dollarn när investerarna flydde till den uppfattade säkerheten i större valutaområden samtidigt som Norge såg sina oljeintäkter sjunka. Danmark hamnade någonstans däremellan och tvingades höja räntan i oktober för att försvara en stabil relation till euron inom ERM 2 när andra länder sänkte räntorna. I slutet av 2008 hade dock även de danska räntorna sänkts. På Island fick den aggressiva utlåningen i utländsk valuta dramatiska följder när den isländska kronan drogs ned tillsammans med banksektorn. Många islänningar satt fast med exploderande kreditåtaganden i sina lån i utländsk valuta. Den ökande fokuseringen på valutakursriskerna fick även indirekta följder. Risken för devalvering i Estland och Lettland ökade oron ytterligare för de svenska bankernas kreditportföljer i dessa länder.

Inom den **icke finansiella sektorn** fick de nordiska ländernas höga integration i världsekonomin och de fallande förväntningarna bland hushåll och företag på hemmamarknaden betydande följdverkningar när världsekonomin övergick i recession (Nordiska ministerrådet, 2008). I hela Norden stod byggsektorn inför en allvarlig nedgång efter flera år med hög tillväxt. I Sverige ställdes bilindustrin inför en snabbt imploderande efterfrågan och amerikanska ägare som stod inför hotet om konkurs. I december 2008 erbjöd den svenska staten bilföretagen lån och lånegarantier på 2,4 miljarder euro. I Norge ledde det kollapsade oljepriset till betydande minskningar av oljebranschens investeringsplaner och sänkte de löpande intäkterna till Petroleumfonden. I Norge och Danmark stod rederibranschen inför en krympande världshandel och en dramatisk minskning av frakttarifferna. Arbetslösheten började stiga snabbt i hela regionen mot slutet av 2008. Samtliga nordiska länder tillkännagav åtgärder för att öka de offentliga utgifterna som kompensation för den förlorade

utländska och inhemska efterfrågan. Ytterligare expensionsdrivande effekter skulle komma från de automatiska stabiliserarna, dvs. stigande arbetslöshetsförmåner och sjunkande skattebetalningar. I samtliga nordiska länder bidrog penningpolitiken genom upprepade räntesänkningar.

Framtidsutsikter

De nordiska ländernas utsikter på **kort sikt**, dvs. för de närmaste månaderna innan regeringarnas aktuella politiska beslut får full effekt, är lika dystra som för resten av världsekonomin (EU-kommissionen, 2009). Den globala efterfrågekollapsen påverkar ekonomierna i det närmaste oberoende av deras konkurrenskraft. Eftersom länderna är höggradigt integrerade i världsekonomin kommer dessutom den oproportionerliga minskningen av exporten relativt den inhemska efterfrågan från hushållen att kräva en extra tribut.

På **medellång sikt**, dvs. när ekonomin börjar anpassa sig till ett nytt jämviktsläge, kommer de nordiska länderna att ställas inför två olika motverkande effekter. Å ena sidan har de senaste årens solida budgetpolitik skapat gott om ammunition för regeringarna att spendera för att stödja efterfrågan. Å andra sidan kan de relativt generösa sociala trygghetssystemen och höga skattesatserna leda till en snabbt försämrad ekonomisk situation för den offentliga sektorn. Mer flexibla arbetsmarknader än vad som ibland antas kan dessutom förvandla krisen till stigande arbetslöshet snabbare än i vissa kontinentaleuropeiska länder (Rae/Sollie, 2007).

Får offentliga **utgiftsprogram** effekt tillräckligt snabbt kan den fulla verkan av nedgången på den offentliga ekonomin kanske begränsas. Får de inte det, kommer regeringarnas möjligheter att finansiera sådana satsningar alltmer att begränsas av stigande offentliga underskott. Liksom i andra länder kommer mycket att bero på om hushållen anser att regeringarna vidtar rätt åtgärder för att få krisen under kontroll eller inte. Detta behöver inte enbart vara beroende av utgiftspaketens storlek, inte minst mot bakgrund av att den allmänna opinionen på senare år har varit starkt för offentliga budgetöverskott. I stället kommer sannolikt allmänheten kritiskt att granska om utgifterna riktas mot områden som ger mer långsiktiga fördelar för konkurrenskraften och välbefindandet. Det finns vissa belägg för att de nordiska centralbankernas räntesänkningar har bidragit till att stabilisera efterfrågan på bostäder. Även ländernas storlek har betydelse, liksom förväntningarna. I små öppna ekonomier som de nordiska länderna är skattekostnaderna för stimulanspaket nationella, medan mycket av efterfrågeeffekten försvinner över gränserna genom ökad importefterfrågan. Detta är av mindre betydelse för den amerikanska ekonomin, men en stor källa till oro i Norden.

På **längre sikt**, dvs. när global efterfrågan och tillgång åter är i balans, kommer ekonomiernas bakomliggande konkurrenskraft på utbudssidan återigen att ha störst betydelse. De nordiska länderna har en stark ställning i detta avseende, vilket kapitel 1 i denna barometer än en gång bekräftar. Det kommer att vara avgörande att behålla och där så är möjligt stärka dessa fördelar under krisen. Detta är inte ett så stort problem inom offentlig infrastruktur och andra områden som drivs direkt av offentliga utgifter. Det kan dock bli ett reellt problem om det inbegriper företag som kan gå i konkurs eller tvingas till nedskärningar av FoU och andra investeringar när bristande kassaflöden och krediter inte möjliggör några andra val. En av de allra mest avgörande

frågorna blir om ekonomierna klarar att återgå till att skapa sysselsättning relativt snabbt. Lyckas detta är det mer sannolikt att den privata konsumtionen stabiliseras så att den offentliga budgetbördan blir mer hanterbar. Förra årets barometer presenterade belägg för att de nordiska länderna är rimligt väl positionerade i fråga om den faktiska förmågan att allokera arbetskraft och kapital till nya aktiviteter. En av de avgörande utmaningarna för den ekonomiska politiken och arbetsmarknadens parter under kommande år kommer att vara att behålla och där det behövs stärka denna förmåga till förändring.

Om historien kan ge vägledning kommer **återgången till normalitet** att ta några år, även om tillväxten bör börja ta fart redan någon gång under 2010. Detta kommer dessutom att medföra betydande kostnader, framför allt för de offentliga finanserna (Reinhart/Rogoff, 2008c). De nordiska länderna har dock tagit sig igenom kriser tidigare, inte bara bankkrisen i början av 1990-talet utan i Finlands fall även omorienteringen av handelsrelationerna från öst till väst under samma period. Finland vände den djupa och smärtsamma krisen till en möjlighet att bygga upp en ny konkurrensmodell som drev fram landet till starka välförbättringar under de följande åren. I många avseenden kommer det att bli ännu mer krävande att ta sig igenom den nuvarande krisen på liknande sätt. Det finska exemplet visar dock att beslutsamma politiska insatser kan åstadkomma just det.

4.3 Globaliseringen, konkurrenskraften och finanskrisen

Den nuvarande ekonomiska krisen har föranlett flera **grundläggande frågor** om finansmarknadernas funktion, lämplig nivå och typ av reglering samt bästa reaktion på deras systemtäckande kollaps och den drastiska minskningen av den globala efterfrågan. Att ta itu med dessa frågor går långt utöver syftet med denna barometer och de kommer sannolikt att fortsätta att diskuteras under ett antal år. Detta avsnitt ser i stället på tre smalare frågor som väcks när krisen studeras ur den nordiska globaliseringsdebattens perspektiv.

Har globaliseringen bidragit till krisen?

Diskussionen tidigare i detta kapitel antyder att globaliseringen har varit ett viktigt inslag i det samlade sammanhang inom vilket finanskrisen har utvecklats:

- **Globalisering var inte orsak till finanskrisen.** Andra faktorer, framför allt den naturliga tendensen för finansiella bubblor att uppstå i kombination med förändringar av finansbranschens regulatoriska miljö och marknadsklimat, var mycket mer centrala. Men handelns globalisering resulterade i stora obalanser i handeln som lämnade stora mängder kapital på jakt efter höga avkastningar. Kapitalmarknadernas globalisering gav dessutom kanaler genom vilka detta kapital kunde ge bränsle åt den pågående förändringsprocessen på de amerikanska finansmarknaderna, en process till stora delar orsakad av inhemska politiska förändringar. Flera andra länder som var lika involverade på de globala finansmarknaderna utvecklade inte samma typ av problem som drabbade den amerikanska bolåne marknaden
- **Globalisering var inte orsak till att bolånekrisen förvandlades till en systemtäckande kris i finanssystemet.** Framtagningen av nya, ofta dåligt reglerade finansiella instrument var mycket mer avgörande. Detta förvandlade faktiska förluster inom ett marknadssegment till en förtroendekris

som snabbt påverkade nästan samtliga segment av finansmarknaden. Tron på obegränsad likviditet på i huvudsak globala finansmarknader bidrog till en större tilltro till hävstångsverkan och extern finansiering, där insikten om den uppenbara allokeringen av slutlig risk blev alltmer oskarp. I fall som Island hade den även ökat möjligheterna för bankerna att korsa gränserna och bredda affärerna till andra valutaområden där de hade mer begränsad tillgång till den egna centralbanken som långgivare i sista hand.

- **Globalisering var inte orsak till att finanskrisen utlöste en djup recession.** Överföringsmekanismerna mellan finanssektorn och den övriga ekonomin har intensifierats i många länder de senaste decennierna. Den globala handelns och investeringsflödenas växande nivå har förstärkt smittoeffekten från en nedgång i USA och sedan Europa till andra marknader, inklusive tillväxtekonomier som Kina. Samtidigt som betydelsen av dessa tillväxtekonomier har ökat kraftigt och deras inhemska marknader har blivit allt viktigare, visar de senaste månadernas erfarenheter att globaliseringen inte har lett till en ”losskoppling” av dem från de ekonomiska förhållandena inom OECD.

Redan förra årets barometer antydde att ohämmad ekonomisk globalisering var globaliseringsdebattens mest kontroversiella aspekt. De senaste decennierna hade finansmarknadernas kriser blivit fler och kraftigare jämfört med förkrigstidens globaliseringsperiod (Eichengreen/Bordo, 2002). Bedömningar före den nuvarande krisen pekade mot tydliga nettofördelar med högre tillväxt, men även med större risker på större globala finansmarknader (Rancier m.fl. 2006). Den ökade risken för marknadsmisslyckanden på finansmarknaderna gjorde att argumentet för ordnade och mer avvägda avlägsnanden av hinder för gränsöverskridande finansiella aktiviteter i varje fall framstod som mycket mer grundat i akademisk forskning än i argument för restriktioner i handelsflödena. Men medan de gränsöverskridande finansiella kopplingarna tidigare hade setts som den möjliga orsaken till ett problem, blev de nu den kanal genom vilken en till stora delar USA-baserad finanskris kunde påverka finanssystemen i flera andra länder.

Medan finansmarknadernas globalisering utan tillräcklig regulatorisk struktur inverkar på den nuvarande krisens utveckling, har globaliseringen av handel, direktinvesteringar och värdekedjor inverkat mycket mindre. Högre ”reell” ekonomisk integration har ökat antalet länder som drabbas av den globala recessionen. Det är förklaringen till varför även Kina drabbas, trots att landet inte påverkas direkt av härdsmltan på de amerikanska finansmarknaderna. En minskning av den reella ekonomiska integrationen skulle dock förvärra situationen ytterligare och göra nedgången ännu mer uttalad.

Sammantaget ger globalisering – i form av finansiell avreglering – stora fördelar, men öppnar även för de risker som chocker kan medföra och som inverkar långt utanför de marknader som drabbas först (Wolf, 2008). För den bredare uppsättning förändringar som förknippas med globaliseringen kommer balansen mellan fördelar och kostnader sannolikt att vara mer positiv, och kan göras än mer positiv med lämpliga politiska beslut. För den globala finansiella integrationen är den nuvarande krisen en påminnelse om att balansen är mer ömtålig än så. Även för finansiell integration är det dock avgö-

rande att inte glömma de stora fördelar som framför allt tillväxtekonomierna har fått från kapitalinflöden via privata finansmarknader de senaste åren.

Konkurrenskraft behövs för att lyckas med globaliseringen, men är den relevant i kampen mot finanskrisen?

Förra årets utgåva av barometern, och än en gång det första kapitlet i årets utgåva, fokuserar på det positiva sambandet mellan konkurrenskraft och globalisering. Ju mer konkurrenskraftig en ekonomi är, desto sannolikare är det att den kommer att lyckas i den globala konkurrensen och vinna betydande välförändringar från globaliseringen.

Högre konkurrenskraft, i allt väsentligt en utsaga om ekonomins utbudssida, skyddar inte ett land mot effekterna av en global recession, primärt ett problem på efterfrågesidan. Det finns dock alltid en rad förklaringar till varför högre konkurrenskraft sannolikt gör det lättare för ett land att bättre hantera krisens följder:

- **Mer konkurrenskraftiga ekonomier har solidare budget- och penningpolitik.** En solid budget- och penningpolitik minskar risken för att en kris ska drabba ett land. Den ger dessutom viktig ammunition för reaktiva åtgärder när väl nedgången börjar påverka ekonomin. Detta är en viktig fördel för de nordiska länderna som alla har bedrivit en solid makroekonomisk politik den senaste tiden.
- **Mer konkurrenskraftiga ekonomier har företag som är bättre rustade att lyckas i den globala konkurrensen.** Hög konkurrenskraft ger en solid grund för export som kan generera en bas av stabiliserande kapitalinflöden för en ekonomi. Detta är särskilt viktigt för ett land som Island som har en solid exportsektor inom ej finansrelaterade tjänsteaktiviteter. Intäkterna från dessa aktiviteter kommer att spela en avgörande roll för att bibehålla och återuppbygga den isländska ekonomin. Detta är även viktigt för övriga nordiska länder, vilka dock inte står inför några farliga underskott i sina kapitalinflöden.
- **Mer konkurrenskraftiga ekonomier är mer flexibla och erbjuder fler möjligheter till innovation och etablering av nya företag.** Flexibilitet och öppenhet gör det möjligt för ekonomier att reagera snabbt på kraven i en ny ekonomisk situation och de möjligheter den erbjuder. Det minskar även faran för att en kris ska efterlämna ett arv i form av långvarig arbetslöshet med tillhörande kostnader för välförändring och offentliga budgetar. De nordiska ekonomierna har några aspekter som antyder flexibilitet baserad på kollektiv riskdelning (Andersen m.fl., 2007) och den danska arbetsmarknaden har blivit en global modell i detta avseende. Även andra aspekter, såsom den relativt låga graden av entreprenörskap som rapporterades i förra årets barometer, pekar på utmaningar.

Även om konkurrenskraften inverkar på hur ekonomier påverkas av den globala ekonomiska krisen, ger den även viss **vägledning kring de viktiga politiska beslut** som nu väntar länderna. Regeringarnas utgiftsprogram är avgörande inslag i de politiska svaren på den dämpande djupa recessionen. I takt med att den privata sektorns efterfrågan upphör i avvaktan på tuffare ekonomiska tider, kan den offentliga efterfrågan täcka en del av gapet och,

kanske viktigare i slutändan, bidra till att förbättra den privata sektorns utsikter inför framtiden. För denna andra effekt är framför allt inte bara storleken utan även sammansättningen på regeringarnas utgiftsinsatser viktig. Länder med en tydlig konkurrenskraftsstrategi kommer att ha mycket bättre vägledning för hur de använder sina utgifter så att det bidrar till det långsiktiga välbefindandet (Porter, 2008). Genom sådana insatser med långsiktiga fördelar får de det även mycket lättare att återetablera förtroendet för den privata sektorn.

Det politiska systemet kommer även att reagera på andra sätt i krisen. På kort sikt kan detta involvera åtgärder för att undvika sammanbrott för enskilda företag eller hela branscher. På längre sikt kan det handla om utformning av nya regelverk för finanssektorn. Konkurrenskraften ger ett ramverk för bedömning av de olika alternativ som de politiskt ansvariga möter på dessa områden. Politik som leder till lägre produktivitet, till exempel införande av protektionistiska åtgärder nu eller att stänga dörren till finansmarknadens framtida innovationskraft, är knappast rätt sätt att reagera på krisen (Buitter, 2008). Det krävs dock andra åtgärder och inriktningen på konkurrenskraft kan hjälpa till att välja de åtgärder som fungerar i ett långsiktigt perspektiv.

Sammantaget har konkurrenskraften blivit allt viktigare, inte mindre, som en konsekvens av den nuvarande krisen. Vägen tillbaka till en värld utan höga nivåer av global ekonomisk integration där konkurrenskraften mellan nationerna spelade mindre roll är en väg till fattigdom. Men om globaliseringen är vägen till en bättre ekonomisk framtid, är konkurrenskraftens ramverk ett avgörande inslag för att säkerställa de politiska beslut som bidrar till att reducera och hantera de risker som globaliseringen medför.

Vilka lärdomar kan de nordiska länderna dra i fråga om sin globaliseringsstrategi?

Efter förra årets nordiska globaliseringsforum beskrevs de nordiska länderna som "hot for globalization" (Peel, 2008). De senaste åren hade den allmänna opinionen åtminstone i Sverige och Danmark rört sig tydligt mot en positiv syn på globaliseringen, tvärt emot den observerade trenden i de flesta andra EU-länder (European Foundation, 2008b). Som små öppna ekonomier hade de nordiska länderna inget annat val än att fortsätta att engagera sig helt i världsekonomin även när villkoren försämrades. Kostnaderna för att återgå till att förlita sig på sina egna små marknader var helt enkelt alltför avskräckande. Det finns dock ett antal lärdomar att dra kring hur de nordiska ländernas globaliseringsstrategi kan finjusteras mot bakgrund av de senaste erfarenheterna:

- **Mindre ekonomier drabbas av ytterligare kostnader när de kombinerar en oberoende valuta med full integration på globala finansmarknader.** Makroekonomer har en tid diskuterat vad de kallar "trilemmat", dvs. oförmågan att kombinera kapitalets rörlighet med penningpolitiskt oberoende samt kopplingen till ett nominellt ankare såsom en fast växelkurs (Obstfeld m.fl., 2003). Detta exemplifieras av nordiska ländernas erfarenheter av den nuvarande krisen genom de påtvingade danska räntehöjningarna i samband med krisens topp. Vissa analytiker går så långt att de ifrågasätter uthålligheten hos mindre nationella valutor i en global ekonomi (Steil, 2007). Denna diskussion är av mer än teoretisk betydelse. Den leder i allt väsentligt till ett behov av att granska om övriga nordiska länder skulle klara sig bättre om de följde det finska exemplet och gick med i eurozonen.

De både politiskt och ekonomiskt komplexa frågorna i detta avseende har varit uppe till diskussion flera gånger. De måste åter utvärderas i kontexten av mycket starkare globala finansmarknader och de förhöjda riskerna för systemtäckande kriser. De nordiska länderna visar redan tecken på en politisk reaktion i denna riktning (Flam m.fl., 2009). Fortsatt analys behövs till stöd för den politiska debatten kring denna fråga.

- **Det behövs mer gränsöverskridande samarbete mellan tillsynsmyndigheter och centralbanker.** Om risken för systemtäckande kriser och smitta mellan nationella finansmarknader ökar, finns det ett behov av att reagera på detta och specifikt i fråga om det sätt på vilket finansmarknaderna regleras. Erfarenheten från det isländska banksystemet antyder att tillgängligheten av en tillräckligt kraftfull långivare i sista hand är avgörande när banksystemets storlek, uppblåst av systemets gigantiska utländska aktiviteter, är för stor för landet att kunna hantera i en kris. Den tid det tog att fatta beslut om ett nordiskt räddningspaket för Island (med Ryssland föreslaget som ett alternativ däremellan) antyder att beredskapsplaner mellan de nordiska centralbankerna skulle kunna bidra till snabbare reaktioner och kanske även till att enskilda kriser skulle kunna undvikas helt. Det behövs dock en mer ingående granskning av hur de förändrade finansmarknaderna ska avspeglas i de regulatoriska strukturerna.
- **En obalans mellan ekonomisk och politisk integration kan reducera förmågan att reagera i tider av ekonomisk kris.** Island och Norge har genom sina medlemskap i det europeiska ekonomiska samarbetsområdet (EES) full tillgång till den europeiska inre marknaden. Sverige och Danmark har som EU-medlemmar full rösträtt i EU:s ledningsstrukturer. Bara Finland har som medlem i eurozonen även en roll i den europeiska centralbankens ledningsstruktur (ECB). Krisen har exponerat de olika nivåer av inflytande som dessa konstellationer ger. Island hade ingen direkt tillgång till stöd från EU eller ECB, och fick betala priset när landet behövde skydd från en långivare med djupa fickor och ett stort valutaområde. Vad isländska politiker under perioden med marknadsstabilitet såg som ett sätt att få "tillgång till alla fördelar med ett EU-medlemskap utan de politiska kostnaderna" blev mycket kostsamt när krisen slog till. Sverige och Danmark deltog i EU:s överläggningar om skattestimulans. Men i fråga om penning- och bankpolitik var de tvungna att finna sig i att agera utifrån de beslut som fattades inom eurozonen. Detta är ännu ett skäl att gå igenom balansen mellan de kostnader och fördelar som följer på medlemskap i EU och eurozonen.
- **Flexibilitet, dvs. förmågan att reagera på externa chocker som drabbar den inhemska ekonomin, är en viktigare dimension av en ekonomis globaliseringsberedskap än vad som tidigare har insetts.** Förra årets nordiska globaliseringsbarometer introducerade flexibilitet som en dimension för sin analys och begreppets betydelse har understrukits av händelserna de senaste tolv månaderna. I politiskt hänseende antyder detta större fokus på att öka möjligheterna för arbets- och kapitalmarknaderna att reagera snabbt på ändrade externa förhållanden. Det antyder även att villkoren för nyföretagandet, ett avgörande inslag i flexibiliteten, behöver fortsatt uppmärksamhet. I forskningshänseende blir det viktigt att göra en djupare analys av risk och globalisering. Globalisering verkar öka flexibiliteten att hantera vissa typer av chocker (små, slumpartade), men kan öka sanno-

likheten och djupet hos andra (systemtäckande). Både större fokus på ökad flexibilitet och mer övervakning av möjliga indikatorer på de nordiska ekonomiernas sårbarhet för olika typer av chocker behöver beaktas.

- **Offra inte öppen konkurrens och globalisering i ett försök att dämpa effekterna av den nuvarande krisen eller för att avvärja en framtida kris.**

Det politiska systemet måste reagera flexibelt på en kris med de nuvarande proportionerna. Samtidigt som ideologiska hänsynstaganden inte får utesluta några alternativ från diskussionen, är det viktigt att ha ett tydligt ramverk att utvärdera och välja den bästa politiska lösningen. De nordiska ländernas satsning på öppna marknader och global konkurrenskraft förblir rätt val för dem. Framför allt för Island, ett land som enligt många av sina invånare har drabbats till följd av en sådan politik, blir det avgörande att hålla ut i dessa politiska frågor. De misstag som har gjorts i fråga om reglerings- och växelkurspolitik måste åtgärdas. Det var dessa politiska ställningstaganden som var problemet, inte den konkurrensorienterade politiken. Utan den skulle Island inte bara bli fattigare, utan även ha små möjligheter att återvinna det förlorade välståndet. Överlag behöver Norden delta aktivt i den globala ekonomiska debatten för att undvika att drabbas ekonomiskt av protektionistiska politiska beslut i andra länder, som tack vare sina storlekar ser en möjlighet att vältra över krisens kostnader på andra länder.

Det kommer att ta lång tid för följderna av den nuvarande ekonomiska krisen att visa sig. Globaliseringsprocessens art kan mycket väl komma att ändras, även om det är svårt att tänka sig att nivån av kopplingar mellan många andra sfärer än de rent finansiella ska (eller kan) minska i någon större grad. Flera av de val som görs nu under press av finanskrisen kan inte vänta på en mer noggrann analys. Därför är det viktigt att redan nu börja reda ut de **kopplingar mellan globalisering, konkurrenskraft och finansmarknadernas dynamik** som utlöste krisen. De tillgängliga beleggen så här långt antyder att de är separata områden, trots de tydliga kopplingar som finns mellan dem. I sin kärna var misslyckandet på de globala finansmarknaderna inte ett misslyckande för globaliseringen. Finansmarknadernas kris visar varken att högre konkurrenskraft ökar den finansiella sårbarheten eller att den gör konkurrenskraften irrelevant. Globalisering och högre konkurrenskraft förblir förknippade med högre välståndsnivåer. De förhållanden som gjorde det möjligt för globaliseringen och konkurrenskraften att öka i många länder var uppenbarligen minst lika förenliga med den ohållbara dynamik som utvecklades på finansmarknaderna. Det behövs mer klarhet om grundorsakerna för att utarbeta politiska lösningar som kan hantera finansmarknaderna bättre utan att slå till bromsarna för ökad globalisering och konkurrenskraft.

För de nordiska länderna väcker krisen ett antal **specifika utmaningar** relaterade till dem som små öppna ekonomier med små nationella valutor (med undantag för Finland). Som små öppna ekonomier måste de förbereda sig på globala kriser och bekämpa tendensen hos större ekonomier att hemfalla åt ekonomisk nationalism inför en nedgång. Som små valutaområden behöver de omvärdera kostnaderna för att stanna utanför större valutors högre stabilitet. Spontana beslut under krisens omedelbara inflytande är kanske inte det bästa för frågor av denna magnitud. Krisen är dock ett tydligt tecken på att kontexten har förändrats. Och när fakta ändras är en omvärdering av gamla ståndpunkter inte bara klok utan även nödvändig.

Att skriva en rapport om global konkurrenskraft mitt i den värsta finansiella och ekonomiska kris som har drabbat världen sedan den stora depressionen är ett vanskligt åtagande. Alla diskussioner om händelser på kort sikt kommer helt säkert att vara föråldrade när rapporten trycks och läses. Alla diskussioner om långsiktiga frågor verkar dessutom hopplöst irrelevanta när beslutsfattarna kämpar med krishanteringens svåra dagliga beslut.

Faktum är att det är en höggradigt relevant och tidsriktig övning att ta sig tid att se tillbaka och utvärdera de nordiska ländernas globala konkurrenskraft. I tider av kris är det avgörande att behålla lugnet och utvärdera fakta på deras egna meriter, snarare än att följa allmänna instinkter som kan vara tillräckliga för att vägleda beteendet i bättre tider. Det är nu som det krävs verkligt ledarskap och viktiga beslut med konsekvenser på lång sikt måste tas. Det är dessutom viktigt att beakta dessa långsiktiga konsekvenser i samband med reaktionerna på anhopningen av mer omedelbara problem. Kan den nordiska globaliseringsbarometern bidra på något sätt i detta avseende, har den mer än uppnått sitt syfte.

5.1 Viktiga resultat

De nordiska länderna fortsätter att lyckas väl i fråga om **global konkurrenskraft**. Förändringarna av de ekonomiska nyckeltalen på kort sikt fram till slutet av 2008 avspeglade konjunkturcykelns slutfas. Sedan dess har effekterna av den globala krisen börjat visa sig. I fråga om de nordiska ländernas grundläggande ställning tyder inte data på en ändrad strukturell inriktning jämfört med förra året eller trenden på medellång sikt.

Nordens konkurrenskraft och globaliseringsberedskap är fortsatt stark överlag och kan upprätthålla den nuvarande ekonomiska utvecklingen. I och med att den senaste statistiken samlades in i början av 2008, har den globala finanskrisen präglat dessa data mycket mindre än de tilltagande flaskhalsarna i konjunkturcykelns topp. Det mesta av konkurrenskraftens grunder förändras ändå bara i mycket långsam takt. På kort sikt kan krisen till och med minska trycket på begränsade faktorförhållanden, medan den på längre sikt kan urholka konkurrenskraften om nyinvesteringarna annulleras.

De långsiktiga utmaningarna för konkurrenskraften som de nordiska länderna står inför finns fortfarande kvar. De nordiska länderna behöver vara vaksamma och upprätthålla sina solida nivåer för arbetskraftens kompetens, infrastruktur och tillgång till kapital. Det försämrade resultatet i fråga om vetenskaplig kompetens och patent, två traditionella styrkor för de nordiska länderna, fortsätter att vara en källa till allvarlig oro. Den ekonomiska kostnaden för nuvarande beskattningsmönster och andra hinder som nya aktörer möter, vilket redan är uppenbart genom den relativt låga nivån för entreprenörskap, kommer sannolikt att öka. Norden fortsätter att betala priset för sin avsaknad av en djupare marknadsintegration. Attraktionskraften på och bättre användning av utländskt humankapital står kvar högt upp på dagordningen. Den nuvarande krisen understryker dessutom dramatiskt behovet av hög flexibilitet i samband med chocker. Med dessa långsiktiga utmaningar i stort sett oförändrade sedan förra året, är det viktigt att inte förlora dem ur sikte när den politiska dagordningen domineras av krisens krav på kort sikt.

De nordiska länderna har dessutom en stark ställning i fråga om **energi och miljö**. Betydande tillgångar på såväl fossila som förnybara energikällor bidrar till en hög trygghet i regionens energiförsörjning. Energieffektiviteten tenderar att vara hög efter betydande förbättringar det senaste decenniet, även om situationen skiljer sig något åt mellan länderna. Den välutvecklade förnybara energiproduktionen är även i hög grad förenlig med regionens strävan att bli världsledande. Även miljöförhållandena är generellt sett positiva, en annan viktig förutsättning om regionen vill positionera sig själv på detta område. Infriandet av de ambitiösa målen för utsläpp av växthusgaser kommer dock att kräva stora insatser. Regeringarnas förda politik de senaste åren har resulterat i en lång rad olika instrument som ska infria ländernas åtaganden i detta avseende.

Det finns betydande belägg för de nordiska ländernas forskningskapacitet inom energi och miljö. Patenterings- och publikationsnivåerna är höga, även om forskningsutgifternas storlek inte tyder på någon särskilt hög fokusering på relevanta FoU-investeringar. Nordiska forskningsinstitutioner är dessutom aktiva i internationella forskningssamarbeten kring energi och miljö i globala rankingar på området. De nordiska länderna framstår som starka inom vissa segment, med de olika nordiska länderna specialiserade på området i linje med den egna energimixen och de industriella möjligheterna. Det nordiska forskningssystemets absoluta storlek förblir måttlig jämfört med USA och större europeiska länder som blir alltmer aktiva på detta område.

Den snävt definierade ekoindustrin, företag som arbetar direkt med att minska utsläpp eller hantera deras konsekvenser, är relativt stor i de nordiska länderna. Dess absoluta storlek är dock måttlig. Enskilda företag har uppnått en världsledande ställning inom specifika segment, framför allt inom förnybar energi. Det finns även vissa belägg för att nordiska företag bedriver en miljörelaterad positioneringsstrategi inom flera andra ekonomiska sektorer. Det ger en enorm ekonomisk potential, men konkurrensen på detta område kommer helt klart att bli intensiv.

Den nuvarande **finansiella och ekonomiska krisen** har väckt flera grundläggande frågor om marknadernas funktion och om globalisering. En genomgång av krisen så här långt antyder att en blandning av traditionell bubbeldynamik och förändringar i den regulatoriska och ekonomiska miljön sådde fröna till krisen. Den omvandling av finansbranschen som har skett det senaste decenniet som svar på dessa förändringar skapade sedan förutsättningarna för den nuvarande krisen att utvecklas. Inledningsvis följde krisen de vanliga mönstren. Det fanns dock två viktiga skillnader som förvandlade en normal bankkris till en global recession. För det första skapade de nya finansiella instrument som introducerades under förra decenniet en djupgående förtroendekris till följd av osäkerheten kring vem som stod för vilka risker. För det andra ledde den mycket högre nivån av globala kopplingar som hade vuxit fram de senaste åren till en tidigare ej skådad global smitta med finansiella och ekonomiska följdverkningar.

Inledningsvis påverkades inte de nordiska länderna så mycket. De drabbades dock med dubbel styrka när krisen visade sig vara global. Som öppna ekonomier kunde varje global nedgång få starka och direkta följdverkningar för deras exportindustrier. Som små valutaområden (med undantag för

Finland), drabbades de av den globala flykten till säkerhet. Island drabbades särskilt hårt eftersom landets banksektor hade satsat enormt mycket på den nya finansiella modellen. Under processens gång växte denna sig större än räddningsmöjligheterna hos både den isländska centralbanken och finansministeriet. Misslyckandet var ett resultat av den systemtäckande kollapsen för möjligheterna till omfinansiering på världsmarknaden, inte av vårdslös utlåning. Den aggressiva utlåningen i utländsk valuta till inhemska kunder bidrog sedan till de höga sociala kostnader som krisen medförde för Island.

Globalisering och konkurrenskraft är kopplade till finanskrisen, men de är inte dess grundorsak. Ingen av dem kan isolera ett land från krisens följdverkningar. Båda är dock nödvändiga för att återfå tillväxt. Det kommer att vara avgörande att utforma ett politiskt svar på krisen som avvärjer risken för framtida finansiella kriser samtidigt som vägen hålls öppen för fortsatt ökad globalisering och konkurrenskraft.

5.2 Viktiga politiska följdverkningar

Den nordiska globaliseringsbarometern har målsättningen att identifiera politiska områden som är viktiga för Nordens framtida framgångar där samarbete på nordisk nivå kan göra stor skillnad. Detta skapar en betydande åtgärdsagenda för nordiskt samarbete. Det utelämnar dock även nödvändiga åtgärder på samtliga tre områden i denna rapport, dvs. global konkurrenskraft, energi och miljö samt finanskrisen, som de nordiska länderna bättre kan åtgärda på nationell nivå. Även på dessa områden kan dock lärdomar från de nordiska grannarna spela en viktig positiv roll.

I fråga om **global konkurrenskraft**, kan Norden inte vila på sina lagrar. Konkurrenskraftens grunder kommer sannolikt att bli än viktigare när den nuvarande krisen är över. Norden behöver ha dessa långsiktiga överväganden i åtanke när regionen hanterar den omedelbara krisen:

- Norden behöver behålla sina **främsta styrkor**, särskilt i fråga om kompetens och forskning. Detta är områden där det nordiska samarbetet kan bidra. I fråga om kompetensuppträdning kan politisk inläring vara viktig. Det finns en enorm heterogenitet mellan de nordiska länderna på detta område, vilket antyder att förändringar bör kunna vara möjliga och kan ge betydande effekter. Inom forskning har viktiga steg för inrättande av en nordisk innovationsregion tagits. Mer kan dock göras, inte bara i fråga om finansiering utan även i fråga om marknadsreglering som formar behovet av innovation.
- Norden behöver dessutom ta itu med några av sina djupt rotade **svagheter**, framför allt den låga nivån av entreprenörskap och den svaga inhemska konkurrensen. Detta är områden där det nordiska samarbetet i alla fall kan bidra på ett meningsfullt sätt, till exempel genom en kraftfull marknadsintegration som öppnar upp nya möjligheter för nya aktörer och konkurrenter.
- Den **nordiska modellen** behöver dessutom utvecklas ytterligare:
 - Det har länge funnits en uppfattning att de nordiska länderna kombinerar höga nivåer av individuellt skydd med höga nivåer av flexibilitet på

ett bredare ekonomiskt och socialt plan. Detta är en alltmer fördelaktig kvalitet, men de nordiska länderna behöver utreda om de nuvarande mekanismerna fortfarande uppfyller denna ambition.

- De nordiska länderna har traditionellt varit mycket öppna och har fått en stor del av sitt välstånd från export. När det globala engagemanget nu växlar till utländska direktinvesteringar och i slutändan till kunskapsflöden, kommer de nordiska länderna att behöva överväga om den nuvarande politiken är tillräcklig för att göra det möjligt för regionen att dra nytta av de nya typerna av ekonomiska kopplingar.

Inom **energi och miljö** har Norden stora möjligheter att positionera sig själv som världsledare på ett område med stor framtida tillväxt. Potentialen på dessa marknader kommer dock att locka många konkurrenter, inklusive länder med mycket större storlek och resurser. De nordiska länderna behöver säkerställa att en kombination av specialisering och integration minskar deras storleksrelaterade nackdelar:

- De politiska skillnaderna i en rad viktiga politiska frågor, från användning av kärnkraft till stöd åt biobränslen, skapar förvirring och begränsar möjligheterna för ny teknik i regionen. **Större samordning av lagstiftningen** skulle möjliggöra etablering av en mer integrerad nordisk marknad för energi och miljöprodukter, med både konkurrens- och innovationsfördelar.
- Den nordiska ställningen i fråga om kunskapsproduktion på energi- och miljöområdet är bra men inte fantastisk. Det finns **få institutioner med global synlighet**, men ett relativt stort antal mindre universitet och andra forskningsinstitut. Detta kan vara en nackdel i takt med att större internationella forskningsinstitutioner fokuserar mer på detta område. Ett integrerat nordiskt innovationsområde med specialisering och öppen konkurrens, inklusive de många nya forskningsprogrammen inom miljöteknik som lanserats på senare tid, skulle skapa en värdefull motkraft. Bättre samarbete inom befintliga nätverk mellan institutioner skulle kunna vara ett första viktigt steg.
- Frågor om energieffektivitet och miljömässig hållbarhet skär tvärs igenom **flera sektorer i ekonomin**. De nordiska länderna kan bara utvecklas bortom en specialistposition inom förnybar energi mot en mer generell position som ledande på miljöområdet om det finns ett tydligt fokus på dessa frågor i samtliga sektorer. Det politiska etablissemanget behöver bredda sitt perspektiv i detta avseende och samarbeta med företagen, kanske via klusterspecifika plattformar, kring miljöstrategier för viktiga sektorer. Det finns redan mycket aktivitet på detta område, och mer strategisk integrering skulle kunna öka effektiviteten.

I sin **reaktion på finanskrisen** behöver de nordiska länderna balansera kravet på kort sikt att avvärja en djup recession mot behovet på lång sikt att stärka konkurrenskraften. Erfarenheten antyder att den enda avvägningen mellan de två områdena handlar om vad som är politiskt möjligt. Kan de politiska ledarna förbli engagerade på båda områdena är det troligt att båda två kommer att gynnas:

- På kort sikt är kanske den viktigaste uppgiften att organisera det **politiska svaret på krisen** så att den framtida konkurrenskraften inte undermineras. Det är avgörande att behålla öppenheten för global konkurrens, vilket kan vara lättare att se i de mindre, öppna nordiska ekonomierna än i vissa av de större OECD-länderna. Offentliga utgifter som kompensation för utebliven efterfrågan bör åtminstone delvis fokusera på investeringar som leder till stärkt konkurrenskraft.
- I nästa steg kommer **insatser för att förhindra en upprepning av krisen** att stå på dagordningen. Bättre samordning i fråga om finansmarknadernas reglering är en öppenbar uppgift, men kommer att kräva samarbete utanför de nordiska länderna. Vissa åtgärder kan dock komma att vidtas på regional nivå:
 - **Övervakning av potentiella risker** (bostadsmarknad, bytesbalans, sektoriell exponering, valuta) kan bli ett regelbundet inslag i de nordiska ländernas gemensamma analys. Barometern kan vara en plats där dessa data följs upp, men det kan även finnas andra lämpligare kanaler för detta.
 - Nivån av samordnade **förberedelser för krishantering** inom regionen skulle kunna ökas. Parallellt med att samarbetet mellan de nordiska centralbankerna och tillsynsmyndigheterna redan befinner sig på en hög nivå, antyder den isländska erfarenheten att en offentligt åtagen lösning ex-ante kan ha stora fördelar.
- Slutligen måste de nordiska länderna diskutera om **världsekonominns förändringar kräver mer grundläggande förändringar av deras ekonomiska politik**.
 - Balansen mellan kostnader och fördelar med att ha en självständig **valuta** kan ha förändrats. Även om den är både ekonomiskt och politiskt komplex, bör frågan om medlemskap i eurozonen åter diskuteras mot bakgrund av erfarenheterna i Norden med olika valutasystem.
 - Balansen mellan kostnader och fördelar med att stå utanför de **politiska strukturer** som styr de vidare ekonomiska politiska reaktionerna på en kris kan även behöva övervägas på nytt. Debatten om ett EU-medlemskap är redan i gång på Island. Om detta är rätt väg att gå återstår att se. Att inte ställa frågan skulle dock vara dåligt mot bakgrund av den senaste tidens händelser.

Referenser och fortsatt läsning

- Abdelal, Rafi** (2007), *Capital Rules: The Construction of Global Finance*, Harvard University Press: Cambridge.
- Andersen, Torben**, Bengt Holmström, Seppo Honkapoja, Hans Tson Söderström, Juhana Vartiainen (2007), *The Norden Model: Embracing globalization and sharing risks*, ETLA: Helsinki.
- Anderson, Hendrik**, Tor Berge (2009), Stress testing of banks' profit and capital adequacy, *Economic Bulletin*, No. 79, pp. 47–57.
- Bank of Finland** (2008), *Financial Market Report 3 – 2008*, Bank of Finland: Helsinki.
- Barro, Robert** (1974), Are Government Bonds Net Wealth?, *Journal of Political Economy*, Vol. 82, No. 6, pp. 1095–1117.
- Barth, James**, Tong Li, Wenling Lu, Triphon Phumiwasana, Glenn Yago (2009), *The Rise and Fall of the U.S. Mortgage and Credit Markets*, Milken Institute: Santa Monica, CA.
- Bergström, Clas**, Peter Englund, Per Thorell (2002), *Securum. Och vägen ut ur bankkrisen*, SNS Förlag: Stockholm.
- Berndt, Antje**, Gupta, Anurag (2008), *Moral Hazard and Adverse Selection in the Originate-to-Distribute Model of Bank Credit*, mimeo., Case Western: CNivåand, OH.
- Bloom, Nick**, Stephen Dorgan, John Dowdy, John Van Reenen (2007), *Management Practice and Productivity*, Center for Economic Performance: London.
- Blundell-Wignall, Adrian**, Paul Atkinson, Se Hoon Lee (2008), *The Current Financial Crisis: Causes and Policy Issues*, *Financial Market Trends*, OECD: Paris
- Buiter, William** (2008), *Lessons from the global credit crisis to social democrats*, lecture manuscript, 22 December 2008.
- Buiter, William**, Anne Sibert (2008a), *The Icelandic Banking crisis and what to do about it*, CEPR Policy Insight No. 26, CEPR: London..
- Buiter, William**, Anne Sibert (2008b), *The collapse of Island's banks: the predictable end of a non-viable business model*, voxu.org, posted 30 October 2008.
- Cetorelli, Nicola**, Linda Goldberg (2008), *Banking Globalization, Monetary Transmission, and the Lending Channel*, FRBNY: New York.
- City of London** (2008), *The Global Financial Centres Index 3*, City of London: London.
- Claessens, Stijns**, M. Kose, M. Terrones (2008), *What Happens During Recessions, Crunches, and Busts*, IMF Working Paper 08/274, IMF: Washington, D.C.
- CORDIS Results database** (2008), EU funded research and development projects; available online at <http://cordis.europa.eu/fp6/projects.htm>
- Damsgaard, Ole et. Al.** (2008). *Norden inputs to the EU Green Paper on Territorial Cohesion*. Nordregio WP2008:4., Nordregio: Stockholm
- Danmarks Nationalbank** (2008), *Financial Stability 2nd half 2008*, Danmarks Nationalbank: Copenhagen.
- De Grauwe, Paul** (2008), *The Banking Crisis: Causes, Consequences, and Remedies*, CEPS Policy Brief No. 178, CEPS: Brussels,
- Drees, Burkhard**, Ceyla Pazarbasioglu (1998), *The Norden Banking Crisis*, Occasional Paper No. 161, IMF: Washington, D.C.
- Economist** (2009), *Island Faces the Worst of Times*, published 9 January 2009

- ECON PÖYRY** (2008) The expanding bio-energy market in the Norden countries – Possibilities and consequences, unpublished manuscript, Norden Energy Research: Oslo.
- Eichengreen, Barry**, Michael Bordo (2002), Crisis Now and Then: What Lessons Learned from the Last Era of Financial Globalization, Working Paper No. 8716, NBER: Cambridge, MA.
- Englund, Peter** (1999), The Swedish Banking Crisis: Roots and Consequences, Oxford Review of Economic Policy, Vol. 15, No. 3, pp. 80–97.
- Ernst & Young** (2006), Eco-industry, its size, employment perspectives and barriers to Tillväxt in an enlarged EU, European Commission: Brussels.
- Esty, Daniel C.**, Marc Levy, Christine Kim, Alexander de Sherbinin, Tanja Srebotnjak, and Valentina Mara (2008), 2008 Environmental Performance Index. Yale Center for Environmental Law and Policy: New Haven, CT
- European Cluster Observatory** (2008), Cluster mapping database, data available online at www.clusterobservatory.eu
- European Commission** (2009), Interim Forecast January 2009, European Commission: Brussels
- European Commission** (2008a), Energy, transport and environment indicators – 2007 edition, Eurostat: Brussels.
- European Commission** (2008b), European Union Labour Force Survey – Annual Results 2007, Eurostat: Brussels.
- European Foundation** for the Improvement of Working and Living Conditions (2008a), Employment security and employability: A contribution to the flexicurity debate, European Foundation: Dublin.
- European Foundation** for the Improvement of Working and Living Conditions (2008b), Perceptions of globalization: attitudes and responses in the EU, European Foundation: Dublin.
- European Private** Equity and Venture Capital Association EVCA (2008), EVCA 2008 Norden Report, EVCA: Brussels.
- Farell, Diana**, Susan Lund, Christian Fölster, Raphael Bick, Moira Pierce, Charles Atkins (2008), Mapping Global Capital Markets – Fourth Annual Report, McKinsey Global Institute: Washington, D.C.
- Fender, Ingo**, Allen Frankel, Jacob Gyntelberg (2008), Three market implications of the Lehman bankruptcy, BIS Quarterly Review, BIS: Basel.
- Ferguson, Niall** (2008), The Ascent of Money: A Financial History of the World, Penguin Press: London.
- Flam, Harry**, Antonio Fatás, Steinar Holden, Tullio Jappelli, Ilian Mihov, Marco Pagano, Charles Wyplosz (2009), Konjunkturrådets rapport 2009. EMU efter tio år. Ska Danmark, Sverige och Storbritannien ansluta sig?, SNS: Stockholm.
- Holmes, Kim R.**, Edwin J. Feulner, and Mari Anastasia O’Grady (2009), 2009 Index of Economic Freedom, The Heritage Foundation: Washington, D.C. Data available online at <http://www.heritage.org/Index/>
- Hufbauer, Gary**, Jeffrey Schott (2009), Buy American: Bad for Jobs, Worse for Reputation, Policy Brief 09-2, Peterson Institute: Washington, D.C.
- Huggins, Robert**, Hiro Izushi, Will Davies, Lou Shougui (2008), World Knowledge Competitiveness Index 2008, Centre for International Competitiveness: Cardiff.
- International Energy Agency IEA** (2008), IEA Energy Policies Review-The European Union 2008, International Energy Agency, Paris.
- International Monetary Fund** (2009a), World Economic Outlook: Update, IMF: Washington, D.C.

- International Monetary Fund** (2009a), Global Financial Stability Report: Update, IMF: Washington, D.C.
- International Monetary Fund** (2008a), Global Financial Stability Report, IMF: Washington, D.C.
- International Monetary Fund** (2008b), Finland 2008 Article IV Consultation, IMF: Washington, D.C.
- International Monetary Fund** (2008c), IMF Country Report 08/367: Island, IMF: Washington, D.C.
- International Monetary Fund** (2008d), IMF Country Report 08/368: Island Banking System Update, IMF: Washington, D.C.
- International Monetary Fund** (2008e), IMF Country Report 08/379: Denmark, IMF: Washington, D.C.
- International Monetary Fund** (2008f), World Economic Outlook: Update, IMF: Washington, D.C.
- Ivashina, Victoria**, David Scharfstein (2008), Bank Lending During the Financial Crisis of 2008, mimeo., Harvard Business School: Boston, MA.
- Kaufman, Daniel**, Aart Kraay, and Massimo Mastruzzi (2008), Governance Matters VII: Aggregate and Individual Governance Indicators 1996–2007, World Bank Policy Research Paper No. 4654, World Bank: Washington, D.C.
- Ketels, Christian** (2009), Clusters, Cluster Policy, and Swedish Global Competitiveness, Swedish Globalization Council: Stockholm.
- Ketels, Christian** (2008), State of the Region Report 2008: Sustaining Tillväxt at the Top of Europe, Baltic Development Forum: Copenhagen.
- Kindleberger, Charles** (2005), Manias, Panics, and Crashes: A History of Financial Crisis, Wiley: Hoboken, NJ.
- Klitkou, Antje**, Trond Einar Pedersen, Lisa Scordato, Åge Mariussen (2008a), Competitive policies in the Norden Energy Research and Innovation Area eNERGIA – Part 1: Country reports, Rapport 25 / 2008, NIFU STEP: Oslo.
- Klitkou, Antje**, Trond Einar Pedersen, Lisa Scordato, Åge Mariussen (2008b), Competitive policies in the Norden Energy Research and Innovation Area eNERGIA – Part 2: Technology reports, Rapport 26 / 2008, NIFU STEP: Oslo.
- Ministry of the Environment** (2007) Island's Climate Förändring Strategy, Ministry of the Environment: Reykjavik.
- Norden Council of Ministers** (2008), Ekonomiska utsikter i Norden 2009, TemaNord 2008:601, Norden Council of Ministers: Copenhagen.
- NIFU** (2008), Sectoral Innovation Systems in Europe: Monitoring, Analysing Trends and Identifying Challenges, The Energy Sector – Final report, NIFU: Oslo.
- Norden Council of Ministers** (2005), Action Plan for Norden Energy Cooperation 2006–2009, Norden Council of Ministers: Copenhagen.
- Norges Bank** (2008), Financial Stability 2:08, Norges Bank: Oslo.
- Obstfeld, Maurice**, Jay Shambaugh, Alan Taylor (2003), The Trilemma in History: Tradeoffs among Exchange Rate Changes, Monetary Policies, and Capital Mobility, DNB Staff Reports No. 94, DNB: Amsterdam.
- OECD** (2008), OECD Science, Technology and Industry Outlook 2008, OECD: Paris.
- OECD** (2007), PISA 2006 Science Competencies for Tomorrow's World, OECD: Paris.

- Orkustofnun and the Ministry of Industry** (2007), Geothermal development and research in Island, January 2007.
- Peel, Quentin** (2008), Norden states stay hot for globalisation, Financial Times, 11 April 2008.
- Porter, Michael** (2008), Why America Needs an Economic Strategy, Business Week, 10. November 2008.
- Porter, Michael** (1998), The Competitive Advantage of Nations, Free Press: New York, NY.
- Porter, Michael, Mercedes Delgado, Christian Ketels, Scott Stern** (2008), Towards a New Global Competitiveness Index, Global Competitiveness Report 2008, World Economic Forum: Geneva.
- Porter Michael**, Claas Van der Linde (1995), Toward a New Conception of the Environment-Competitiveness Relationship, Journal of Economic Perspectives, Vol. 9, No. 4, May/June 1995.
- Portes, Richard** (2008), The shocking errors behind Island's meltdown, Financial Times, 13 October 2008.
- Rae, D. and M. Sollie** (2007), "Globalisation and the European Union: which countries are best placed to cope?", OECD Economics Department Working Papers, No. 586, OECD: Paris.
- Ranciere, Romain, Aaron Tornell and Frank Westermann** (2006), Decomposing the Effects of Financial Liberalisation: Crises vs. Tillväxt, Working Paper No. 12806, NBER: Cambridge, MA.
- Reinhart, Carmen, Kenneth Rogoff** (2008a), This Time is Different: A Panoramic View of Eight Centuries of Financial Crisis, mimeo., April 2008.
- Reinhart, Carmen, Kenneth Rogoff** (2008b), Banking Crisis: An Equal Opportunity Menace, mimeo., Dec. 2008.
- Reinhart, Carmen, Kenneth Rogoff** (2008c), The Aftermath of Financial Crisis, mimeo., Dec. 2008.
- Ruokonen Juha, Aronsen Gunnar, Turkama Anna-Maija, Gautesen Kristian, Nilsson Mats, Ollikainen Juha and Middtun Atle** (2008) Promotion of renewable energy in the Norden countries – Opportunities for harmonization of instruments, TemaNord 2008:598, Norden Council of Ministers, Copenhagen.
- Schich, Sebastian** (2008), Financial Turbulence: Some Lessons Regarding Deposit Insurance, Financial Market Trends, OECD: Paris.
- Shiller, Robert** (2005), Irrational Exuberance, 2nd Edition, Princeton University Press: Princeton, NJ.
- Skolverket** (2009), Skolverkets bild av utvecklingen av kunskapsresultaten i grundskolan och av elevers studiemiljö, Dnr 2008:3010, Skolverket: Stockholm.
- Steil, Benn** (2007), The End of National Currency, Foreign Affairs, May/June 2007.
- Sveriges Riksbank** (2008a), Finansiell stabilitet 2008:2, Sveriges Riksbank: Stockholm
- Sveriges Riksbank** (2008b), Monetary Policy Report 2008:3, Sveriges Riksbank: Stockholm
- Tarullo, Daniel** (2008), Banking on Basel: The Future of International Financial Regulation, Peterson Institute for International Economics: Washington, D.C.
- Tennbakk Berit, Bo Rydén, Håkan Sköldberg** (2006) The energy policies in the Norden countries. In: Ten Perspectives in Norden Energy. Final report

for the first phase of the Norden Energy Perspectives project. Norden Council of Ministers: Copenhagen.

The Conference Board and Groningen Tillväxt and Development Centre (2009), Total Economy Database, January 2009, Data available online at <http://www.conference-board.org/economics>

UNCTAD (2008), World Investment Report 2008: Transnational Corporations and the Infrastructure Challenge, UNCTAD: Geneva. Data available online at <http://www.unctad.org/Templates/Page.asp?intItemID=3277&lang=1>

United States Patenting Office (2008), Patents By Country, State, and Year – Utility Patents, USPTO: Washington, D.C. Data available online at http://www.uspto.gov/go/taf/cst_utl.htm

Wajid, S. Kal, A. Tieman, M. Khamis, F. Haas, D. Schoemaker, P. Iossifov, K. Tintchev (2007), Financial Integration in the Norden-Baltic Region, IMF: Washington, D.C.

Wehinger, Gert (2008), Lessons from the Financial Market Turmoil: Challenges Ahead for the Financial Market Industry and Policy Maker, Financial Market Trends, OECD: Paris.

Wolf, Martin (2008), Fixing Global Finance, Yale University Press: New Haven, CT.

World Bank (2008), Doing Business 2009, World Bank: Washington, D.C. Data available online at <http://www.doingbusiness.org/>

World Trade Organizaton (2008), International trade statistics, WTO: Geneva. Data available online at <http://stat.wto.org/Home/WSDBHome.aspx?Language=E>

Mindre än ett år efter publiceringen av den första nordiska globaliseringsbarometern har världsekonomins tillstånd förändrats dramatiskt. En djup finanskris har drabbat investerare, låntagare och de finansinstitut som betjänar dem. En djup ekonomisk kris som hotar att tvinga världsekonomin till stagnation för första gången i modern tid. Några av de tidigare konjunktunedgångarna och finansiella kollapserna har i och för sig haft internationella dimensioner, men detta är tveklöst den första verkligt globala krisen som påverkar i stort sett alla världens ekonomier. Det väcker en rad långsiktiga frågor om globalisering, om marknadernas funktion och om vilka lärdomar de nordiska länderna ska dra av krisen. Samtidigt som krisen fortfarande fördjupas finns det även flera frågor på kort sikt om vad som bör göras just nu för att bromsa nedgången.

Den nordiska globaliseringsbarometern ger ett bidrag till de frågor som är relaterade till ekonomins utbudssida, dvs. de faktorer som påverkar en ekonomis produktiva kapacitet på medellång sikt. Mycket av dagens politiska fokus ligger snarare på insatser på kort sikt till stöd för finanssystemen samt på kompensering för den minskade totala efterfrågan. Utmaningen ligger i att fatta sådana politiska val på kort sikt som åtgärdar de omedelbara problemen, samtidigt som de är förenliga med ökande global konkurrenskraft och produktiv kapacitet över tid. Barometern ger data till underlag för de beslut som väntar Nordens ledare i detta avseende.